

Hi
3342

AFKD

Nagymellősegy

*Gliérnyomi Károly p. m. a. l.
v. b. t. t. stb. stb. kereskedelmi ügyi
m. hiv. miniszter*

1910

KÖDKÉP ÉS VALÓSÁG

A BALKÁNON

POLITIKAI TANULMÁNY

mely tisztelettel

IRTA

a szerző

DR. MÁRFFY-MANTUANO REZSÓ

BUDAPEST

BENKŐ GYULA KÖNYVKERESKEDŐ

1906 *424.00*

Apr. 4. 1906.

3342

KÖDKÉP ÉS VALÓSÁG A BALKÁNON

POLITIKAI TANULMÁNY

IRTA

DR. MÁRFFY-MANTUANO REZSŐ

BUDAPEST

BENKÓ GYULA KÖNYVKERESKEDÉSE

1906

Nincs nemzetközi téma, a melylyel az európai, főleg a francia publicisztika évtizedek óta többet foglalkoznék, mint a balkán-kérdéssel. Az orosz-japán háború, az algezirasi konferencia, stb. daczára még mindig az a meggyőződés uralkodik, hogy e kérdés érdekli leginkább Európát.

Itt a publicisztika felfogásáról szólok, nem a hatalmak politikájáról. Erről majd alább.

Néhány közös vonást fedeztem fel az e tárggyal foglalkozó írók legtöbbszörénél.

Az egyik az, hogy a balkán népek érdekeit emlegetik, azokat hangsúlyozzák és munkájuk mégis valamely más érdek szolgálatában áll.

A békéről beszélnek továbbá s mégis oly tüzet akarnak gyújtani, a melyből még legalább egy századig lángba lehessen borítani Európát.

Aztán a helyszínérő irták meg könyvüket, de csak valamely sarkából a balkánnak s vagy vörös vagy fekete szemüveget használtak állandóan.

Végül pedig Magyarországot és Ausztriát csak akkor nézték meg, a mikor visszafelé jöttek, a mikor már fáradtak voltak, homályos képeket szereztek róla s inkább csak arra emlékeznek, a mit a balkánon meséltek a monarchiáról.

E hibákat akarom munkámban megvilágítani, súlyos következményeiket feltüntetni.

S egyidejűleg egy fogadást megszegni, a mely — úgy látszik — megtéetett, t. i. hogy a monarchia világtörténelmi szerepének őszinte elismerői közül senki se fog a balkán-kérdésről írni. A monarchia létének szükségességét sokan hangoztatják, de kevesen ismerik el, hogy erős alapokon fenn is áll. A consequentiákat, a monarchia jogos igényeit pedig nem méltányolja senki.

Hogy nem a tárgyilagosság, amelyet állapotainkkal és érdekeinkkel szemben tanúsítanak, teremtette meg ezt a közömbösséget nálunk, ezt maga René Henry francia író is elismeri, a ki ezt mondja¹: Azok közt, a kik a szétagolásnak (értsd a monarchiáét) teoriáját Franciaországban kifejtették, többen célzatosan nagyítják a veszélyt. Sokkal kevésbbé igyekeznek a tudós álláspontjáról írni, mint a tárgyat népszerűsíteni vagy politikai célokat szolgálni.

Azt mondják, hogy a balkán népeinek boldogsága lebeg az írók szemei előtt. Ám jó, a cél nemes és dolgozzunk ebben az irányban.

Az utóbbi századok történetéből s körülnézve a jelenlegi állapotokból vonhatók le azonban tanulságok, a melyekhez nem szükségesek sejtések. A helyzetek, a melyek teremtetnek a régi analogiák mintájára fognak alakulni. Bamba vagy rossz-akarató a kombináció, a mely ugyanamaz

¹ Question d'Autriche-Hongrie et Question d'Orient. Paris. 42. l.

anyagokból, ugyanoly körülmények közt más eredményekre számít.

A balkán népeinek jövője is csak olyan lesz, a minőnek az alapjai lerakatnak. Az állami élet, a népek kulturális és gazdasági fejlődésének a feltételei ma már nem megoldatlan titok s a balkán népei számára se nyújthatnak más alapokat azok, a kik boldogulásukat igazán akarják, mint a minőkön más államoké felépült.

Mindenek felett áll azonban amaz érdek, hogy a gyúanyag Európa területén csökkentessék s az európai nagy államok kulturális és gazdasági céljaik elérésén zavartalanul munkálkodhassanak. A nagyobbakat nem lehet a kisebbekért feláldozni. Nevetséges volna, ha a nagyhatalmak félretéve a békés munkát, erejüket valamely apró nép érdekében újból összemérnék és egymást gyengítenék.

Európa maga is védelemre szorulhat s még inkább az európai kultúra. E védelemben, a küzdelemben az európaiak biztonságáért a messze keleten eddig is csak a nagyhatalmak vettek részt s így Európának nem érdeke, hogy nagyhatalmai megtöressenek. Se a panszlavizmus, se a pangermanizmus ma már nem oly veszély, a mely az Európán kívül felmerülő kérdések mellett előtérbe állhat.

Az ujonnan alakult balkán-államoknak tehát nem szabad elbizakodniok s magukat exisztentiájukban teljesen biztosnak érezvén valamely nagyhatalom támogatására számítva gazdasági vagy politikai téren támadólag fellépniök. Nemcsak a

nagyhatalmaknak, sőt első sorban is nem ezeknek kell megfontolás tárgyává tenni Leroy-Beaulieu kijelentését: Egyike a legveszedelmesebb tévedéseknek volna azt hinni, hogy ellentétben a lefolyt századokkal az új század csak belső politikai és társadalmi kérdésekkel fog foglalkozni. Illúzió volna és pedig a legrosszabb valamennyi közt abban a meggyőződésben élni, hogy a nemzetek közt a küzdelmek kora végleg befejeződött.¹

A küzdelmek tovább fognak folyni, de azok tere valamint az európai államok ambíciói természetes fejlődés mellett mindinkább kihelyeztetnek Európából más világrészekbe, a hol ugyanannyiszor vannak közös, vagy legalább több államnak közös mint ellentétes érdekeik.

S ha egyszer az európai államok küzdelmeinek nem az a célja, hogy egymást gyengítsék, ha ravasz és kétszínű játékok helyébe az európai kultúra érdekében becsületes küzdelmek lépnek, akkor a balkán népeknek is ily útra kell térniök és az államokat szétbomlasztó törekvések, a gyilkolással és robbantással való nyílt fenyegetések helyett a jelenlegi határok közt kulturális szempontból méltánylást érdemlő munkát kell kifejteniök, a melyre miért ne lehetnének ők is hivatottak s a melylyel megszereznék a nagyhatalmak jóakarátát és elismerését, létüknek feltételét és biztosítékát.

A balkánon pedig első sorban a rend biztosítandó, a mi a békés fejlődés alapja s a rendnek oly

¹ René Henry idézett munkájához írt előszavában.

szilárd alapokon kell nyugodnia, hogy a szertelen ambícióból folyó felforgató törekvések előre kénytelenek legyenek reményeiket feladni. Erre pedig csak a nagyhatalmak és pedig a földrajzi fekvésnél fogva közvetlenül érdekelték képesek és hivatottak is.

Ez fejtegetéseimnek alaptétele. S tán nem időszerűtlen publikálása most, a midőn — a legutóbbi delegációk tanúsága szerint — a magyar közvélemény fokozottabb mértékben kívánja befolyását érvényesíteni a külügyekre. E közvéleménynek nem szabad egyszerűen anti- és sympathiák után indulnia, hanem ott, a hol nyilvánul, oly alapra kell helyezkednie, a mely a magyar nép politikai érettségéről tanuskodik és a körülményeket nyugodtan mérlegelők helyeslésére számíthat.

Az eszméknek tisztulniok kell s ha ehhez valamivel hozzájárultam, elértem célomat.

Tárgyalási modoromra vonatkozólag megjegyzem, hogy sokszor idézem azokat az írókat, a kiknek az intentióit különben kifogásolom. Részben azért, hogy megczáfoljam állításaikat, részben pedig, hogy bizonyítsak azokkal, mert elfeledkezvén célzataikról, sokszor írják le találóan a helyzetet s a balkán népei ezekről nem állíthatják, hogy velük szemben elfogultak.

I. Ferde világitás.

Montenegro bölcs fejedelme egy szellemes megjegyzéssel adott kifejezést a fölött való méltatlankodásának, hogy a kis balkán államok a nagyhatalmak előtt csekélység számába mennek s a megállapodásoknál mint mellékes objektumok szerepelnek. „A kis államok — így fejezi ki magát — a minők mi vagyunk, ne szolgáljanak aprópénzül a nagyhatalmak számláinak kiegyenlítésénél”.¹

E kijelentésben szemrehányás foglaltatik s az a vád, hogy a nagyhatalmak a kis balkán államokat nem veszik elég komolyan s az is, hogy kihasználják.

E rekrimináció rekriminációt provokál s a szomszéd nagyhatalmak Oroszország és a magyar-osztrák monarchia államférfiai és adófizető polgárai két súlyos ellenvetést tehetnek:

Az egyik az, hogy a kis balkán államok korántsem mennek aprópénz számban nagy szomszédok előtt. E kis államok nyugalmanak megőrzése e nagyhatalmaknak sok milliójába került már. Az utolsó ötven év rengeteg hadikészületeire a balkán államok mozgalmi szolgáltatották a főokot. E kis államok miatt, a melyek együttvéve se teszik ki a nagy szomszédok akármelyikének negyed-részt sem, alakult úgy a helyzet, hogy mindkét nagyhatalom állig felfegyverkezett. Gazdasági

¹ A balkán császárnője című munkájában.

erejét a végtetekig kihasználva s a kulturális feladatok elhanyagolásával meghonosítottak minden újítást a hadi eszközökben s alattvalóik vállaira a legsúlyosabb terheket rakták és rakják.

Hogy tán a balkán-kérdés nélkül is egészen így történt volna, ez lehetséges, de nem hiszem. Annyi tény, hogy negyven év óta ott, a hol a parlamentek előtt a hadi budgetek folyton emelkedő tételeit indokolni kellett, állandóan a balkán mozgalmak játszották és pedig jogosan a mumus szerepét.

René Henry mondja a balkánról: Seb Európa testén. Csak ötven év óta két nagy háborúnak volt az oka: a krimi és az 1877—78-iki háborúnak. A lángba borult Maczedónia bevilágítja az egész délkeleti Európát és felgyújtással fenyegeti.

Ha bármiféle mozgalom üt ki a balkánon, mind külsegélyre akar támaszkodni s a nagyhatalmakat e mozgalmak vonják be a harciba.

Ennek lehetősége is kizárandó. Ha tehát nem is normális dolog, hogy valamely önálló állam ügyeibe beavatkozás történjék, amaz ingerencia, a melyet a magyar-osztrák monarchia és Oroszország egyetértve gyakorolnak s a melynek a célja a balkánon a nyugalom, a béke fentartása, egyáltalában nem tekinthető indokolatlan és jogosulatlan hatalmi terjeszkedésnek. Mindkettő nyugalomát igyekszik biztosítani, a melynek a veszélyeztetése, csak egyetlen háború anyagilag is többet kóstálna, mint a mennyit mondjuk Montenegro ingó és ingatlan vagyona együttvéve ér.

A másik ellenvetés az lehet, hogy bizonyos szempontból talán inkább igen is nagy pénznek tekintetnek a balkán népek. Egyes önállóságra való törekvéseknek sokkal nagyobb súly tulajdonítatik, mint a minőt azok megérdemelnek. Se a földrajzi terület nagysága, se a gazdasági, se a kulturális fejlettség alapján ily számba nem jöhetnek. Részben abból az okból nem tud a nyugalom helyreállni, mert a balkánon minden mozgalomnak nagy jelentőség tulajdonítatik s így éppen az ellenkezője történik annak, a mivel a bölcs fejedelem a nagy hatalmakat vádolja.

Hasonló ferde világításba akarják állítani a balkán-kérdést azok, a kik azt minden részében és állandó nemzetközi kérdéssé akarják felfujni.

Vannak, a kik azt állítják, hogy a balkán-kérdéshez még az északamerikai Egyesült-Államoknak is köze van.¹

Miért? Talán mert Amerika néhány gépet vagy lábbelibe való faszeget küld e területre. Akkor köze van hozzá Japánnak is vagy talán még inkább mint Amerikának, mert Japánnak is van már importja s mert rivalizál a szélső keleten Oroszországgal s így jól jön neki, ha erről az oldalról tüskét szűrhat a nagy kolosszusba.

A balkán félsziget ügyeinek intézésénél minden nagy- és kis hatalom szót követel vagy legalább arra ösztönöztetik legtöbbszörre a békés megoldást késleltetni akaró irányzatok által, hogy

¹ Charles Loiseau *Le Balkan Slave et la Crise Autrichienne*. Paris, 1898. 3. 1.

szót kérjen. Ez érthető volna, ha általános elvként az mondatnék ki, hogy a világ bármely részén terület csak úgy foglalható el, zavarokkal küzdő államok ügyeibe csak úgy történhetik beavatkozás, kérdések csak úgy oldhatók meg, ha előbb az összes nagy- és kis hatalmaknak módjukban volt hasznos és akadékoskodó kívánságaikat jegyzőkönyvbe vétetni s a legközvetlenebbül érdekelt államok a többi hatalom megbízottjaként szerepelni hajlandók, azoknak a feltételeit elfogadják.

De vajjon ezt az elvet látjuk-e érvényesülni?

A búroknál két virágzó köztársaság annektalásáról volt szó. Az egészet — pedig körülbelül 500,000 km² a köztársaságok területe — Anglia saját belátása szerint végezte, és kikérte magának, hogy más állam beavatkozzék. S nem is vonatott kétségbe, hogy Angliának, mint kulturállamnak az eljárásában annyira meg lehet bízni, hogy ellenőrzésre nem szorul.

Maroccoban mozgalmak ütöttek ki, a melyek az összes ott lakó európaiak biztonságát veszélyeztették e félmivelt államban. S jóllehet Maroccot meglehetősen távolság választja el az összes államoktól, a fenyegetett helyzet megvédésére nem tartotta szükségesnek minden nagy hatalom, hogy önálló törekvésekkel, ideákkal álljon elő. Ausztria-Magyarország, Orosz- és Olaszország csak baráti szolgálatokat tettek az algezirasi konferencián.

Mandzsuria és Corea felett a vita átengedett Oroszországnak és Japánnak.

Nincs egy pontja se a földnek, a melyet —

ha csak nagy kiterjedésénél fogva, mint Chinában, nem indokolt az összes hatalmak közreműködése — annyira diplomáciai zsenijének objektumá gyanánt tekintene mindenki, mint a balkán félszigetet. Pedig itt nem is terület elfoglalásáról, hanem csupán a rend fentartásáról van szó.

Nem tartom se a magyar-osztrák monarchiáról, a mely az egyik, se Oroszországról, a mely a másik oldalon határos, hogy a balkán-kérdés lebonyolítására elég erősek ne volnának s hogy akár az egyik, akár a másik az emberi jogok nevében is erősebben szemmel tartandó volna annál a módnál, a melyet a diplomácia minden hasonló esetben általában alkalmazni szokott.

Más volna, ha akár az egyik, akár a másik hívna segélyül Európát.

A beavatkozás nem is az utóbbi szempontból történik.

Több hypokrizis, több megtévesztés, áltatás alig olvasható valahol, mint ama nyilatkozatokban, a melyek a balkán-kérdéssel foglalkoznak. A szűnyogot elefánttá fujják fel, biztatják a szegény megtévesztett egyéneket, hogy az emberiség haladása érdekében szerepet követeljenek, a melyet betölteni nem tudnak. Azt mondják, hogy a balkán államok függetlenítése azért történt s azért van arra igényük még egyéb törzseknek is, hogy visszaállítsanak a régi balkán czárságok, a melyeknek nagy szerepük volt a történelemben s az vár rájuk a jövőben is. De sőt azt is elhitetik, hogy a nagyhatalmak nem is felszabadították a balkán

népeit, hanem lekötve tartják, mint a rab orosz- lánt s játék volna szétzuzniok tömlőczeit korlátait, a melyeket ez idő szerint Törökország szuverénitása képvisel. Hanem aztán hogyha Törökország kissé összevonja csapatait és a basibozukok megkezdik kihágásaikat, akkor elhal a kérkedő szó s megkezdődik a sajnálkozás s most már a humanizmus, az európai kultúra nevében követelik, hogy Törökország visszaparancsoltassék.

Loiseau így ír a szerbeknek múlt század eleji mozgalmáról: Mindannak (az ottomán hódítás) daczára se a nyelv, se a vallás, se a nemzeti hagyományok nem semmisültek meg, négy század múltán az ottomán örvény felszínére jönnek és a függetlenség habjával rojtozzák be. Szerbek, a minő Karageorgevics, Obrenovicsszervezik a gerillaharczot, szembeszállnak az iszonytató megtorlással s elérik, hogy felhívják magukra Oroszország figyelmét s megszerzik támogatását — Loiseau is azonban így kénytelen folytatni — a melynek kegyéből 1829-ben egy állam embriója létesül Belgrád körül.¹

Vagy szólván arról, hogy az európai hatalmak álláspontja a balkán népeivel szemben hasonló a tőkepénzesekéhez a szoczialistákkal szemközt így végzi: az elnemzetietlenítés politikáját folytatja Közép-Európa a félszigeten vagy oly módon, hogy megfélemlít (mint Szerbiában) vagy szét- darabol (mint Bulgáriában) vagy egyik népfajt

¹ U. o. 151. l.

a másikkal helyettesíti (mint Bosznia-Hercegovinában).¹

Másutt azonban azt írja: A nemzetközi társadalom közös kötelessége — s éppen ebben rejlik jelentősége — szervezni a gyengék védelmét az erős ellen.²

Itt már a gyengék támogatását teszi kötelességévé azoknak, a kiket azzal vádol, hogy csak utjukban vannak a balkán népeinek.

Ha ezek a kétes intenciójú tanácsadók nem volnának, a balkán népe több józanságot tanúsítana.

Azért mondja Hussein Hilmi pasa: A nagy bűnös az európai sajtó.³

René Henry szerint⁴ „Macedónia nem a Cavourok, hanem a Mazzinik, Garibaldik és a carbonarik korszakát éli“.

„A szaloniki merénylet a gyűlölet kitörése volt, de egyszersmind kemény lecke Európa számára.

A macedonok jól tudják, hogy nem lehet kiragadni kezükből a fegyvert s hogy ez a fegyver rettenetes.“

S mindeme és hasonló kijelentések után lehet-e rossz néven venni a balkán népeitől, ha a Törökország ellen való háborúért lelkesülnek s annál inkább, mert biztosítatnak arról, hogy e háborúval csak nyerhetnek. Ha sikerül meghátrálásra

¹ U. o. 321. l.

² U. o. 320. l.

³ Georges Verdène: La vérité sur la question Macédonienne Paris, 1905. II. L.

⁴ U. o. 339—342.

birni Törökországot, kapnak egy szép provinciát, ha pedig megveretnek, hazatérnek s igyekeznek a háború okozta sebeket kiheverni, de területük integritásához Törökország nem nyulhat. Szóval a rizikó csak Törökország részén van. S ha a balkán lakói ezt nem akarják elhinni, úgy Görögország tapasztalataira utalnak.

Vajjon nem állandó jelenség-e az, hogy a balkán félsziget három szláv államának, Szerbiának, Bulgáriának és Montenegrónak együttes fellépéséről, mint egy nagyhatalom akciójáról beszélnek, nem számolván azzal, hogy se területileg, se népesség, se katonai hatalom vagy erő tekintetében még úgy együttvéve se lépik túl egy kis állam határait.

Lehet-e azon csodálkozni, hogy e hizelgő szavak elámítják a délszlávok nagyrészét, a kik örökös harc között élvén a multban, úgyszólván csak harci dicsőségért rajongnak s mindegyik, a ki csak fegyvert kaphat a kezébe, hősnek képzei magát.

Loiseau írja¹: Azt mondják ennek a tizenhárom millió (?) délszlávnak, a melyet hogy a mostani diplomácia miként kezel, jól tudjuk: mutassatok nekünk sok ágyút, sok pénzügyi intézetet vagy politikai eredményeket vagy erősen szervezett pártokat, sőt népfelkeléseket is, mindez bele fog vettetni a nemzetközi mérlegbe, a hol különben a mázsa az egyedüli mértékegység, akkor a magas sajtó foglalkozni fog ügyeitekkel és szó lesz rólatok a külügyminiszterium zöld asztalai-

¹ U. o. 248. l.

nál; különben a mit gondoltok, a mit éreztek, a mit reméltek nem megy számba vagy nem lesz fontos hosszú ideig.

Ez csakugyan a helyzet? És ha nem az, miért nem szólnak a balkán népeihez őszinte, józan hangon, harcias kedvüket nem feltűzelve, hanem lecsendesítve.

Nagy erkölcsi felelősség terheli a balkán félszigeten népszerűséget hajhászó vagy pedig a balkán félszigettől messze eső politikai czélokot szolgáló írókat, kik a helyzetet így elferdíteni igyekeznek.

Hiszen a fantázia követni se tudja őket, a mikor a balkán népeinek kulturális misszióiról beszélnek. Mintha az európai kultúra düledező épület volna, a melynek támogatására a kelet ifjuságának kell sietnie!

Amúgy is valamennyi kis balkán állam missziót tulajdonít magának. Kisérjük csak figyelemmel hirlapjaikat. Missziója van a keleten Rumániának, Bulgáriának, Szerbiának, Montenegrónak, Görögországnak, valamennyinek külön-külön és pedig az egész balkánra vonatkozólag. Mintha Oroszországot s a magyar-osztrák monarchiát egy világrész választaná el attól, s mintha Törökország a chinai birodalom színvonala alá süllyedt volna, kizárván a lehetőséget, hogy reformok hozassanak be.

Sőt még az is a feladataik közé tartozik a balkán államoknak, hogy a magyar-osztrák monarchia belügyeibe beavatkozzanak. Damé

írja Rumániáról¹: . . . Rumánia nem lehet közömbös a magyarországi rumánok sorsa iránt.

Szerbiáról ezt írja Loiseau²: Ez az első jugo-szláv sziget, a mely az ozmán mocsár apályából kiemelkedett és a nemzetközi jóváhagyást elnyerte. Úgy látszik, e körül kell lassan kristalizálnia a következő században, a mely meglepő egyesüléseket fog látni, a balkánon lakó s ugyanama népfajhoz tartozó elemeknek, magától értetődik ama primordialis feltétel alatt, hogy Szerbia e hivatásának tudatára ébred.

Tovább aztán elismeri ugyan, hogy mindehhez nagyzási hóbort kell, de Szerbiának jogot ad hozzá és Piemont szerepét szánja számára.³

Viszont azonban a balkán népek egymást a nagy hivatásból kizárják. A délszlávok szerint a görögök már a görög-török háború előtt distanzirozva lettek, azóta pedig kötelesek minden vágyaikról lemondani.³

A rumán lapok egész komolyan vették azt a javaslatot, hogy a balkánon Rumánia van hivatva rendet csinálni.

Az elvek raktárában annyi mindenféle forma van, hogy bármiféle intentio számára lehet megfelelőt találni. Gladstone is egy francia íróhoz intézett levelében⁴ elégedetlenségét nyilvánítja

¹ . . . elle (la Roumanie) ne peut pas se désintéresser du sort des Roumains de Hongrie . . . Histoire de la Roumanie, Paris, 1900. VII. 1.

² U. o. 47. 1.

³ U. o. 8. 1.

⁴ U. o. 21. 1.

a balkán jelenlegi állapota felett. Szerinte az európai hatalmak politikája a keleti kérdésben két év óta a legtisztességtelenebb (dishonouring) mindazok közt, a melyeket csak valaha látott és eredményeiben a legsiralmasabb. És miért? Erre azt mondja, hogy azért, mert a kormányok nem a népek óhajai szerint cselekszenek . . . Hja ez még a búr háború előtt volt. A búr-angol háború alatt a népek óhajának már másodrendű jelentőség tulajdonított, mert különben ma Johannsburgban nem lengene az angol zászló.

II. Államalakulatok a balkánon a multban.

Nem a balkán történetét, a balkánon lefolyt eseményeket óhajtom leírni, csupán amaz államalakulatokat vázolni, a melyeket a balkán-kérdés előzményei, okai gyanánt szoktak odaállítani s a melyekből a történelmi jogokat leszármaztatják. E kérdésnél a történelmi fejlődésnek nagy fontossága van, mert el lehet mondani René Henryval a balkán-népekről: Reájuk nézve az idő múlása nem létezik, a mult még most is él.¹

Nincs Európának területe, a hol annyiféle népfaj fordult volna meg az idők folyamában, mint a balkánon és mindegyik legalább rövid időre képes volt birodalmat alapítani. E népfajok közül egyik se halt ki egészen s a régi dicsőség emléke él lelkükben, azt visszavárják, folytatni akarják.²

¹ „Pour eux, le temps n'existe pas; le passé est vivant.“ (U. o. 207. l.)

² „ . . . cette péninsule, où une nation ne peut guère périr une fois quelle s'y est fixée, a été, à travers les siècles, le

A bulgárok már 559-ben megjelennek Konstantinápoly falai alatt s négy és fél századdal később császárságot hoznak össze a balkánon. Ezt II. Bazil szétbontja, de a XIII. században ismét egy félig bulgár, félig oláh állam szilárdul össze, a melynek uralkodója a pápától kap koronát.

A XIV. században Dusan hódítja meg a balkán kétharmad részét s létesít szerb császárságot.

A bulgár Simeonstvo tzartsvo s a szerb Dusanovo tzartsvo csaknem ugyanama területen alakult s mindkettő egy-egy hatalmas uralkodó műve volt, a mely ennek halála után szétomlott.

Nagy koncepcziókkal létesültek, mindegyik a görög császárok örökébe akartak lépni, Konstantinápolyt akarták meghódítani.¹ Sőt Simon és Dusan is már a görögök császárjának hivatták magukat. A laza talajon azonban, a melyre ily nagyralátó vágyaik mellett országot alapítani kellett, állandó uralom nem volt létesíthető, az haláluk után rombadőlt.

A nagy koncepczió a balkán népekben ép oly kevéssé hiányzott a multban, mint a jelenben. A körülmények, a nagyravágyás és kicsiségük érzete azonban úgy a multban, mint a jelenben, kényszerítették őket, hogy a lehetőség határain túl alkossanak terveket.

réceptacle des races nombreuses. Des empires s'y sont succédé ou combattus-tous encore vivants, chacun dans le souvenir d'une partie de la population, qui rêve de le restaurer.“ (U. o. 212. l.)

¹ Dusan Albinia és Macedonia meghódítása után 1345-ben a velencei köztársasággal pro acquisitione imperii Constantinopolitani tárgyal szövetség kötése iránt. (Loiseau. u. o. 39. l.)

Sőt az eszközöket is jól választották meg. Szoros kapcsolatot létesítettek a nemzet és az egyház közt, a nemzeti és egyházi ideálokat összeolvastották. A satnyuló és elöregedő görög császárságban élesztették a meghasonlás tüzét. Csinálták a zavarokat, ha nem voltak, akárcsak a mai Törökországban. Dusán szerb czár eredményeket ért el.

Ugyanamaz eszközökkel dolgozott északon Oroszország is. Csakhogy a mig az oroszok számára volt terület, a melyen a nagy koncepczió létesülhet, addig a balkánon egyik nagyhatalmi ideál a másikat fojtotta meg.

A török hódítás hullámain pedig se a bulgár, se a szerb, se a rumán stb. ideálok nem tudták fentartani, elmosták azok valamennyit, sőt azokon túl is menve Magyarország közepén törtek meg. Minden szétfoslott ábránd tehát a törökök rovására iratik.

Gondolkodóba kell, hogy ejtsen bennünket azonban a fentebbieken kívül már az a körülmény, hogy akkor, mikor a török uralom hanyatlóban volt, miért nem tudták magukat a balkán államok kivonni alóla, úgy a mint a német császár és magyar király fel tudta szabadítani saját területeit? A kis államokban természetesen nem volt meg a szükséges erő hozzá, s mert az erő nem lappang a balkánon, a melyet ott sejtetni akarnak. Montenegró függetlenségét se tulajdoníthatjuk józanul másnak, mint annak, hogy az a hegyes, kietlen vidék kiesett az útból s a töröknek nagy áron nem kellett.

A mint alább igazolom, ahhoz, hogy egy számbamenő hatalom jöjjön létre, szükség volt volna az egész balkánra. És minő jellegű állam volt volna ez, a mely magába tudta volna szívni a többit? Oláh, miként ezt a latin fensőséget hirdetők mondják, bulgár, a mire Simeon czár népe gondol, vagy szerb, a mint Dusán alattvalóinak utódai vélik? Egyik tagadja a másikat, az albánok és görögök valamennyit.

A küzdelemben, a mely négy századon keresztül folyt a török ellen, nem egyszer részt vettek a balkán népei is, sokkal nagyobb részük azonban a törökhöz állt, a janicsárok között harczolt, a török pasák alatt, török adminisztráció s a török hadsereg védelme alatt élt tovább.

Meg nem alkuvó ellenállást csak a szerbek és horvátok egy része fejtett ki, a kik elköltöztek régi hazájukból s Ausztriának és Magyarországnak szomszédos területein telepedtek meg.

Tagadhatatlanul szolgálatot tettek ezek a török elleni küzdelemben, de ezek is sokkal kisebbet s egyáltalában nem döntöt, nem olyant, mint Oroszország játszott a balkán államok felszabadításánál.

Ellenben ama területeket, a melyek nekik szorongattatásuk idejében átengedettek vagy pedig a hol a török kivonulása után megtelepedtek, Magyarország déli részeit, állandóan lefoglalták, s a délszláv államalkotó törekvések ma már ott is robbantani akarnak, hol a szlávok vendégszeretően befogadtattak, a hol tehát régi jogon keresni valójuk nincs.

A balkán felszabadításának története tulajdon-

képen Oroszország Törökország elleni küzdelmeinek és győzelmeinek egy-egy fázisa.

Oroszország saját érdekében felkelésre buzdítja a balkán népeket s Törökországot minden háború után egy-egy provinciával gyengíti.

Az 1829-ki adrianopolyi béke Szerbiának szerezte meg az autonómiát.

A másik oldalon Napoleon már 1809-ben megalakítja az illir királyságot. Szinte nem mint önczél, mert semmi se állott távolabb Napoleontól, mint a délszlávok lábraállítása, hanem azért, hogy Ausztria erejét gyengítse. Ajánlatát megtette a magyaroknak is, ép úgy mint az illireknek, de ott nem talált kellő visszhangra.

Napoleon szerencsecsillagának hanyatlásával Illiria ismét visszakebeleztetett oda, a honnan alkotott, de az illirek név alatt összefoglalt népek emlékében megmaradt Illiria mint ideál, s a 48-ki mozgalmak ismét alkalmúl szolgáltak arra, hogy a megvalósuláshoz közelebb hozzák.

1848-ban ugyan első sorban a magyarok ellen irányult a küzdelem, de a háttérben más cél lebegett, mint a magyarok gyengítése. Átjött Szerbiából is, a melyet akkor még a török garnizon sakkban tartott, nyolczezer önkéntes Ausztriának segíteni. Ausztriának azonban magának is csakhamar gyanússá vált a nagy szolgálatkészség s diplomáciai úton magyarázatot kért Konstantinápolyban.

Jellasics horvát bán 1848. márczius 11-én kelt proklamációjában már az összes horvátok és

szerbek nevében szól s János főherczeg, a ki Horvátország lecsendesítésére küldetett le, a zágrábi országgyűléstől azt kapja válaszul: „Megegyezés addig nem lehetséges, a míg abban a magyarországi (tehát Horvátországon kívül lakó) szerbek is nem részesülnek. Mert mi azokkal egy nemzet vagyunk.“

Montenegró fejedelme pedig 1848. deczember 20-án Cetinjéből a következő levelet intézte Jellasicshoz: „A sorsnak titkos rendelése hív téged, nemes bán, a délszlávok élére. Te megmentetted a Habsburgok trónját, dinasztiáját, s végül azok köszönetül Dalmáciát vasbílincsekbe verik . . . A te missziód nagy; Európának egészen új konfigurációját hozhatja létre. Ha az teljesül, megszabadítja a szlávokat a szégyentől, hogy mindeddig nyomorult rabszolgák és mások bérenczei voltak. Igaz, hogy én egy maroknyi nép élén a zsarnokság és kémkedés kettős átka daczára szabad vagyok. De mit számít az nekem, ha azt látom, hogy testvéreim milliói mások lánczaiban sínylődnek. Foglald el gyorsan Dalmáciát és egyesüljünk. A mi nem hősi jogon szereztetik, nem ér semmit. Én kész vagyok arra, hogy montenegróimmal segítségedre menjek.“

Hogy e terv nem valósulhatott meg, annak sok oka volt. Amikor Jellasics e levelet kézhez vehette, a magyarok ellen kellett küzdenie, s minthogy a magyar sereg 1849 tavaszán kiszorította Magyarországból az osztrákokot, s csak orosz segélylyel lehetett Magyarországot legyőzni, Jella-

sicsnak nem volt módjában követelésekkel előállani, mert önállóan győzni nem tudott.¹ Az orosz csapatok, valamint a Magyarország leigázása után szabaddá vált osztrák hadsereg pedig sokkal könnyebben elnyomta volna a délszlávok elszakadásra irányuló törekvéseit, mint a hogy a magyar szabadságharczczal végzett.

Loiseau mondja,² a történelmi igazság arra kényszerít bennünket, hogy elismerjük, miszerint a délszlávok csillaga csak akkor emelkedett, helyesebben mondva csak akkor tűnt fel a politikai élet boltozatán, a mikor Ausztriáé elhalványult.

Bizonyítékul felhozza, hogy az illir királyság akkor született meg, a mikor Napoleon leverte Ausztriát, 1849-ben a délszlávok mozgólódása összeesik azzal az időponttal, a mikor V., illetve I. Ferdinándot a forradalom kiűzte bécsi palotájából. Harmadszor pedig az aspirációk Sadowa után elevedtek meg.

Ekkor a mozgalom a pánszlávok ösztönzésére és védelme alatt haladt³ Oroszországban. Katkoff Moszkvában megjelent lapjában (Gazette de Moscou) szította a panszlavizmus lelkesedését s állítólag⁴ magával ragadta Gortsakoff herceg

¹ Nem mint Loiseau állítja: (U. o. 52. l.) „Serbes et Croates vidèrent, les armes à la main, leur querelles avec les Magyars et les défirent.”

² . . . le souci de la vérité historique oblige à l'observer l'étoile des Jugo-Slaves n'a jamais monté, ou, pour mieux dire, ne s'est jamais révélée dans la constellation politique qu'au moment où celle de l'Autriche semblait palir. (U. o. 54. l.)

³ Deribour Histoire diplomatique de l'Europe II. k. 323. l.

⁴ Loiseau u. o. 55. l.

külgyminisztert, sőt magát a czárt is. Orosz ügynökök járták be Dél-Magyarországot, a balkánt, Kréta-szigetét; de felkelésig csak itt jutott.

Titkos szerződés kötött — Loiseau szerint¹ — Mihály szerb fejedelem s egy kiváló horvát hazafi között a következő célra: Horvátország elszakad a magyar birodalomtól s elfoglalja Dalmáciát, a szerb fejedelemség Boszniát, Montenegro Herczegovinát; e 4—5 milliónyi nép államszövetséget alkot Mihály szerb fejedelem elnöklete alatt.

Miért nem sikerült e terv?

Azt mondják² közrehatott az is, hogy Mihályt 1867-ben Topcsiderben meggyilkolták. De vajjon volt szükség erre, volt-e szüksége a deus ex machinára az újjászervezett s tiszszerte nagyobb népességű osztrák-magyar monarchiának, hogy határainak épségét 4—5 milliónyi néppel szemben megvédhesse?

A 77-iki orosz-török hadjárat megint a balkán államok számára terem gyümölcsöket.

A győzelmet Oroszország vívja ki, bár azt Rumánia és Bulgária is magának tulajdonítja.

Nem szorul azonban bizonyításra, hogy Oroszország nélkül a balkán népek eredményt elérni nem tudtak volna; ellenben Oroszországot önönmagában se volt volna képes Törökország megállítani.

Oroszország mindössze Besszarábiával elégedett meg, vagy volt kénytelen megelégedni.

¹ U. o. 56—57. l.

² U. o. 57. l.

Az osztrák-magyar monarchia Bosznia-Herzegovina okkupálására hivatik fel.

Ez is elég szép eredmény azért a passzív szerepért, a melyet a monarchia a harcok alatt játszott.

Nagy jelentőségű eredményekhez Rumánia, Szerbia és Bulgária jutottak. Az utóbbi felszabadult a török uralom alól, Rumánia és Szerbia addig nem birt területeket nyertek és e mellett állami függetlenségük elismerésével királyságokká proklamáltattak.

Ez esetben is tehát első sorban Oroszország vívta a küzdelmet, de első sorban nem a saját érdekében.

III. A néprajzi helyzet a balkánon.

Először a képét akarom megrajzolni a balkán félszigetnek, a mely adatokra többször kell hivatkoznom.

Hol kezdődik a balkán félsziget, erre különböző válaszokat nyerünk, a szerint, a mint a terület vagy a néptörzsek vétetnek irányadónak.

Területileg általában idesoroltatik mindaz, a mit északról a Száva és a Duna folyása, a déli kárpátok, a Besszarábiával kezdődő Oroszország, délről a tenger határolnak. S így mindaz, a mi még a múlt században török vazallusterület volt, több mint egy század óta foglalkoztatja Európát s nagy részét ki is vette a török uralom alól.

E határolás mellett azonban területek esnek

bele, a melyeket vagy egyáltalában nem szoktak a balkán félszigethez számítani vagy legalább az illető népek hiúságát sérti, ha odakapcsolatnak. Így Dalmáciát nem tekintik a balkán félsziget részének, mert története nem volt azonos a balkán félsziget többi részeivel. A rumánok pedig nem szívesen veszik, ha a balkán félsziget alatt Rumániát is értjük. A balkán hegyláncolat tényleg csak a Dobrudzsába csap át s ide is legvégsőbb nyúlványaiban. A rumánokat azonban nem ez a földrajzi tévedés bántja, mert a félsziget egyéb államai sincsenek mind a balkán által borítva, hanem az, hogy kulturális szempontból igaztalannak tartják, ha együtt említettnek a balkán népekkel.

Ujabban — és helyesen — a balkán-kérdés oly szűk körre szoríttatik, hogy a balkán félszigetnek csak ama területeire vonatkoztatják, a melyek még török uralom alatt maradtak.

A létező államok önállósága respektálandó, sőt még a belmozgalmakkal küzdő Törökország is a mostaninál nagyobb kiméltre tarthatna igényt.

Ha ellenben — úgy mint egyes francia írók teszik — belefoglaljuk a kérdés keretébe mindama népeket, a melyeket a balkán lakóival vérségi kapocs fűz össze, akkor beletartozik Ausztria-Magyarország egy része is, sőt az egész monarchia az osztrák, illetve a magyar kérdés czíme alatt.

Érthetetlen azonban ezeknél, miért nem vonják bele valamely kérdés alakjában Oroszországnak

és Németországnak lengyelek lakta területeit s csaknem egész Oroszországot, hiszen önálló jelleggel bíró néptörzsek ott is nagy számmal vannak.

Azt hiszem, hogy a képzeletnek azt a könnyű röptét, a melylyel egyes írók dolgoznak, kevés embernek van kedve és képessége követni, ennél fogva megmaradhatunk a balkán félszigetnek amaz elhatárolásánál, a melyet a terület alapján e fejezet élén felállítottam.

Mekkora ez a terület?

Rumánia	131,353 km ²	5.956.690 lakossal
Szerbia	48,303 „	2.492,882 „
Bulgária	96,345 „	3.744,283 „
Montenegro	9,080 „	227,841 „
Görögország	64,679 „	2.433,806 „
Bosznia-Hercegovina	51,028 „	1.737,000 „
Európai Törökország	163,517 „	4.866,200 „

Összesen tehát 564,311 km² 21.459,702 lakossal.

Területileg tehát talán elégséges volna arra, hogy valamire való hatalom képződjék ki rajta, a lakosok száma azonban együttvéve is kicsi.

E mellett alacsony műveltség, elmaradt gazdasági állapotok jellemzik.

És mégis mennyi álmom, mennyi ábránd színtere a balkán félsziget.

Az egész együttvéve se ad igazán nagy államot s azért mégis ott ringatják egy Nagy-Bulgária, Nagy-Szerbia, Nagy-Görögország, egy hatalmas Rumánia, erős Albánia és számbamenő Montenegro bölcsőjét. Mindezeknek eme 564,311 km²

területen, e 21 milliónyi lakosságból kell kialakulnia.

A lakosság csekély számán csak tud segíteni a fantázia, hiszen a 21 millióból lehet száz millió is egykoron. Ezzel a szép reménnyel sokan édesgetik magukat. Bismarck is megsúgta a rumánoknak, hogy Rumánia területén 20 milliónyi nép is megélhet. De elfelejtette hozzátenni azt, a mire meg a balkánon nem gondolnak, hogy a többi európai államok se fognak stagnálni addig, a míg Rumániának 20 s a balkán félszigetnek 100 milliónyi lakossága lesz, s hogy a mily viszonyban állanak most a 2—6 millió lakosságú balkán államok a 40—130 millióval bíró nagyhatalmakhoz, ugyanaz lesz a helyzet egykor, a midőn a 20 millió népességű balkán államok a 200—300 millió alattvalóval bíró nagyhatalmakkal fognak szemközt állani.

Sok remény fűződik ahhoz is, hogy ha az egy nyelvet beszélők egyesíthetők volnának egy államba, hatalom számába mennének.

Mily nagyok tehát az egy nyelvet beszélő törzsek a félszigeten?

Ennek a pontos megállapítása azért nehéz, mert az európai Törökországról az adatok igen eltérők. Chonblrier Max üskübi francia consul szerint a görögök száma 750,000 és 50,000, a bulgároké 1.200,000 és 120,000, a törököké 1.300,000 és 350,000, az oláhoké 1.200,000 és 24,000, a szerbeké 2.400,000 és néhány ezer közt változólag becsültetik fel.

Hilmi pasa 1905. évi felvételei szerint Szaloniki, Monastir és Üsküb vilajetekben 1.720,007 mohamedán, 646,962 görög, 557,734 bulgár, 167,601 szerb, 30,116 rumán s 48,270 zsidó iratott össze.

Verdene szerint a scutarii, kossovai, yaninai és monastiri vilajetekben 800 szerben és bulgáron kívül 2.600,000 albán, 900,000 török, 520,000 oláh, 500,000 görög, 95,000 zsidó és 20,000 cigány van.

A szaloniki és adrianopoli vilajetekben 1.298,000 a muzulmán, 640,000 az oláh, 330,000 a bulgár és más szláv, 35,000 az örmény, 198,000 a zsidó és 67,000 a cigány. Szerinte Maczedónia megszűnt létezni és Albánia vált belőle . . . Maczedónia csak történelmi szempontból szerepelhet . . .¹

Sok falu népe maga se tudja melyik nemzetséghöz tartozik s ahhoz csatlakozik, a melyik a legnagyobb vonzóerőt gyakorolja reá.² Nicolaides C. a legtöbb szlávot a görög nemzethez sorolja. Ő és követői bulgárul beszélő görögöknek (hellenes bulgarofonoi) nevezi a maczedóniai szlávokat. Goptchevich³ 1 milliónál többre teszi a Maczedóniában lakó szerbek számát, Thumnann szerint Maczedónia lakosságainak háromnegyed része oláh.

¹ Verdène u. o. 3—16. l.

² R. Henry u. o. 214. l. Berard Victor androgynéjei szerint „Combien de villages macédoniens ont ainsi passé de la nation grecque à la nation serbe, de la nation serbe à la nation bulgare, pour revenir ensuite à la nation serbe, à moins qu'ils ne découvrent un beau jour, qu'ils sont Valaques . . .

³ La Macédoine et la vieille Serbie című munkájában.

Hübner Ottó¹ megközelítő pontossággal a monarchián kívül az összes bulgárok számát 3.500,000, a szerbekét a horvátokéval együtt 3.650,000, a rumánokét 6 millió, a görögökét 2.500,000, az albánokét 1.400,000 lélekre teszi.

A törökökről nem szólok, mert hiszen éppen e török uralom megdöntésére irányulnak a törekvések.

Most már akármelyik nyelvet beszélők összességét vesszük, akkora állam se kerül ki belőlük, mint a minő nyugaton Belgium.

Nem kétséges, hogy ily kis állam is játszhatik szerepet a míveltség fejlesztése terén, de erre egy-egy ember is nagy hatást gyakorolhat, a népek nagy harcaiban azonban nem vesznek részt. A hatalmi egyensúly fentartásánál, egy-egy állam jogosulatlan tulkapásainak visszaszorításánál nem jönnek számba, tengeri erejük nem lévén, az európai kultúra terjesztése érdekében folytatott küzdelmeknél nem számítanak.

Csak legutóbb is a boxerek megfélekezésénél valamennyi európai nagyhatalom alattvalói vérüket ontották, ellenben az apró államok csak érdeklődő szemlélők voltak.

Sőt ha eme kisebb államok megnagyobbítása érdekében százados, sőt ezeréves alakulatokat is megingatni hajlandók volnánk, úgy a mint főképp a szerb és rumán irridentismus a nagy történelmi multtal bíró Ausztria s az ezeréves Magyarország határainál se áll meg, akkor se lehetne oly államok

¹ Geographisch-statistische Tabellen 1905.

képződéséről szó, a melyeknek a lakossága a 10 milliót meghaladná s így a népek tanácsában súlylyal bíró szava lehetne.

Hozzáadva ugyanis a fentebbi számokhoz az Ausztria és Magyarország területén lakó horvátok, szerbek és rumánok számát, a szerbek és horvátoké mindössze 7 millióra, a szlovénekkal együtt 8.300,000-re, a rumánoké 9 millióra emelkednék.

De ekkor már ellentmondanak a saját elvüknek, hogy t. i. a népek a nyelv alapján, a melyét beszélnek, foglalandók egy államba. Mikép volna ugyanis Rumániához csatolandó az az Erdély, a melynek 2.476,998 lélekszámú lakosságából csak 1.389,303, tehát 56·4% oláh, míg ugyane területen elszórva mindenütt s nagyobb tömegben éppen a rumán határ mellett 814,994, tehát 32·9% magyar s 233,019, tehát 9·4% német lakik. Vagy pedig — mert a rumán ábrándok idáig terjednek — miképen volna Rumániába kebelezhető a Tisza-Maros szöge, a melynek 2.054,712 lakosságából csak 821,726, tehát 40% oláh vagy éppen a Tisza balpartja — mert a Nagy-Rumánia határát szerintük a Tiszának kellene képeznie, — a melynek 2.336,104 lakosságából csak 574,348, tehát 24·6% oláh és 1.423,012, tehát 60·9% magyar.

Vagy mikép képzelik a szerbek a nagy földosztást Magyarországon, a mikor abban a megyében is, a hol legtöbben vannak (Torontálban) a lakosságának csak 32·5%-ig tudnak felemelkedni.

Az az elv különben, hogy az egy nyelvet

beszélők egyesíttessenek, a balkán államok érdekében már is megsértetett, hiszen Bulgáriának ma is több mint 15% török nyelvű alattvalója van, a rumán Dobrudzsa pedig oly tarka a különféle nyelvet beszélő népektől, mint akár Maczedónia s a dobrudzsai bulgárok ép oly elégedetlenek; iskoláik bezárása miatt, mint a maczedóniai szlávok.

Egyesek, főkép a rumánok, részéről Erdélyre vonatkozólag az első foglalásból származó jog is latba vettetik. Az idevágó történeti irodalom régen kimutatta, hogy a jelenleg Erdélyben lakó rumánok csak jóval a magyar honfoglalás után költöztek fel oda délről. A latin fajkülönbenem mindenütt helyez ily súlyt az első foglalásra. Az Une Confederation Orientale című munka,¹ a melyet egy latin írt, mert görög igényről van szó, már így okoskodik: Azon az alapon, hogy a balkán valamely részén mint őslakók vagy beköltözöttek éltek, nem követelhetik a görögök eme területeket, a melyek a századok folyamán annyi változáson mentek át s annyi más nép birtokában voltak, a melyek talán mélyebb nyomokat hagytak ott vissza.

Hogy a szerbekhez még Dalmáciát és a szlovéneket is Nabresináig hozzá akarják csatolni, e felett, ismervén azt a határtalan fantáziát, a melylyel egyes, még francia írók részéről is² a népek egyik államkötelékéből kibontatnak s a másikba bekapcsoltatnak, nem lehet csodál-

¹ Par un Latin Paris 1905.

² Loiseau u. o. 24. l.

kozni, az osztrák németiség s főképp az adriai tengerpartot lakó olaszok, s ezzel az olasz irridentismus azonban aligha adták mindehez hozzájárulásukat.

Hiszen ha a balkánfélszigeti törzsek és ezek nyelvanyai bizonyos területeket kizárólagosan laknának, könnyebben volna a kérdés megoldható, de mindenütt oly népek ékelődtek már közéjük, a melyek történelmi jogaikból szintén nem hajlandók engedni.

Azután az egy nyelvet beszélőket is elválasztja a vallás, a történelmi emlékek, eltérő intézmények, a különböző kultúra. A horvátok és szerbek példája, a kik néha különben hajba kapnak egymással, mint különböző nyelveket beszélő néptörzsek — elég bizonyítéka ennek.

De ha, mondjuk, mindeme határfalak leomlanának egy nemzeti állam magasztos gondolatánál, s mondjuk, hogy tisztán elméleti alapra helyezkedünk s elképzeljük azt, a mi logikusan elképzelhető s nem nézünk a gyakorlatra, a mely annak sokszor ellentmond, akkor is szerb-horvát nyelvet beszélő legfelebb $8\frac{1}{2}$ milliónyi népet hozhatnók össze.

Miféle alaphól indulnak ki azonban azok, a kik a szerbeket és a bulgárokat egyesíteni akarják, nehezen fejthető meg.

E két nyelv annyira különbözik egymástól, mint a németalföldi s a német. Körülbelül tudják, miről beszél a másik, de ha könnyen és pontosan akarják egymás gondolatait meg-

érteni, akkor valamely közvetítő nyelvhez fordulnak.

Se a szerb, se a bulgár aspirációknak nem felel meg, hogy egy államban egyesüljenek s nyelvükről akár a szerbek, akár a bulgárok lemondjanak s a másikat fogadják el.

Ha pedig csak personalunióról van szó, akkor már az egyesülés oly laza, hogy alig lehet nagy súlylyal beszélni róla. Alapjai ily personalunióknak nincsenek meg. Nincs közös történelmi mult, oly dinasztia, a mely jogot formálhat a két állam trónjára.

Ha közös érdekek követelik, a két állam amúgy is megtalálja egymást, oly jelentősége azonban az egyesülésnek nincsen, hogy azért valamelyik messzebb menő áldozatot hajlandó volna hozni.

A bulgárok és szerbek különben egyesülve is oly kis államot alkotnak, a melynek szava a nagyhatalmak koncertjében nem lehetne, épúgy nem, mint a hogy külön-külön.

Emez államok önállósága és függetlensége akkor is mint manapság első sorban a nagyhatalmak garanciáján, nem pedig saját erejükön nyugodnék.

Az egyesülésnek legfelebb az a jelentősége volna, hogy a vitás kérdéseket Szerbia és Bulgária között megszüntetni segítene — részben azonban esetleg növelné — a melyek éppen e két állam közt a levegőben lappanganak. Szerb-bulgár rivalitas volt a multban, minden barátkozás

daczára létezik ma is, s félő, hogy a jövőben még erősebben tör ki.

A nyelvhatárok nem rajzolhatók meg. Szerbia délkeleti részében s Macedóniában a szerbek és bulgárok vegyesen élnek s a mellett a terjeszkedési vágy mellett, a mely a balkán államokban mindig meg volt, nagyon valószínű, hogy e helyzet zavarok kiindulási pontja lesz.

A szerb és a bulgár ambíciók részben ugyanarra a területre terjednek ki, úgy mint a multban csaknem ugyanama földön alakult meg Simon bulgár és Dusán szerb czár birodalma.

A balkán népek ambíciói egyáltalában nagyobb területet ölelnek fel, mint a meddig a nyelvhatár terjed és pedig dél és kelet felé, a mi annak a következménye, hogy a török hódítás valamennyit kissé észak és nyugat felé szorította. A szerbek dél felé oly területekre tartanak igényt, a melyeken ma már bulgár népfaj lakik. A horvátok jövevényeknek tekintik a szerbeket Bosznia-Hercegovinában és Dalmáciában, a mint a horvátok viszont csak a törökök támadásai elől menekülve telepedtek meg Magyarország drávántuli vármegyéiben. S a hogy Macedónia északi részében szerbek és bulgárok laknak együtt vegyesen, úgy a nyugati részen albán, délen görög és oláh nyelvű törzsek s az egész területen törökök vegyülnek bele. Egyik tájon az egyik, a másikon a másik van túlsúlyban. Ennek folytán egybe is olvadnak a fajok, a mint ezt már fentebb említettem.

Újabban azon az alapon kísérelik meg a

maczedonok összefoglalását, hogy mely egyházhoz tartoznak. Ennek azután az lett a következménye, hogy a bandák első sorban a papokat gyilkolják s a szertartások nyelvét igyekeznek módosítani:¹

Az egyes néptörzsek jellem és természetbeli különbségeiről alább a balkán társadalmánál szólok.

Verdène szerint:² A jelenlegi helyzetet Macedóniában valamennyi balkánlakó átmenetinek tekinti s épségben maradván reményei, megnyugszik benne; míg ha valamely szomszéd balkán állam hatalmába kerülne, egész csomó oly néptörzs válnék elégedetlenné, a melyek hasonló joggal számítanak politikai életre és nemzeti fejlődésre.

IV. A balkán társadalma.

Az utóbbi években éppen az örökös forrongások következtében az európai publicisztika figyelme ismét élénkebben fordult a balkán népek felé.

Ez a figyelem mindenesetre hizeleghet nekik, mert több erő fog el egy-egy balkán törzs tanulmányozására és téntaleírására, mint a nyugati nagy államok néprészeinek jellemzésére, a melyek számbelileg tizszerte nagyobbak.

Sokan írják le őket s a legtöbbben bizonyos czélzattal. A sok ellentétes vélemény, a pozitív adatok hiányossága bizonytalanságot szül és ma

¹ Verdène u. o. 153. l.

² Une Confederation Orientale par un Latin. Paris, 1905. 78—74. l.

se tud senki határozott választ adni arra, hogy mekkora a balkán népe, minő nyelvet beszél. Szellemképességei tényleg oly magasak, a minőnek egyesek leírják vagy annyira maradi és kultiválhatatlan, a minőnek mások feltüntetik.

Sokszor az egyik nézet a másikat kíséri nyomon. A fellelkesült író az egyik oldalon vad, de regényes vitézségüket magasztalja, a melylyel hegyeik közé elzárkóznak, hozzáférhetetlenek, konzervatívek régi szokásaikhoz és erkölcsaikhez. Pár oldallal hátrább már alkalmazkodó képességüket emeli ki s azt akarja igazolni, hogy csak a kellő függetlenségre kell szert tenniök, hogy néhány év alatt a nyugati mivelt népek közé mint egyenértékűek beolvadjanak.

Charles Loiseau is egyrészt azt hangoztatja, hogy a balkán népek az általános kultúra érdekében felszabadítandók, másrészt azt írja,¹ hogy e népek a szabad versenynek nem tehetők ki, mert abban elbuknak; s hogy mint melegágyi növények oltalmazandók a világverseny fagyasztó szele ellen. „A német — szerinte — inkább van megedzve a termelésre, mint a bosnyák, technikai ismeretein kívül egy vállalkozó népfaj kiválóságaival rendelkezik, a melyeket százados zsarnokság és nyomoruság el nem senyvesztett.“ Szólván aztán arról, hogy a németek Boszniában meggazdagodnak és földbirtokra tesznek szert,

¹ U. o. 319. l. L'Allemand est plus entraîné que le Bosniaque au métier de cultivateur; il y apporte, outre des connaissances techniques, des qualités de race entreprenante et point abâtardie par des siècle de tyrannie et de misère . . .

így végzi¹: „Ekkép fejeződik be az erők küzdelme, a melyet a civilizáció természetesen indít a gyengébb faj ellen“.

Loiseau azt a tételt is felállítja² — nem tudom előnyükre vagy hátrányukra akarja-e mondani — hogy a szláv népek sehol se olvadtak be, ellenben más fajokat, mint pl. a németet beolvasztották s igazolni igyekeznek azzal, hogy a szlávok vezéreit felsorolja, a kik közül többnek (Stros Mayer, Frank, Rieger, Kaizel stb.) német neve van.

Ebből ugyan hátrányosat is lehetne következtetni a szlávokra, azt ugyanis, hogy a beolvadt németek, tehát német vér adja a vezető embereket.

Én azonban semmiféle ily következtetést nem vonok le; mert a Loiseau által felállított tételt felületes ítéletnek tartom, a mely a valóságnak nem felel meg. A szlávok igenis beolvasztottak, de beolvadtak maguk is. Ha vannak a szláv vezető emberek között német, sőt magyar nevűek is, viszont a német és főképp a magyar kiválóságok között igen sok szláv eredetű egyén van. Mindjárt az általa felhozott Zrinyi, a kit a német császár szerinte tévesen mondott magyar hősnak, lehet, hogy horvát származású, de mégis magyar volt. Magyar eszméért lelkesült, magyarul beszélt és írt, sőt egyik Zrinyi ama kornak legnagyobb magyar írója volt. Van ezeken kívül más ismérve annak, hogy magyar-e valaki?

¹ U. o. 320. l. Ainsi se ferme le cycle des forces que la „civilisation“ mobilise naturellement contre une race faible . . .

² U. o. 119 és következő lapok.

De rajta kívül számtalant lehetne említeni úgy a németek, mint a magyarok között. Hogy az utolsó tíz év alatt a magyar anyanyelvűek száma Magyarországon 48·5%-ról 51·4%-ra emelkedett, ellenben a tótoké 12·5%-ról 11·9%-ra, a horvátoké 1·3%-ról 1·1%-ra, a szerbeké 3·3%-ról 2·6%-ra csökkent, a születési arányszámok csekély eltérése mellett ennek a beolvasztásnak élénk bizonyítéka.

Nem is szolgálna előnyükre, ha áthasonulni nem tudnának, ép úgy mint más fajok áthasonulnak a szlávhoz. Sőt éppen Loiseau az, a ki másutt¹ kiemeli, mi mindent vettek át a balkán népek a nyugatiaktól: Olaszország latinná tévén a régi dalmát társaságot, a délszlávoknak az első írókat és szellemi vezetőket adta. Németország a horvátoknak és szlovéneknek a házi és társadalmi fegyelmezettségről adott leczkét. Franciaország elvetette a balkán félszigeten azt, a mit ma kissé megvetően politikai elveknek mondanak . . . szabadság, egyenlőség, testvériség . . . s az inkább mint másutt vált az intelligens előharczosok talizmánjává.

Loiseau mint saját szerű jelenséget konstataálja aztán, hogy a protektor Oroszország tudta legkevésbé reányomni bélyegét e társadalomra. Loiseau azonban téved, mert a legfontosabb vallási és katonai téren meg éppen Oroszország befolyásolta a balkánt.

Hogy sok eredetiség van a balkán népeiben, ez kétségtelen. Nyilatkozik ez ruházatban, intéz-

¹ U. o. 148. l.

ményekben, zenében. Az összes balkán népeknél, sőt még a görögöknél, horvátoknál s a magyarokon átugorva a tótoknál is kétségtelen hasonlatosságot találunk számos ruhadarabban, topánban, diszítési motívumokban, a zene egyhangúságában, mélaságában s a legtöbbször a különben kiveszöben levő házközösségi szervezetben is. A kisigényű nép belefér a házközösségbe, a melyből az emberiség közelebb a nyugathoz már régen kiemelkedett; lassankint azonban a balkánon is csak a maradványaival találkozunk.

A szerény igények, a gyér népesség a társadalmi kérdéseket nem engedték felszínre vergődni a balkánon. Hiszen Bulgáriában előfordul, hogy a földmivesbirtokának egy részét miveletlenül hagyja, mert igényeinek kielégítésére egy részének a jövedelme is elégséges. Földhiány nincs s a hol nyilvánul, könnyű segíteni, mert van még szétosztandó állami terület. Még Rumániában is folyamatban van az állam birtokában lévő földeknek előnyös feltételek mellett való kiosztása.

Ezért nincs kivándorlás sem, sőt ellenkezőleg e területek népességét még bevándorlók növelik. Kivándorlás csak a mohamedán lakosság részéről tapasztalható és pedig részben azért, mert az új viszonyokkal megalkudni nem tudnak, részben azért is, mert az uralomra került szláv társadalom alig nyomja kevésbé őket, mint azelőtt a török a szlávokat.

Keresztény lakosság csak a nyugati részekből, a horvátok és szlovének közül vándorol ki.

Ellenben a bevándorlás a balkánra állandóan folyamatban van, bár a balkán népe az idegekkel szemben félénk, bizalmatlan, elzárkózó és semmiféle liberalizmust se tanúsít.

Ezt a zord vonást onnét kapta, mert érzi gyengeségét, hogy régebben a törökkel, most pedig a nyugati népekkel megküzdeni nem tud. Az önfentartás jelszava alatt elkeseredetten harcolnak ott is, a hol nem kellene. Arra nem gondolnak, hogy valamivel tán tartoznak annak az Európának, a melynek önállóságukat, függetlenségüket köszönhetik.

A mint a nyugati ember átlépi emez államok határait, érzi a rideg elzárkózó szellemet, a mely körülveszi. Megkezdődik a passzuskényszer, kísérik lépten-nyomon a nehézségek. Mint kereskedelmi utazónak jelentkeznie kell. Rumániába, ha angol, francia, olasz stb. akar maradni, földbirtokot nem szerezhet, el van vágva előtte az út, hogy önakaratából politikai és polgári jogok birtokába juthasson, mert ezek nem tételes szabályokba lefektetett feltételek teljesítése után adatnak meg, hanem esetről-esetre törvénynyel, a parlament mindkét házának kegye és szeszélye szerint.

Maga a társadalom a balkánnak ama területein, a melyek még a legutóbbi időkig török uralom alatt voltak, meglehetősen egységes. A nemesség és annak fokozatai, a melyek már Horvát-Szlavonországban és Dalmáciában részekre osztották a társadalmat, e területeken nem bontották szét. Rumániában is csak főnemesség

képződött ki a bojárokban, a kiknek nagy része nem rumán származású s mint főnemesség nem is tudta magát fentartani.

A régi nemesség, a minő Boszniában volt, vagy török lett, vagy kivándorolt s a magyar, illetve az osztrák nemességbe olvadt.

Horvát-Szlavonországban e tekintetben ugyanama viszonyokkal találkozunk, mint Magyarország többi részeiben, sőt a nemesség az állampolgársággal együtt állandóan egy és ugyanaz maradt Szent István birodalmának egész területén.

A balkánon a most lerajzolt helyzetnél fogva a munkának, az egyéni képességnek s diplomának nagy jelentősége van. Tekintélyt és előkelőséget ez nyújt, sokkal inkább mint a származás vagy a vagyon, a mi különben se nagy.

Viszont azonban a politikával kelleténél többet foglalkoznak s politikai és adminisztratív állásra többen vágyódnak, mint a mennyire ezeknek az államoknak szüksége van. Macedónia önállóságáért is sokan csak azért küzdenek, hogy ott hivatalokhoz juthassanak. Ezért nem akarják, hogy Macedónia Bulgáriával egyesíttessék.

A politikai pártok egymást a hatalomból kiszorítani igyekeznek s a küzdelem nem elvekért folyik.

A chauvinismus vezérek mindenütt s visszhangra a nép közt az a párt talál, a mely e tekintetben többet ígér. Innét van, hogy a törökök és görögök Bulgáriában ép úgy panaszkodnak a bulgárok uralma ellen, mint a bulgárok Macedóniában

a török regime ellen. Verdene¹ számos példát idéz, minő üldözéseknek vannak kitéve a görögök Bulgáriában. A legképtelenebb vádak alapján megtámadtatnak s keresetüktől, vagyonuktól fosztatnak meg. A görög egyházközségekre jogosulatlanul oly pénzbüntetések rovatnak ki, a melyek azokat okvetlenül tönkreteszik.

Amaz üldözések, a melyeknek a görögök újabban Rumániában ki vannak téve, az európai sajtó számos organumának nyilatkozata szerint szintén alaptalan vádakra támaszkodnak s a boszú műveinek tekintetnek.

S ha a balkán államok valamelyikében a nyughatatlanság mozgalomig növekszik, az valamely külhatalom keze munkájának tekintetik.

Vajjon alkalmas ez arra, hogy a balkán államok vezető egyéniségeiben a felelősség érzetét emelje?

Ismerve a temérdek gyúanyagot a balkán társadalmában, csodálatosnak tűnnek fel Loiseau kijelentései a bulgáriai és szerbiai mozgalmakról: „Mióta Bulgária megszabadult — írja ő — az ügynökök nehézkes gyámkodásától, a kiket a felszabadító háború után Oroszország tévedése juttatott Szófiába, a mióta Stambuloff eltűnése (1) megszabadította a hármasszövetség ellenkező oldalról jövő kísérleteitől, az ország nyugodt és dolgozik. Hogyha Ausztria kevésbé avatkoznék Szerbia dolgaiba és nem játszaná ki csaknem szabályos időközökben Milán királynak még el nem használt kártyáját, semmi akadály se volna,

¹ U. o. 164—165. l.

hogy a fiatal királyság is ne haladjon ugyanamaz úton.“¹

Ép e két hatalomról, a melyek ma egyetértőleg fáradoznak a rend és nyugalom helyreállításán a balkánon, csudálatos felfogás. Vajjon Sándor király meggyilkolása valamelyik befolyására vagy tudtával történt?

Ugyane nyilatkozatok sorába tartozik az is, hogy „a magyarok bomlasztó befolyása nehezedik a horvátparlamentáris életre.“² Ama csekély beavatkozás mellett, a melyet a magyarok az autonómiába tartozó horvát ügyekre gyakorolnak, teljesen alaptalan vád. Abból is látszik különben ez, hogy a küzdelmet azok folytatják, a kik a kapcsot a szorosabb értelemben vett Magyarország és Horvátország között meglazítani igyekeznek s nem azok — sőt ilyen párt nincs is — a kik azt még szorosabbra fűzni s a magyar birodalmat egységesebbé tenni igyekeznek.

Másutt³ azonban Loiseau is bátran hirdeti, hogy

¹ Depuis que la Bulgarie est débarrassée de la tutelle un peu encombrante des agents, qu'une erreur de la Russie avait, au lendemain de la guerre d'émancipation, délégués à Sofia; depuis que la disparition de Stambuloff l'a également soulagée des contre-tentatives tripliciennes, le pays est tranquille et travaille. Si l'Autriche se mêlait un peu moins des affaires de la Serbie et ne sortait de son jeu, presque à époques fixes, la carte non encore usée du roi Milan, on aperçoit aucune raison pour que le jeune royaume ne s'engage pas dans la même voie u. o.

² C'est l'action dissolvante des Magyars qui pèse sur la vie parlementaire de la Croatie, u. o.

³ En Serbie et en Bulgarie les intérêts spéciaux de l'Etat constitué masquent naturellement ceux de l'Etat à faire... tous les Jougo-Slaves qui ont quelque vue d'économie sociale vous avoueront, que, si quelque brusque événement ne traverse pas le

Szerbiában és Bulgáriában a létező állam érdekei csak maszkirozzák az alakulót. Az osztályharcz — szerinte — husz év mulva egyenlő lesz a délszlávoknál a faj elleni harczzal, a minek meg a németek és a kapitalisták az okai.

James Bryce szerint a balkán társadalma még inkább oszlik meg a vallás, mint a faj szerint; sőt az utóbbinak jelentőséget se kölcsönöz az előbbi mellett.

A vallást se lehet azonban feltétlen kriteriumnak tartani. A monastiri vilajet déli részében pl. a muzulmánok a görögök, az északiban a szlávok oldalára állanak, a nyugati részében pedig albánoknak vallják magukat. Bryce is említi a patriarchisták és az exarchisták közti küzdelmet, jóllehet mindezek egyformán görögkeletiek, de az előbbieket szerbek, az utóbbiak bulgárok. Itt a faji különbség hat vissza a vallásra, a mint ezt egy más fejezet alatt¹ részletesen kifejtem.

De a vallásnak mindenesetre meg van a nagy jelentősége s ezért erős küzdelem folyik az egyházak közül. Erőszakkal foglalják el egymás templomait, mint ujabban leginkább a görögök s az oláhok.

Ez a balkán képe társadalmi szempontból. Nem tiszta, mert sokan vannak, a kik azt egy

cours naturel des choses, dans quelque vingt ans la lutte de classes s'identifiera chez eux avec celle de race, l'Allemand ayant étendu partout ses tentacules, dont les affinités avec le sucoir turc viennent d'être publiquement dévoilées u. o. 245. l.

¹ L. a VIII. fejezetet.

vagy más érdekből még inkább elhomályosítani igyekeznek, de zavaros azért is, mert a helyzet is az.

Az egyforma vonások mellett azonban, a melyek a balkán népek társadalmában fellelhetők, az egyes népfajok jellemében nagy különbségek és ellentétek tapasztalhatók.

Törökök.

A törökökről se minden nyilatkozat kedvezőtlen. Igaz, hogy olvassuk, hogy Hali Rifaat pasa 1890-ben fegyvereket osztott ki; a mi ugyan a lakosság számára a nyugalmat megszerezte, de állítólag e miatt áthelyezték Kis-Ázsiába; s hogy 1900-ban utóda azt ajánlta az érdekelteknek, fizessék rendszeren a váltságdíjat, nehogy magukra vonják a rablók haragját.¹

René Henry szerint² a hamisan tanuskodó muzulmán intézménynek vált.

Hogy a rendőrség hónapokig nem kap fizetést, ezt Esseid-Hassan-Riza saloniki vali 1898. decz. 17-én a nagyvezérhez intézett jelentésében elismeri.³

Albánia egyes részeiben a kormánynak alig van tekintélye s a személy- és vagyonbiztosság csaknem teljesen hiányzik.⁴

Jankoff ezredesnek a kérdésére, miért nem engednek a törökök a délszlávoknak szabadabb mozgást, állítólag egy török ily választ adott:

¹ M. Wedar Le mouvement revolutionnaire macédonien.

² U. o. 248. l.

³ Verdène u. o. 112. l.

⁴ U. u. 59. l.

Mert a mily szorgalmasak vagytok, legyőznétek bennünket a versenyben s a török birodalom összeomlana.

Másrészt azonban Goluchowsky 1902. május havában a következőket mondta a delegációkban: „Törökország csak úgy őrizheti meg területének integritását, ha egyrészt a török hatóságok a megtorlásoknál nem lépik át a rendfentartására szükséges intézkedések határait, másrészt ha Törökország közigazgatási reformokat hoz be.“

Reformok behozatalával tehát Törökország is megmaradhat jelenlegi határai között.

És e reformokat Törökországban is sokan tervezik. Végig kell csak olvasnunk ama jelentéseket, a melyeket egyes kiváló törökök a kormányhoz s a szultánhoz intéztek s a melyeket Verdene munkájában¹ közöl. Ezekből látjuk, hogy úgy a gazdasági, mint a kulturális haladásnak a törökök között is vannak apostolai. Ezeknek a jelentéseiből és panaszaiból az is látható, hogy sok jó szándék a keresztény — szerintük főleg a bulgár — papok és ügynökök intrigáin török meg.²

„Az ország pénzügyi hanyatlása, a könnyelmű adósságcsinálások — mondja Ujhelyi³ — az adók felemelésének lettek okozói, ez pedig az elégtelenség s a lázadás csiráját plántálta a nemzetek

¹ U. o.

² L. a kossovoi vali jelentését a nagyvezérhez 1898. decz. 14-én. Verdene u. o. 92. l.

³ U. o. 6. o.

keblébe. A mohamedánok a keresztény szokások meghonosításának tulajdonították a rájuk nehezedett igát; a keresztények pedig a török közigazgatás fogyatékságainak következményeül tekintették nyomoruságukat.“

„Jól jegyezzük meg — írja továbbá Ujhelyi — hogy a törökországi szláv népek nem valami nagy célra törekszenek s habár a külföldi agitációk következményeképen részben Bolgárországhoz, részben Szerbiához húznak, törekvésük nem a Nagy-Bolgárország vagy a nagy szerb birodalom visszaállítására irányul. Ők csak békét, nyugalmat akarnak s a nagy tömegnek egészen mindegy volna, hogy a forrón óhajtott békét a bolgár, szerb vagy török fenhatóság alatt éri meg. A felvilágosodottabb maczedóniak azt is nagyon jól tudják, hogy a béke főképen az idegen izgatások következtében nem tudott mindezideig életre vergődni.“

„... Ha ... mindig csak a keresztények jajkiáltásai jutnak fülünkbe, annak egyedüli oka a törökök türelmességében, hallgatagságában keresendő.

Nem tagadja senki sem, hogy a török közigazgatás igen gyarló s nagyon sok hiányban bővelkedik, de azt minden igazságosan érző és tájékozott ember állítja, hogy korántsem oly rosszak a viszonyok, mint a hogy azokat az ujsághírek felületes olvasása után elképzeljük.

A tulzások iránt a hajlandóság nagy, hiszen ha valaki a külföldön a mi jó szászaink és oláh-

jaink lapjainak a végtelen elnyomatásról szóló cikkeit olvassa, más értesülés hiányában egész joggal tekintheti a magyar kormányt az erőszakosság és igazságtalanság mintaképének.

Longworth angol főkonzul egy 1867-ki jelentésében pl. a következő olvasható: „Midőn 30 évvel ezelőtt a török viszonyokat megismertem, nem mertem volna remélni, hogy az állapotok a jelenlegi fokra való jutását megérem . . .

Hogy a török viszonyokról megfelelőbb képet nyerjünk nem ártana . . . egy Vámbéry, Gibbon, Boué, Baker, Franaos stb. műveit olvasni.“

Stuart epirusi konzul 1867-ben a következőket írta jelentésében: Személyes tapasztalataim a leg-tökéletesebb ellentétben állanak azon adatokkal, melyek a törökök kegyetlenségéről a keresztényekkel szemben Európában közkezen forognak.

Mint minden államban, úgy itt is fordulnak elő egyes esetek, melyekben a vallási türelmetlenség felszínre tör, de cseppet se felel meg a valóságnak azon nézet, miszerint a keresztények a mohamedánok részéről általánosságban valamelyes rosszakaratú bánásmódnak volnának kitéve. Mint minden keleti nép, úgy a törökországi keresztények is mesterek a panaszkodásban, jajveszékelésben s rémtörténetek költésében.

Kitartóság, vitézség, józanság, becsületesség, őszinteség és szerénység a török vitéz jellem-tulajdonságai s Baker saját megfigyelései és tapasztalatai alapján még az emberszeretetet sorolja a török katona dicséretreméltó sajátságai közé.

Az orvosi és csillagászati tudományokból sokat a kelet népeinek Mohamed követőinek köszönhetünk . . . a ki a törököket, arabokat, perzsákat csak azért minősíti a művelődésre alkalmatlanoknak, mert azok Mohamed vallását követik, a görögöket, szlávokat azért alkalmasoknak, mert azok Krisztus követői: az a józan ész ellen, az erkölcs és igazi emberszeretet ellen vétkezik.

Holmes boszniai angol konzul írja 1875 szept. 28-án kelt jelentésében: „A török földesurakkal, a rendőrséggel és az adóbérlőkkel való elégedetlenség csak üres beszéd. A felkelés egész bizonyosan szerb bujtogatók munkája, kik az izgatót fegyveres erőszakkal vitték véghez. A fegyvertelen tömegnek nem volt más választása, mint a felkelők parancsának engedve, kénytelen-kelletlen azokhoz szegődni. Most pedig olyan nagy már a zavar és pusztulás, hogy a kik szívesen megadnák is magukat, nem tehetik, mert nincs lakásuk, hova visszatérhetnének s a fegyveres bandák különben is halállal fenyegetnek mindenkit, a ki a megadásról beszél.“¹

Hogy a maczedóniai állapotok nem oly rosszak, a minőnek feltüntetni akarják, Verdène² hivatkozik arra, hogy minden agitáció daczára se tört ki még ott igazi mozgalom, a mi oly könnyen indult meg Bulgáriában, Herczegovinában.

¹ Ujhelyi u. o. 10—16. és 77. lapok.

² U. o. 85. és k. l.

A görög.

A görög finomult, hajlékony faj, a mely nem a török birodalom megdöntésére, hanem arra törekszik, hogy befolyást gyakorolhasson ügyeinek vitelére.

A királyság görög alattvalóinak az 1897-ki háború óta elment a kedvük a nagy vállalkozásoktól és gyors megoldásoktól. Sokkal finomabbak, semhogy ne éreznék — minden kérdésük daczára — hogy a felszabadulás órája Macedónia legnagyobb részében a szlávok diadalának is órája lenne.¹

A görög bandák is azzal védekeznek, hogy ez csak az önfentartás harca a bulgárokkal, rumánokkal szemben, de különös czélok nélkül.²

A görögök mellett van a történeti jog; a számos görögök, a kik még ma is az aegai tenger partján laknak s a gazdasági kényszerűség, a mely a terméketlen területü Görögország népét Macedónia és Epirusz termékeny részei felé hajtja.

Hatalmas támogatójuk a konstantinápolyi patriarcha, a ki mindig görög nemzetiségű.

Victor Bérard mondja azonban:³ „A görög nem

¹ R. Henry u. o. 232. l.

² Verdene u. o. 154., 155. l.

³ Le Grec est un animal politique que ne peut s'astreindre aux nécessités de la communauté... Lutte du laos contre les agathoi, lutte de la communauté contre l'évêque ou le consul, lutte des agathoi contre le consul, lutte du laos contre l'évêque, lutte de l'évêque contre le consul — chaque communauté grecque opprimée déjà par le Turc, exploitée par le juif et assiégée par le Bulgare, n'est plus qu'un champ de guerre civile... En Macédoine 275—291. l.

képes a társas együttlét feltételeihez alkalmazkodni. A laos harczol az agathoi, a község a püspök vagy a consul ellen, az agathoi a consul, a laos a püspök, a püspök a consul ellen — minden görög községet, a melyet már úgysis nyom a török, kizsákmányol a zsidó, ostromol a bulgár, a polgárháborúnak mezeje“.

A szerb.

A szerbek alig táplálnak ma már reményt arra, hogy Magyarország vagy Bosznia irányában terjeszkedhessenek. Ennélfogva délfelé tekintenek.

Szerbia ma már megegyezne a bulgárokkal Macedónia szétosztása tekintetében. Feledve a történeti és néprajzi alapon emelhető jogokat, csak Szalonikit kivánná a mögötte lévő területtel és szívesen biztosítaná Bulgáriának Cavallát ennek hátterével együtt.

Bulgária azonban tulerősnek érzi magát arra, hogy ily osztozkodásba belemenjen.

A szerbek iskolákat tartanak fenn Macedóniában, Ó-Szerbiában, Sándor király első szentpétervári utja és egész Macedóniában a görög-török háború óta. Ez a propaganda eszköze. Az iskola nem lévén felekezeti — a szerbeknek nincs külön exarchatusuk — egy gondnok jótállása mellett engedélyeztetik. E gondnok legyilkolására törekszenek tehát a bulgárok, a mi az iskolák bezárását vonja maga után.

Ujabbban azonban e tekintetben is megegyeztek a megbizottak.¹

S hogy a szerbek közömbösen nézik a bulgár agitációt Maczedóniában, ennek az az oka, mert arról nyertek biztosítást a vezetők részéről, hogy Maczedónia nem fog Bulgáriához csatoltatni, hanem függetleníttetni.²

A szerbek különben orosz közbenjárásra diadalt arattak Firmiliannak püspökké kineveztetése által, a ki szerb létére egy görög püspök örökébe lépett. Orosz közbenjárásra csendesült el a bulgár reklamáció is.

Szerbiában René Henry szerint³ a nyughatatlanságra ujabbban ama körülmény ad okot, hogy a trón nem egészen szilárd a hadseregben tapasztalható kottériák miatt s a király és hadsereg is a háborúban keresi a rehabilitálás lehetőségét.

A szerb különben idegen uralom alatt élén, ügyes, ravasz és bizalmatlan, de e mellett eszes, költői lelkű és indolens.⁴

A bulgárok.

A bulgároknak már az iskolai nevelése más, mint a szerbeké. Az utóbbiak retorokká lesznek, a bulgárok praktikus és tevékeny emberekké.

A bulgár már a turán népfajjal való keresz-

¹ René Henry u. o. 245—258. l.

² U. o. 260. l.

³ U. o. 260. l.

⁴ U. o.

tezés által átfomált szláv, van akarata és vállalkozási szelleme, munkás, energikus, legyözi az akadályokat.

A bulgároknak teljes az önbizalom az állami élet összes feladataira. Danef bátran mondja: A bulgár állam mindig asszimilálni fogja a népeket, a melyek reá bizatnak.¹ Az eszközökben nem válogatnak.

Bulgária külpolitikájáról ugyancsak Danef a következő kijelentést tette: Oroszországot illetőleg az a politikám, hogy nincs politikám, csak bizodalom. A maczedonok intranzigens és türelmetlenrésze azonban Oroszországgal szemben is politikát vár a miniszteriumtól. S a mikor Danef a minisztertanácsban azzal akarta mérsékelni a hadikészülődéseket, hogy Törökország támadása esetén orosz csapatok fogják megszállni Burgast és Várnát, azt felelték neki: Biztos Ön, hogy e hadsereg valaha ki fogja üríteni Bulgáriát?²

Az albánok.

Minő erőszakoskodásoknak kellene megelőznie az egyezséget az albánokkal, a kik régi szabadságukban magukat korlátolni nem hagyják úgy hogy tényleg a porta fenhatósága is névleges egyes törzsek felett. Vannak, a kik az adófizetést megtagadják,³ ellene szegülnek a népszámlálásnak

¹ U. o. 250. l.

² U. o.

³ Verdene u. o. 25. s. k. l.

s a szultán emberei csak katonai kísérettel mernek közöttük egyáltalában megjelenni.

A nemzetiségi összetartandóság érzete még nem vert köztük kellőleg gyökeret, az albán viszonyokkal ismerősök nézete szerint azonban érdekeik megvédése céljából a jövőben még a különböző vallással bíró albánok is épen úgy egyesülnének, mint azt a multban a törökkel szemben cselekedték.

S melyike a balkán államoknak tudná szükség esetén az albánokat fészkeikben megzabolázni?

S az albánosítás még terjed, a minnek a módját Cvijic a következőleg írja le:¹ Először albán bandák jelennek meg a szomszédos szláv falvakban, a melyek gyermekeket vagy felnőtt embereket is rabolnak s a birtokukban levőkért magas váltságdíjakat követelnek. Mivel sok juhot s igavonó állatot is magukkal hajtának s a fegyvertelen szlávok nem remélik, hogy fosztogatósaiktól magukat megvédelmezhetik, abbahagyják az állattenyésztést s a falvak közelében fekvő szántóföldek is parlagon maradnak. A férfiak távol idegenbe mennek pénzt keresni.

Az albánok között is vannak azonban a reformoknak hívei. A Bukarestben megjelenő Shquipetari 1903. márczius 16-iki számában ezt írja: Az albán nép élénken óhajtja a reformokat, a melyek nem lehetnek kárára, mert ha legkevésbé is javulnak a viszonyok az európai Törökországban, ennek leginkább az albánok veszik hasznát, mert ezek a legszerencsétlenebbek.

¹ Ujhelyi u. o. 88. l.

A Renaissance Albanaise pedig 1903. július 25-iki számában ez foglaltatik: Csak ezt kívánjuk és semmit se többet, hogy ismerjék el az albán nemzetet s engedjék meg, hogy más nemzetiségekhez hasonlóan mi is mivelhessük nyelvünket.

V. A szerb-horvát kérdés.

A szerbek és horvátok között ellentétek konstálthatók, a melyek néha gyűlölködésig fokozódnak. Ilyenek voltak az 1903. évi zágrábi mozgalmak, a mikor a szerbeknek nem csupán vagyona, de élete is veszélyben forgott.

Az ok? Csekélység, mondhatni elméleti vitakozás volt.

Az ellentétek alapjai azonban mélyebben rejlenek. Megtálalható néprajzi, történelmi, kulturális momentumokban.

Mindkettő szláv nép, de más törzsből származik a szerb és másból a horvát.

Történelmük soha se olvadt össze. A szerbek a keleti, a horvátok a nyugati civilizáció befolyása alatt fejlődtek. A szerbek a görögkeleti, a horvátok a katolikus vallást vették fel. A szerbek a cirill, a horvátok a latin betűket használják.

Ezek az okai annak, hogy habár igen csekély eltéréssel egy nyelvet beszélnek, a szerbek nem akarnak horvátokká s a horvátok szerbökké lenni. E nélkül pedig az összeolvadás nem lehetséges. Sőt a két nép közt a küzdelem hevesen folyik. Néha magában Horvátországban is, még erősebben azonban Bosznia-Hercegovinában, a melyet a

horvátok épúgy szükségesnek tartanak a Nagy-Horvátországhoz, mint a szerbek a Nagy-Szerbiához.

Ugy az ugynevezett Nagy-Horvátország, mint az ugynevezett Nagy-Szerbia alapítása csak erős rombolások árán sikerülne.

Nagy-Szerbia számára az osztrák-magyar monarchiának, a nagyhatalomnak, területeket kellene átengedni. Sőt a Nagy-Horvátország is csak úgy lenne megalapítható, ha Magyarország husz milliónyi népességéből 17 millió a fenmaradó három millió akarata előtt meghajolnék s csak újabb darabolás árán, a melylyel a dualizmustrializmus vagy államszövetség váltaná fel.

A szerbeknek még maguk közt is egy ellentétet meg kellene előzetesen oldaniok, azt t. i., hogy a szerb vagy a montenegrói dinasztia vegye-e át a vezetést.

Nem tudnak tehát a szerbek és a horvátok a jövőre vonatkozólag megegyezni, de ha létesülne is az egyezés, a szerbek és horvátok számerejénél nagyobb hatalmaknak van jogos beleszólásuk és fel nem adható érdekeik.

Feltűnik már az a jelenség, hogy e rombolások s államalkotó törekvések ily nyilvánosan hirdethetők, sőt azok érdekében agitáció fejthető ki maga Ausztria-Magyarország területén. Nem fojtja el e fölötti bámulatát a szerbbarát Loiseau se. „Európa bármely más államában — írja¹ — nebezen tudnák összeegyeztetni a közrend követelményeivel, nemkülönben a lojalitással is ezt

¹ U. o. 163. l.

az ugyszólván velük született elfogultságot, a melylyel a földrajzi térképet átalakítani s új csoportosulásokat igyekeznek létrehozni. Valóban igen furcsán lepne meg bennünket, ha az északi departement lakói a belgákkal, a Franch-Comptébeliek a svájczakkal tárgyalásba bocsátkoznának akárcsak ellentétes nézetekkel az új rendet illetőleg. Az osztrák-magyar férfiak rezignálva tekintik ezt az ellenmondást, habár nem ismerik félre jellegét és sejtik célját.“

A nagy hatalmi különbségre való tekintettel a szerbek és horvátok belső békéjétől nem lehet nagy hatást várni, a mint ezt Loiseau teszi.¹ És épen ezért az a gyanúsítás is elesik, hogy a szerbek és a horvátok közt az ellentétet az osztrák-magyar diplomácia vagy a magyar államférfiak szítják.

Vajjon ezeknek tulajdonítható a szerb zászló letépése 1895. augusztus 14-én, vagy a mozgalom, a mely a szerbek ellen 1903-ban Zágrábban megindult volt egyik szerb lapnak a cikke miatt?

A mint fentebb jellemeztem, annyi az ellentét a két nép közt, hogy az önmagától tör ki időnkint, jóllehet a monarchiában mindenki annak békés kiegyenlítésén fáradozik.

Vannak, a kik az összhangot a szerbek és horvátok közt nem a béke, a nyugalom, hanem a forradalom, a felforgatás érdekében sürgetik. S ezek közt olyanok, a kiktől egy vagy más tekintetből, némelyektől a lojalitás szempontjából

¹ U. o. 177—178. l.

is más volna várható. A békés kiegyenlítésen munkálkodnak azonban azok is, a kiket gondolkodóba ejthetnének a kombinációk, a melyek a megegyezéshez fűzetnek.

Loiseau közli pl. Strossmayernek, a belgrádi metropolitának, Ristic Ivánnak, Bogisicnek buzdító szavait a zágrábi ifjúsághoz, a melyekkel a szerb-horvát barátságot proklamálják. Mindezek a horvátul beszélőket foglalják egy nemzetbe s a történelmi fejlődés alkotta határokkal nem törődnek.

Felemlíti Mazzininak is 1871-ben tett nyilatkozatát: Egyesüljetez szlávok, feledjetez el az ellentétet, alkossatez konfederációt, a mely nyitva áll valamennyieteknek, a kik rabszolgák vagytok. Egyesüljetez egy konfederációba, legyen Konstantinápoly fővárosotok, a mely nyitva áll valamennyinek, de egyiknek sincs hatalmában.¹

Hivatkozik Crispire, a ki egy levélben ezt írta:² Az olasz nemzeti párt szivesen látná, ha egy balkán-konfederáció jönne létre Konstantinápoly fővárosával. A muzulmánok megtalálhatnák benne helyüket, ha mint testvérek, nem pedig mint urak akarnak élni. A czár azonban megmarad jelenlegi határai között s a szultán átmegy Ázsiába.

Vajjon rossz néven vehető-e, ha ily helyekről jövő buzdítások következtében a balkánon az

¹ U. o. 272. l. Stringetevi in una Confederazione e sia Constantinopoli la vostra città anfictionica, la città dei vostri Poteri centrali, aperta a tutti, serva a nessuno.

² U. o. 272—273. l.

agyak állandóan fornak s kalandos, nagyzó programokat hánytorgatnak? Lehet-e rossz néven venni, ha a nagyhatalmak józan terveit legfelebb az európai színvonalon álló műveltebb rész érti meg s hajlandó köszönettel venni?

Mennyire vannak előkészítve alapjai a konfederációnak, ezzel alább foglalkozom.

A nagyhorvát és nagyszerb ideálokra törekvők kevésbé tudnak az ahhoz szükséges kapcsok megerősítésénél, mint a megvalósításhoz szükséges bomlások létrehozásánál eredményt elérni. Azoknak a kötelekeknek a szétszakítása, a melyekkel Horvát-Szlavonország Magyarországhoz van fűzve, támadásaiknak különösen kedves czéltáblája.

A horvátok, a kik hét század óta egy államot alkotnak a magyarokkal, az összes délszlávok közt a legszebb fejlődésnek indultak. Ugy a kulturális, mint a gazdasági fejlődés szempontjából a legmagasabb niveaun állanak. De ez az egyetértés, a mely hatalmuknak és erejüknek az alapja, természetesen nem tetszik azoknak, a kik magukat egyébként a béke s a monarchia barátainak mutatják.

René Henry pl. így jellemzi Khuen-Héderváry működését: Korrumpálta hivatalokkal és kitüntetésekkel a horvátokat, de főleg terrorizálta őket. Látható volt, mikép egyesülnek az ambíciózusok és szükölködők, az u. n. magyaronok.¹

Aztán tovább megy s azzal vádolja, hogy börtönbe vetette a választás idején az ellenzéki

¹ U. o. 263—264. l.

jelöltek, míg a kormánypárti választókat ő szállította. Hogy a tömeg közé lövetett, a mely nem akart egyebet, mint a szavazati jogát gyakorolni; hogy a főispán akkor is a kormánypárt jelöltjét kiáltotta ki képviselőnek, a mikor az ellenzék kapta a többséget. René Henry szerint¹ még a hidakat is lerontatta és az utakat is elvágatta, hogy az ellenzéki szavazók ne juthassanak az urnához. Ugy kezelte Horvátországot — folytatja — mint valami gyarmatot, a melyből csak rövid időre akarnak hasznot huzni. A két magyar-horvát egyezményre támaszkodva — az alkotmányi és pénzügyi nagodára (egyezményre) — az adórendszert szivattyú gyanánt működtette, a mely a vizet nagyrészt a magyar királyság javára öntötte . . . Horvátország megfosztván jövedelmi forrásaitól, mint valamely nedvesség nélkül szükölködő növény elszáradt.

Arról ír aztán, hogy 1903 június havában Horvátországban háromezren voltak elzárva, négyszáz ember sebesült és tíz halt meg oly mozgalmak közben, a melyek szociálistikusoknak látszottak, tényleg azonban nemzetiségiek voltak.

S mindez a szerinte ábrándos szelid fajjal (*race reveuse et douce*) történt.

A körülmények, a melyek közt Loiseau szerint² a Khuen-Hédervár-rendszer alatt az utolsó választások lefolytak, oly idegenszerűek és sok tekintetben drámai hatásuk voltak, hogy túlzásnak

¹ U. o. 264. l.

² U. o. 177. l.

tekinthető, ha hűen leiratnak. A közlekedés megtiltatott a Száván és néhány fontosabb uton, a jelöltek elzárattak, a választók arra kényszerítettek, hogy szénás szekereken bújjanak el, hogy a városok körül huzott kordonon jogaik gyakorlása céljából keresztüljuthassanak, a katonák börtönbe hurczolták az asszonyokat és leányokat, a kiknek a vétke csak az volt, hogy a nemzeti jelöltekre virágokat dobáltak.

Ily szemenedett képtelenségek, a viszonyoknak ily elferdítése csak a külföldnek lehet szánva. Sokan nem helyeselték mindenben Khuen-Hédervár politikáját, de hogy a hibákon — ezek szerint is — van mód segíteni a jelenlegi alkotmányos formákon belül, az a legutóbbi politikai eseményekből nyilvánvaló. Egy horvát vagy szerb, ha a fentieket olvassa, legfelebb meggyengül vérmes reményeiben, a melyek rászorulnak, hogy ily eszközökkel szolgáltatassanak. Loiseau információinak eredetére világot vet, hogy még oly kérvényről is tud, a mely Strossmayerhez adatott be, hogy a császárhoz közvetítse.

Azoknak a czáfolatával, a miket Horvátország gazdasági és pénzügyi helyzetéről Loiseau elmond, alább egy más czim alatt foglalkozom és meg nem támadható számokkal bizonyítom a vádak hamisságát.

Hogy a Khuen-Hédervár regime ellen felhozottakban mennyi valóság rejlik, álljon itt egy horvát képviselő nyilatkozata:

Kovacsevics István horvát képviselő (később

miniszter) a magyar képviselőház 1904. évi június hó 27-én tartott ülésében a következőket mondta: „Igaz, szomorúan igaz, de nem lehet tagadni vagy elpalástolni, hogy a magyarok és horvátok között való viszony mostanában nem olyan, a minőnek lennie kellene. Nyolczszázados együttlétünk alatt ez a viszony sohase volt oly mérges, mint ma. 1848-ban sem volt köztünk a viszony annyira elmérgesedve, mint ma. 1848-ban volt Horvátországban egy tekintélyes magyarbarát párt, a mely pártot akkor statáriummal tartottak féken. Akkoriban egészen a hetvenes évekig a köznép túlnyomó része a magyar nemzet iránt barátságos érzelmekkel volt eltelve, a mit tényekkel is lehet bebizonyítani. Most pedig megfordult a dolog. Az iskola, az egyház, a szószer, a püspöki pásztorlevelek, a sajtó stb. megtették a magukét . . .

Evidens tény, hogy mily roppant nagy hiba történt akkor, a mikor a magyarok b. Rauch horvát bánt az ellene megindított hajsza miatt elejtették. Annál is inkább hiba volt ez, mert Rauch bán életfeladatául azt tette, hogy a magyarok és a horvátok közt a viszonyt kiegyenlítse és a barátságos egyetértést helyreállítsa. Ez természetesen a magyar állam ellenségeinek nem tetszett. Pokoli erővel kezdtek ellene működni azok, a kik akkoriban a Rauch elleni akciót, izgatást vezényelték. Hallottam, hogy a b. Rauch ellen felhozott vádak alaptalanok és semmisek, de az izgatásra nagyon alkalmasok voltak.

A magyar államellenesek akkor a volt határvidéken megjelent ujságokban a legdurvább módon szidalmazták b. Rauch Levint, hogy őt ezáltal kényszerítsék sajtóper indítására ellenük. Rauch bán belement a kelepczébe és beperelte őket. Az akkori katonai hatóság azonban ezen pernek vitelére, elintézésére nem az illetékes petrinjei katonai törvényszék biráját bizta meg, hanem, hogy Rauch elvesztését annál inkább elérhesse, máshonnan hozattak maguknak auditort, a kinek ügyességében jobban biztak. És az intrigáknak sikerült, daczára annak, hogy maguk a rágalmozók előttem heismerték, hogy a vádak alaptalanok voltak, azt elérni, hogy az ügyes auditor mégis úgy intézze a dolgot, hogy b. Rauch Levin a becsület kérdésében pervesztes lett.

Látván és tudván ezt Horvátországban a magyarellenes párt, hogy már egyszer sikerült egy, a magyar kormány iránt őszinte hűséggel viseltető kormányt megbuktatni, a mult évben ugyanebből a czélból tüntetéseket, zavargásokat és zendüléseket terveztek, állítólag azon czélból, hogy Horvátországban a törvényes állapotok helyreálljanak; pedig ez csak szemfényvesztés volt. Egészen más czélok lebegtek előttük.

A magyar állam megrontása volt főtürekvésük, mire a legközelebbi multban kedvező alkalmat véltek látni, mert a magyar állam tetteje az obstrukció által le volt kötve . . .

. . . Az előbbeni időben a magyar állam szinei nem voltak Horvátországban ismeretlenek vagy

pláne gyűlöletesek, hanem ellenkezőleg, a köznép lakóháza, ruházata diszítésére is ezen színeket használta és használja. Ma is mindennapi Zágrábban, hogy a köznép ezeket a diszítéseket alkalmazza ruházatán. A zágrábi kanonok a káptalani jelvényt vörös-fehér-zöld színű szalagon hordja. Ezen színek a zágrábi székesegyházban is divatosak voltak. Ünnepeles körmeneteknél, például Urnapján a templom szolgálói feltűnően vörös-fehér-zöld színeket viseltek.

Azonban a mostani érseknek az érseki aulába történt bevonulása után mindez azonnal megszűnt. Az érsek a zsiros jövedelem elnyerését ily módon köszönte meg. A magyar állam pedig, hogy az érseknek ily módon tanúsított ragaszkodásáért elismeréssel adózzék, a millennium alkalmával őt is azon férfiak közé iktatta, a kik a magyar állam kiépítése körül szerzett érdemekért kitüntetésben részesültek. Miután az érsek a magyar állami színek eltávolítására példát adott, nem csoda, hogy alantas papjai versenyeznek a magyar zászló üldözésében, a magyar nemzet elleni gyűlölet hirdetésében. Látván pedig az illetők, hogy azok a papok, a kik nem épen kifogástalan életmódjuk daczára az érsek részéről ennyire kedveltetnek, részéről kitüntetésekkel, előléptetésekkel elhalmoztatnak, rakoncátlanságuk már nem ismer határt. Vakmerőségük már odáig jutott, hogy az u. n. koronákban, papi gyűlésekben Szent István degradálását is javaslatba hozták.

A legújabb időben már a szószéken, a népgyűléseken a köznépet a magyar nemzet elleni gyűlöletre izgatják, nyíltan, leplezetlenül a magyar államtól való elszakadásra izgatják . . .

Az érsek az egész püspöki karral az aknamunkát nem szünteti meg, ellenkezőleg, a püspöki kar az eddigi magyarellenes pártok működését kevesli, miért is ez évi május elsejétől új magyarfaló lapot indítottak meg. Ennek a püspöki lapnak már első száma nekiront a magyar nemzetnek, a kiegyezés által megállapított állami rendnek.

Horvátországnak a magyar államtól való elszakadása programjának egyik sarkalatos pontja.

A magyarellenes papok a magyar állam érdekeit annyira fitymálják és annyira merészkednek semmibe sem venni, hogy a zágrábi szeminárium rektorát, a mely szemináriumból a lázító felhívások a klerikusok által küldetnek szét, püspöki méltósággal iparkodnak felruháztatni. Az érsek is buzgólkodik azon, hogy a papi erényekben épen nem tündöklő egyén püspöki méltóságot kapjon. A horvát magyarellenesek látva ezt, évről-évre erősödnek. Ez leginkább a választások alkalmával észlelhető.

Ha a báni kormány ezek ellen köteleességszerűen eljár, akkor erőszakoskodás vádjával állanak elő . . .

Leszek bátor kissé megmagyarázni, hogy mikép állunk a bánnak ezzel az erőszakoskodásával.

Eltételezve azon számtalan köszönő felirattól, testületileg kifejezett hálanyilatkozattól, melyeket Khuen-Héderváry bán Horvátország különböző

helyeiről munkálkodásának elismeréseül kapott, csak a legjellemzőbbre akarok rámutatni. Ismeretes, hogy Károlyváros Horvátországban a legellenzékibb, a legdühösebb város. Ezen városnak kizárólag ellenzéki képviselőtestülete ellenzéki polgármesterének vezetése alatt mult évben a bánnak testületileg hálát mondott azért, hogy a város jólétét előmozdította. Ha Khuen-Héderváry Horvátországban erőszakoskodott volna, ha jogtipró satrapaként kormányzott volna, bizony nem lett volna lehetséges, hogy a legellenzékibb város neki testületileg köszönő feliratot nyújtson át.

. . . Említés történt arról, hogy láthatatlan kezek pénzzel segítik elő a zendüléseket. Én nem tudtam akkor, hogy kaptak-e és honnan kaptak pénzt, azonban felvilágosításokat szereztem magamnak ebből a proklamációból. Sebenicoban és más dalmát városban alakultak bizottságok, melyek pénzgyűjtést rendeztek. A sebenicói bizottság tagjai lovag Supuk A. polgármester, Tambacsa J. és valami dr. Gazzari J. Ezeknek az uraknak az aláírásával megjelent Sebenicoban mult év május 20-án egy kiáltvány, melyben a magyar nemzetet hallatlan módon gyalázzák és pénzgyűjtést rendelnek el. Ezen bizottság nekem is volt szives elküldeni kiáltványának egy példányát. Legérdekesebb a dologban a boríték, melylyel ezen jeles proklamációkat továbbították. Ez Sebenico város hatóságának hivatalos borítéka 3627. ügyszám alatt.

Ezenkívül kaptam szintén ebben az ügyben

egy levelet Opuzenből, szintén a község hivatalos borítékával 865. ügyszám alatt . . .

Ezen irományokat vagyok bátor a ház asztalára letenni, hogy kormányunknak alkalom adassék Sebenico város hatóságát és Opuzen község községi előjáróságát felettes hatóságaik útján a nemzetközi illemre kitanítani. Nem kétkedem, hogy a magyar kormány nem nézte volna tétlenül, hogy pl. egy magyarországi városban alakultak volna bizottságok, oly feladattal, hogy Ausztriában zendüléseket mozdítsanak elő.“

Ily nyíltan, ily tekintélyes helyen és czáfolat nélkül elmondottak sokkal inkább hitelre méltók, mint Henry és Loiseau ellenőrizhetetlen vádjai.

Érdekes különben, hogy ugyancsak Loiseau könyvében¹ a következő kijelentés foglaltatik: A mult év május havában tényleg először volt látható, hogy parasztcsoportok, a melyek nem egy helyen kétezren felül emelkedtek, körülvették a választóhelyiségeket s megjelenésükkal befolyásolták a cenzusos választót, a ki hajlandó volt szavazatát a kormány jelöltjére adni.

Vagy a 179. oldalon elmondja, hogy a parasztok még Khuen-Héderváry nustari kastélyát is ostrom alá vették: Még a jelenlegi bán, Khuen-Héderváry nustari kastélyát is megrohanták a parasztbandák, mert egy zágrábi szocialista beléjük beszélte, hogy csak így lehet a visszaéléseken segíteni s hogy ezt szocializmusnak nevezik.

Tehát a félrevezetett nép erőszakoskodott, pedig

¹ U o. 178. l.

— a mint írja — a nép Djakováron a szoczializmust szicilianismusként hívja, oly kevés fogalma van róla.

A nép felvilágosodottságát és öntudatosságát különben Loiseau a következőképp jellemzi:¹ „Enép, a melyről tudjuk, hogy elégedetlen a közigazgatással, de eddig szorosán össze volt növe papjaival, most már ezeket is árulással kezdi vádolni s a templom kulcsait kéri. Mely okból, mi alapon? Egy futóhír támad, a melyről nem tudni ki terjeszti, abszurd s egyszersmind kiirt-hatatlan, a mely belegyökerezik eme, a tudatlanságtól és szegénységtől elvadult tömegbe. Az a hír járja ugyanis, hogy a magyarok elfoglalni készülnek az országot és az adókat felemelni; hogy a vladikák s a papok büntársaik, hogy ki akarják tüzni a magyar zászlót a templomra s ha ez a zászló huszonnégy óráig ott lobog, a határőrvidékiek mindörökké eladattak.“

Loiseau maga mindjárt megütközik, hogy ily vénasszonyosok félrevezethetik a népet és képesek éjjel-nappal őrt állani a templom előtt.

S még minő következményei voltak, a mit szintén Loiseau mond el:² A kerületi főnök, egy mérnök s a telekkönyvvezető véletlenül hivatalos ügyben a községbe érkeztek s a félrevezetett nép előtt hiába erősítették, hogy nekik eszük ágába sincs a magyar zászlót a templomra kitűzni, a megtévesztett és felizgatott nép agyonvagdalta őket.

¹ U. o.

² U. o. 187. l.

S a művelt francia író a helyett, hogy ily körülmények közt Horvátország tekintélye érdekében a rendfentartó administratív hatalom megerősítését kívánná, a nemzeti érzés fellángolásának magasztos ködfátyolába takarja az eseményeket. Sőt azt is megjegyzés nélkül említi fel a nemzeti hősködések közt, hogy a nép örülete átragadt a képviselőkre s hogy állítólag a horvát országgyűlésen az egyik képviselő azt kiáltotta oda a bánnak: Gondolja meg, mily módon pusztult el Stambuloff!

Vajjon a horvátok s a délszlávok tekintélyének emelésére szolgál-e az ily események feltalálása a művelt nyugat előtt, a nemzeti lelkesedés bármely tetszetős köpenyébe legyen az burkolva? Nem hiszem.

VI. A szerbek és a monarchia.

A balkán népei közül a szerbek jutottak a multban a legszorosabb gazdasági és politikai viszonyba a monarchiához. Ez a viszony tehát még pár szót érdemel.

Hogy akár gazdasági, akár kulturális szempontból a szerbek helyesebb és jólétüket inkább biztosító irányhoz csatlakozhatnának, mint a minőt a monarchia nyújt számukra, ezt a most előadottak s gazdasági szempontból alább közölt adatok után alig fogja valaki bizonyíthatni.

Nem jöhetnek tekintetbe a nyugati nagy államok, mert ezek távol esnek. Az meg nem is vitatható, hogy Bulgária, Törökország, Rumánia,

sőt maga Szerbia is Magyarország szerbjeinek főkép gazdasági szempontból szebb, megfelelőbb kilátásokat tudnának nyújtani, mint a monarchia.

És mégis Loiseau, a ki a szerbeknek nagy barátja, a szerbek viszonyát a monarchiához ama házastársakéhoz hasonlítja, a kik teljesen korrekt lények egymástól távol, de közösségben élni képtelenek. Nem érzik magukat otthon se Magyarországon, se Horvátországban, se Boszniában vagy Dalmáciában, hanem átjárnak Belgrádba, Cettinjébe és oly érzésekkel, mintha hazamennének.¹ Ő hivatkozik arra,² hogy a mikor 1897-ben a szerb király meglátogatta a montenegrói fejedelmet, Herczegovinából s a cattaroi öböl tájékról — az osztrák-magyar diplomácia minden ellenzése daczára — egy küldöttség járult eléje, a melyet egy birodalmi képviselő vezetett.

S mik azok az indokok, a melyek a szerbeket főkép gazdasági érdekeik feláldozásával a monarchiából való kiválásra kényszerítik?

Szóljon ismét Loiseau: A szerbeknek a monarchiában saját egyházuk, lapjaik s a hol lehetséges, saját iskoláik és bankjaik is vannak.³

¹ L'image d'époux à l'endroit l'un de l'autre corrects, mais à jamais incapables de communauté morale, pent seul rendre compte — et par à peu près — de l'état des relations entre le Serbe et cette Monarchie . . . Aisé, il ne manque pas de se rendre de loin en loin à Cettigne et surtout à Belgrade: Ce faisant, il n'éprouve nullement la sensation du voyage à l'étranger. Au contraire, quand il passe la frontière, d'une solennité quelconque, il est vraiment chez lui de l'autre côté u. o. 257—258 l.

² U. o. 258. l.

³ U. o. 257—258. l.

S hogy ezeknek minő nagy a jelentőségük, ugyancsak Loiseau árulja el, a mikor azt mondja, hogy a szerbek egyházi autonómiája örökké lehetlenné teszi, hogy más állami organizmusba, mint Szerbiáéba őszintén beolvadjanak.

Mi okozhatja ennél fogva a szerbek közt azt az elégtelenséget, a melyről Loiseau azt állítja,¹ hogy általános, sőt azzal toldja meg, hogy azoknak a szerbeknek, a kik nem zarándokolnak Belgrádba, hűségük a magyar államhoz csak színleges s a nagybirtokosokról ezt se mervén állítani, azt mondja, hogy azok kozmopoliták.

Ezt a képet a monarchia szerbjeiről, azt hiszem, ezek maguk szeretnék átfesteni, mert a helyzet nem ez.

Nemcsak a nagybirtokosok, de a nép közt is nagy számmal vannak, a kik a monarchiának, illetve Magyarországnak vagy Ausztriának hű alattvalói és szeparatistikus törekvések nincsenek. Bosznia-Herczegovina mohamedán szerbjei semmi vágyat se éreznek a Szerbiához vagy Montenegróhoz való csatlakozás után. Magyarország történetében számos hazafias szerbről olvasunk, a kik életüket áldozták a magyar hazáért. És nemcsak a török elleni harcban, a mely a kereszténység együttes küzdelmének tekinthető, hanem a 48-as szabadságharcban is.²

A magyar állam tekintélye, szerepe összefügg a magyarországi szerbek történetével s mindig

¹ U. o. 261. l.

² A szabadságharc egyik vezére Damjanich is szerb volt.

tudtak is lelkesedni a magyar állam czéljaiért, a mely a törökök által átszorított szerbeknek otthont adott.

S hogy az újabb időben annyiszor van szó ellenséges hangulatról Magyarországgal szemben, annak több oka van:

az egyik, hogy tulozzák ezt a magyar gyűlöletet, nagyobbnak tüntetik fel, mint a minő valójában;

a másik az, hogy a monarchia belbékéjének felforgatására törekvők azt ily módon szuggerálni szeretnék;

a harmadik, hogy az önálló állam alakítására irányuló törekvések, a mióta a nyugaton oly gyakran beszélnek a kis balkántörzsek világtörténelmi jelentőségéről és szerepéről, mindinkább elszaporodnak s ha teljesen szabadjára hagynók, a kis balkánon legalább tíz állam keletkeznek.

Loiseau szerint nagy oka a monarchia közömbössége és féltékenysége is. A monarchia — az ő szavai szerint — a szerbek akcióját nyelvészeti, irodalmi, Dusán emlékének szentelt ártatlan mozgalomnak akarja felfogni, habár jól tudja, hogy a szerbség egészen mást lát abban. Az osztrák-magyar monarchia belefáradt az ily irányzatok elleni küzdelembe, a melyek sok dolgot adnának.¹

Eme nézet mellett csak az érthetetlen, miképen tudja a monarchia diplomáciai tevékenységének tulajdonítani pl. Szerbia belső zavarait és a

¹ U. o. 259. l.

monarchiát okozni, hogy Szerbia nem tudja a balkánon Piemont szerepét betölteni.¹

Honnét veszi a diplomácia — néha egyenesen panszláv szellemű tagjaival — ehhez az akaratot, a mikor a monarchia belterületén is elnéz a szerb mozgalmak felett és honnét az erőt, a mikor belefáradt a küzdelembe?

Két ily nyilatkozatot egymásután megtenni, ellentmondás. A mig azonban az utóbbit a jelenségek nem igazolják, mert a balkánon a mozgalmakhoz a monarchiának semmi köze sincs, igaz állításának az első része, hogy a monarchiában az államellenes törekvésekkel szemben a liberalizmus oly messze megy, hogy a szemléltőre az anarchia benyomását teszi.

VII. A németiség terjedése a balkánon.

Ujabbán a balkán-kérdés körül egész irodalom képződött ki Franciaországban.

A francia publiczisták irodalmi téren akarnak utjába állani győztes versenytársaik, a németek, sikereinek a balkánon.

Nézzük tehát a német hódítás veszedelmét!

A francia írók általában két hibát követnek el:

Egyik az, hogy a német hódítás veszélyét erős nagyítószemüvegen keresztül nézik; másrészt pedig, hogy a mikor annak megakadályozására eszközöket keresnek, nem mindig rendelkeznek a kellő helyi ismeretek felett s téves kombinációikkal főképp az osztrák-magyar monarchiát sértik.

¹ U. o. 261. l.

Egész csomó téves nézetet és rágalmat közölnek a monarchiáról, a melyek persze erős visszhangra találnak a balkánon, mert a monarchia épsége számos ábrándos tervnek áll útjában.

Loiseau többször idézett munkájában,¹ a mig egyrészt a civilizációról beszél, a mely Bosznia-Herczegovinában az okkupáció óta terjed és nyomja a bosnyákokat, másrészt oly nézeteket nyilvánít, hogy a jogszolgáltatás mögöttemarad a töröknek.

Általánosságban tartott vád ez, a melylyel szemben nem lehet védekezni, de szintén általánosságban kijelenthető, hogy rendezettebb állapotok a balkánon sehol sincsenek, mint Bosznia-Herczegovinában s a viszonyok fokozatosan és czélszerűen fejlesztetnek a nyugati civilizáció niveaujára.

Tájékozatlanságának élénk bizonyítéka továbbá, hogy a németiség terjedésének tekinti Magyarországon a reformátusok szaporodását s ezeket mind a nagy német birodalmi eszme képviselői közé sorolja, holott egy vallásfelekezet hívei között sincsenek oly arányban tösgyökeres magyarok, mint a kálvinisták közt.

A bánáti svábokat nem mint német telepések utódait, hanem mint a germanizáció diadalát tekinti. S megjegyzi a szerémségi magyarok — ő persze a délszlávok nyelvén ezeket is sváboknak nevezi — nagy számától, mert nem tud arról, hogy ezek az ő intentiói szempontjából nem veszedelmesek s hogy Szerém- és Pozsega-

¹ U. o. 229—233. l.

megyék 1848 előtt a szűkebb értelemben vett Magyarországhoz tartoztak s magyarok századok óta laknak ott.

S még az is baj előtte, hogy a balkánon a német nyelvet tanulják.¹

Egy kissé azonban a balkán félsziget népei is okulhatnak abból, mi rejlik e mögött a nagy aggodalom mögött: . . . „a délszlávok liga alakjában megerősítvén maguk közt az ethnikai kapcsolatot, a határokon túlterjedő erkölcsi egyetértést, a közös, tágabb értelemben vett nemzeti politikát, még idején elég komoly akadályt vetnek útjába s felmentik a német hegemonia többi természetes ellenfeleit attól, hogy a háboru es:etőségeinek kitegyék magukat.“²

Ezek legalább őszinte, egyenes szavak. Azért óhajtja, hogy a délszlávok megerősödjenek, hogy a német terjeszkedésnek útjába álljanak.

Senki se veheti rossz néven a francziáktól, hogy szövetségeseket keresnek, a kikkel együtt megküzdhetnek a német túlerővel. Sőt azt hiszem, a józanabbaknak a délszlávok közt is vajmi csekély keserűséget okoz, hogy a francia irók egy része önző czélokból s nem a szláv eszmékért rajongván, kívánja felvirágzásukat.

Bámulatos inkább az, hogy a midőn az említett irók szövetségesek után néznek, oly rosszul tekintenek körül.³

¹ U. o. 229—233. l.

² U. o. 275. l.

³ U. o. 71. l.

Még ha Cheradarnak igaza volna is, hogy 1866 óta a berlini udvar Oroszországgal Ausztria-Magyarországot állítja szembe s azt a feladatot rózza rá, hogy a kelet kapuit tartsa nyitva a német befolyás számára . . . s hogy ennek a politikának alapelveit Bismarck a következőkben foglalta össze: mennél nagyobb a német befolyás Ausztriában, annál szorosabb a kapcsolat Németország és Ausztria közt . . .

. . . s ha vannak is symptomák, a melyek a német terjeszkedésre vallanak,¹ az már nem áll, hogy a németeknek csak a délszlávok állanak utjokban.

A csehek, a lengyelek s főképp a magyarok küzdelme e tekintetben sokkal hatalmasabb és sokkal több eredményt mutat fel, mintsem hogy a délszlávoké ezek mellett egyszerre említhető volna. René Henry annyi magyar államférfiu nyilatkozatát tudja idézni arról, hogy a magyarok korántsem hagyják magukat a német sympathiák által odáig vezetetni, hogy valódi érdekeikről megfeledkezzenek s hogy németekké válni minden más népnél kevésbé hajlandók és — még sem igyekeznek a magyarokra támaszkodni. Politikájáról el lehet mondani, hogy elbocsát ma egy tuzokot azért, hogy holnapra egy verebet biztosítson.²

¹ Paul de Lagarde: Deutsche Schriften. Göttingen, 1892. 110. l. pl. ezt írja: Egy nagy nép csak akkor marad élénk és eleven, ha mindig terjeszkedni igyekszik.

² U. o. 151. és köv. lapok.

Deschanel Pál akadémiai székfoglaló beszédeben a következőket mondja:¹ Látnivaló, hogy a hármasszövetség a régi germán császárság restructiója új feltételek mellett: három dinasztával, három szuverénnel, három fővárossal, de egyetlen katonai és politikai vezetőséggel.

Kérdezzen meg egyet a monarchia és Olaszország nem németajkú alattvalói közül, vajjon így fogják-e fel a hármasszövetséget; de még a németek is mosolyogni fognak aggodalmán.

VIII. A vallási kérdések.

Szeretem Loiseaut idézni, mert hiven tükrözi vissza a délszláv ábrándokat. Senki se véli azokat oly könnyen megvalósíthatónak, mint ő s e végből a létező államalakulatoknak a szétrombolása senki előtt se megy inkább gyerekjátékszámba, mint ő előtte. Az ő nyilatkozatairól tehát semmi esetre se állítható, hogy a balkán népeivel szemben animozitásból folynak. E Loiseau kijelentéseiből fogjuk látni, miképen kell a vallási kérdéseket a balkánon felfogni s mennyiben szabad tiszta vallásos lelkesedést keresni a sokszor elöttebe tolt vallási érzékenykedésben.

A vallásosságról, illetve a katolikusok és orthodoxok között való ellentétről ezt mondja: „Valami sajátságos rejlik e vallási küzdelemben. S ez az, hogy se egyik, se másik részről, kivéve a két felekezet papjait s ezeket se mind, nem hitbuzgalomból folytatják. A nép sokkal inkább

¹ U. o. 94. l.

vitetik általa, mintsem inspirálja. Magára hagyva nem nyujtana számára anyagot.¹

A vallás csupán köpönyeg a politikai tendenciák számára. Az előkelő osztályban nincs hitbuzgóság. S a papság, a mely érzi, hogy vallási kérdések iránt csekély az érdeklődés, kevésbé képezi magát, mint nyugaton. A papságnak nincs az a tisztelt pozíciója. A pap nem foglalja el a polgárság között azt a benső és tisztelt helyet, a melyet neki a francia szokások már régóta biztosítottak.² Mivelt, az előkelő társaságban is forgó pap a balkáni görögkeletiekénél ritkaságszámba megy.

A népnél a vallás tekintélye azon alapszik, hogy azt mint régi szláv szokást fogja fel s ezért inkább a szertartásokhoz, mint a vallás szelleméhez ragaszkodnak. Érdekesek azonban Bobrikof orosz generálisnak, ki 1877-ben Milán király mellé volt beosztva, Loiseau által idézett megjegyzései is: „Szerbiában való tartózkodásom alatt azt a megfigyelést tettem, hogy az egyház szolgálói következetesen távol maradnak minden társadalmi tevékenységtől. Hozzá lévén szokva hazámban, hogy semmit se kezdünk el imádság

¹ „Il y a quelque chose de fort singulier au foud de cette „guerre de religion.“ C'est qu'eni d'un côté ni de l'autre exception faite pour les membres des deux clergés et encore pas pour tous elle n'est menée par devots. Le peuple la subit beaucoup plus qu'il ne l'inspire. Laisse à lui-même, il ne lui fournit pas d'aliments.“ U. o. 195. l.

² U. o. „Le prêtre n'occupe pas au sein de la bourgeoisie, le rang à la fois intime et honoré que les meurs françaises lui ont assigné si longtemps“.

és az egyház áldása nélkül, erősen csodálkoztam, a mikor láttam, hogy a papok még a templomokban is a hivatalnokok szerepét játsszák, vagy pedig épen sehol sem láthatók.¹

Sokakra a vallásnak azért van vonzó ereje, mert ez által érzik magukat hozzákapcsolva a nagy szláv néptörzshöz, az oroszhoz, a melytől nyelvük minden szláv rokonsága daczára elválasztja.

Az orthodox és pedig a mint ezt alább jellemzem, a saját nyelvű orthodox vallás annyira jellemző sajátja a szerbnek és bulgárnak, hogy a nélkül csaknem megszűnik szerb vagy bulgár lenni, de a vallás dogmái közömbösek reá nézve.

Helyesen jegyzi meg Loiseau:² „Nemzeti egyház a beolvasztásnak jelensége ama törvény szerint, hogy a melléknév absorbeálja a főnevet. Boris és Simon korszaka óta minden állami embryo egyházat keres autokefál jelleggel, sokkal kevésbé törődik azzal, hogy az az egyház mit

¹ J'ai remarqué, pendant mon séjour en Serbie, que les serviteurs de l'autel s'abstenaient systématiquement de toute action sociale. Accoutumé dans ma patrie a ce qu'on entrepreune rien sans la prière et la benediction de l'Eglise, j'étais bien étonné de voir les prêtres jouer, même dans la cathedrale le rôle de fonctionnaires, ou même de ne les rencontrer jamais nulle part. En Serbie Souvenirs de la querre de 1877—78.

² „Eglise nationale un phénomène d'assimilation selon la loi duquel c'est l'adjectif qui absorbe le substantif. Des les temps de Boris et de Simeon, tout embryon d'Etat se cherche une Eglise, la vent antocéphale s'inquiete beaucoup moins de savoir ce que cette Eglise enseigne et quelle affinités dogmatiques a avec d'autres que de s'approprier de confisquer en quelque sorte cet idéal an profit du sien.“ U. o. 195. l.

tanít s minő dogmatikai rokonságban áll másokkal, mint hogy elsajátítsa, konfiskálja bizonyos értelemben ezt az ideált az övé javára.“

A Firmilián püspök kineveztetését 1896—97-ben a szerbek támogatták, mert szerb volt, a bulgárok s görögök támadták, mert szerb volt. E harcz jellemző esete ez, hiszen orthodoxnak mindenkép orthodox volt. „Maguk a szerbek és bulgárok között a vallás egyik oka az egyenetlenkedésnek, a mióta a bulgároknak nemzeti exarchájuk van, a kit a görög patriarcha, a kinek a szerbek továbbra is engedelmeskednek, kiközösített“ — mondja René Henry.¹

A Campbell-Bannerman miniszterium tagja: Jarne Brybe írja:² A keleten a népek inkább vallás, mint faj szerint különböznek.

A vallás szolgált összetartó erőül a török hódoltság idején. A vallásba keverik bele a politikát ma is Magyarország területén, a mely önállóságot adott a szerb és rumán egyházaknak s azt ma is meghagyja nekik.

Itt a rumán egyesült és görögkeleti egyházak vizsgálatánál konstatálható, hogy az orthodoxizmus egyáltalában nem az, a mihez annyira kötik magukat; mert ha saját nyelvüket bevihetik a katholicizmusba, ehez ép úgy ragaszkodnak.

A katholicus vallásra való áttérést fel is használták mindannyiszor fenyegetésül, a mikor a konstantinápolyi patriarcha valamely metropolitát

¹ U. o.

² The Balkan Question 11. l.

engedélyezni nem volt hajlandó. Így fenyegettek a bulgárok is 1869-ben a katholicus vallásra való tömeges áttéréssel, az egyesült bulgár érsek, Kukus már ígéreteket is tett s az orosz diplomácia beavatkozására a bulgár egyház az 1870. évi február 28-iki irádéval önálló lett.

A Balkanska Carica-ban Stanko Roma és a katholicus Raguza ellen kikel, hogy a latinizmus szétválasztotta a testvéreket. De miért lenne a latinizmus és orthodoxizmus — válaszol neki György — testvériségünk sírja.

Egyébiránt maga a katholicizmus és orthodoxizmus között való különbség a nép előtt inkább csak a külsőségekben nyilvánul. Azért válaszoltak a felizgatott mitroviczai szoczialista parasztok arra a kérdésre, minő a vallásuk, így: „katholicus vagy pravoszláv, ugyanaz a nép vagyunk“ A filioque tana érthetetlen a nép számára, de már az, hogy a görögkeletiek ugyanama vallási ünnepeket tizenhárom nappal később tartják, nagy jelentőségű a népre. Idegen neki mindenki, a ki a karácsonyát nem akkor ünnepli, a mikor ő.

A balkánon a katholicizmus mindig valamely nyugati hatalom protektorátusa alatt állott, a mi annak szintén idegenszerűséget kölcsönzött. Franciaország, majd később Ausztria-Magyarország is gyakorolták a protekturátust. Ausztria-Magyarország enyhén, mint a hogy egész politikája a balkánon az enyhe, kiméletes, vagy ha úgy akarjuk, gyengeség jellegét viseli magán, a melylyel érdektelen voltát deklarálja.

S bizonyára nem e gyenge védelem az oka, hogy az egész balkáni szlávság nem vált még görögkeletivé — a mint ezt egyes elfogult írók szeretnék,¹ hanem az a szoros kapcsolat, a melyet fentebb a vallás és politika között jellemeztem, a minek folytán úgy a görögkeleti, mint a katolikus vallás valamely faj jellegzetes vonásává vált, a melyről lemondani nem hajlandók. Hogy tehát a boszniai katolikusok jobban érzik magukat az occupatio alatt, mint pl. ha Bosznia Szerbiához csatoltatott volna, az fermészetes, mert az orthodoxizmus ép úgy, mint Horvátországban már ellentétbe jutott volna a katholicizmussal. S annál inkább, mert épen a szoros kapcsolatnál fogva, a mely a nemzeti törekvések és a vallás között létezik, a papok a politikai küzdelmekbe a kelletén túl befolyanak. A zágrábi főispánnak 1897 június hó 4-én kiadott körrendeletéből olvashatjuk, hogy a papság megeskettefte a népet, hogy a kormány-párt jelöltjére nem szavaz. A szószékről beszédet tartottak és misét mondtak az ellenzék győzelmé érdekében — pedig a horvát kormány-párttól

¹ U. o. 205. és köv. lapok. Ugyanott Loiseau több megjegyzést tesz, a melyeket a német terjeszkedéstől való túlzott félelem sugall: *Quel que puisse être le détachement personnel d'un prêtre du rite romain à l'endroit du Drang nach Osten, il lui est difficile de ne pas collaborer en fait à cette poussée germanique dont Salonique est le terme. Másrészt meg a támogatás jelentőségét egészen devalválja: Le plus prudent setrome placé en fausse posture, vis-à-vis des orthodoxes, par sa seule qualité de ministre d'une religion que l'Autriche s'entend mieux encore à compromettre qu'à protéger. S azt is rossz néven veszi, hogy Boszniában „Leur catechisme doit enseigner le respect du pouvoir constitué“ . . .*

ugyancsak nem lehet mondani, hogy a katolikus vallás létét vagy prosperálását Horvátországban veszélyezteti.

A papság politikai szereplése ma már Horvátországban meggyöngült, de nem a kormány befolyására, hanem annak folytán, hogy a mely mértékben a szociális eszmék terjednek, ama mértékben az ő csillaguk is letűnik s az 1903. évi mozgalmak idején a felizgatott horvát nép először a magyarok ellen fordult, de aztán a papjait verte meg. Nemzetiségi szempontból pedig nem volt kifogás az egyház vezetői ellen. Nemcsak az alsó papság közt találhatók nagy számmal túlzók, hanem a magasabb méltóságok viselői, u. m. Horvátországban Strossmayer püspök, Racki kanonok, Dalmáciában Pavlinovic, Sunderic agitátorszámba mennek.

Loiseaunak természetesen az a protectio sem tetszik, a melyet az osztrák-magyar monarchia különösen Magyarország régi történeti joga alapján a szerbiai katolikusok felett gyakorol, s hogy e befolyását megvédeni igyekszik s azt is helyesnek tartja, hogy a protectio feladása tekintetében Strossmayer 1884-ben közvetlenül tárgyalt Milánnal.

Pedig csak azokra az interpellációkra kell gondolni, a melyeket a rumán senatusban Gradisteanu Peter, a liga feje előterjesztett, hogy belássuk, hogy az orthodox fanatizmus — épen mert képzelt, vagy valódi nemzetiségi momentumok is belejátszanak, — nem annyira ártatlan.

A délszláv és balkán népek mindenütt nemcsak

előbbre helyezik a politikai kérdéseket a vallásiaknak, hanem még azt a szétválasztását a vallási és állami, illetve nemzetiségi ügyeknek, a mely nyugatról kiindulva a balkán széléig elfogadtatott, se koncedálják. A vallásnak a politikai és nemzeti kérdések szolgálatában kell állania. Triesztben a katolikus szülők görög-keleti iskolába küldik a gyermeküket, mert a katolikus pap olaszul akarja a kathekizmusra tanítani őket.

Érthető a vatikán törekvése, a melylyel a latint az egyház nyelvüül megtartani igyekezik. Holt nyelv, mely semmiféle velleitást nem sért, az egyház egyetemességét deklarálja s az érintkezést lehetővé teszi. Érthető azonban azoknak az óhaja is, a kik azt kívánják, hogy a nép a saját nyelvén imádhassa az Istent s az istentiszteleti szertartások oly nyelven folyjanak, a melyet a nép megért. Csak egy nem érthető: miért tulajdonítanak egyes írók¹ minden ellenállást Ausztriának és miért nem akarják elismerni a németek, magyarok, stb. követelését ép oly jogosultnak, mint a délszlávokét, ha nyelvüket az egyházban is érvényesíteni akarják.

Loiseau azt írja: Politikájuknak alapja mindenek előtt, a ki clubjaikat gyakrabban látogatta és ujságaik — Zastava, Branik, Srpski, Glas és sok más — szellemét megértette, oda irányul: tisztán megőrizni a nemzeti vallásos közületek jellegét, a mely I. Lipót statutumán alapszik s a mely

¹ Loiseau u. o. 223. l. Nevetséges az ily kijelentés, hogy pl. a magyar nyelv azért nem lehet az istentisztelet nyelve, mert még nem volt az. Hisz egyszer az ó-szláv se volt az. „Le magyar est une langue, profane, que n'a jamais figuré dans un rituel.“

mindenkorra megakadályozza őket abban, hogy valamely más szervezetbe, mint a szerb királyságba őszintén beolvadjanak.¹

Bizonyára se I. Lipót nem abban a meggyőződésben engedélyezte az egyházi autonómiát, hogy az politikai czélokra, a monarchia egy részének elszakítására és Szerbiához való csatolására használtassék fel, se utódai nem azért tartják fenn oly érintetlenül azt, hogy a most említett czélokat mozdítsa elő. A loyalmussal pedig nem egyeztethető annak még híresztelése sem, a mit Loiseau közöl: „Erősítik, hogy a karloviczi ügy (a szerb egyházi statutumok) megbeszélés tárgya volt az orosz czár, a paroszlavok természetes védnöke és Ferencz József közt az utóbbinak szent-pétervári útja alkalmával.“²

Egész természetesnek kell találni, ha ezekkel az áramlatokkal szemben a magyar állam a jövőben közömbös nem marad és a békés, józan elemekre támaszkodva oda törekszik, hogy a templom valóban Isten háza legyen, a hol a vallásos hívő szabadon ájtatoskodhassék és ájtosságában megerősítést nyerjen; de másrészt Krisztus példáját követve kiveri onnét azokat, a kik az Isten házat nem igazi czéljára akarják felhasználni, hanem a változott viszonyoknak

¹ Loiseau u. o. 166. l.

² U. o. 156. l. „On assure que l'affaire de Karlovici a été l'objet d'un échange de vues entre le Tzar protecteur né des paroslaves, et Francois-Joseph au cours du voyage de celui — ci à Saint-Petersbourg.“

megfelelően a pénzváltás és kufárkodás helyett politikai agitációt akarnak ott üzni.

A ki pedig az egész balkánon a békét akarja, annak oda kell törekedni, hogy a vallás betölthesse ott is igazi nagy szerepét s a politikától elválasztva a hosszú évszázados harczok közben kissé elvadult erkölcsök szelidítésére működjen közre. A papok a népet kölcsönös szeretetre oktassák, ne pedig más nyelvet beszélő hit-sorsosaik ellen a késhegyig menő küzdelemre, a mely közben a közönséges gyilkosságok, hajmeresztő vérengzések is napirenden vannak.

Ne folytassa a bulgár nyelvű orthodox papság a keresztes háborút a szerb nyelvű, a rumán nyelvű orthodox papság, a görög nyelvű orthodox papság ellen s ne legyen a küzdelem tere a templom, a temető, a hol nemcsak vallásos, de egyszerű emberies érzésből is a szeretetnek, a békének kellene uralkodni.

Akkor a török nép sokkal jobb példát adott, mint a szeretet vallásának nevezett kereszténység hívei és papjai. Sokkal inkább respektálták mások vallásos meggyőződését s tán az is volt az oka, hogy a nemzetiségi küzdelmek a vallásosság köpönyege alá bujhattak.

Századokon keresztül volt például Rumánia Törökország meghódított tartománya s éltek és élnek is Rumániában törökök, azért egyetlen mecsetet se építettek, mert ez csak a törökök nagyobb számú állandó megtelepedésének követ-

kezménye lehetett volna s nem a vallásos, pláne nemzeti propaganda eszköze.

S valóban megfontolandó, hogy tisztán emberies szempontból nem esik-e súlyos elbírálás alá, hogy a balkán-kérdés tárgyalásánál az izlám vallás jogos igényei annyira semmibe vésztetnek.

IX. A balkán államok gazdasági politikája.

Nem lehet közömbös a szomszéd monarchiára, minő gazdasági politikát követnek a balkán államokban.

A legtermészetesebb gazdasági összeköttetések a földrajzi szomszédságon alapulnak s mindegyik félnek hátrányára szolgál, ha a gazdasági kapcsolatot ez alapon nem tartható fenn, erőszakkal szétszakítatik.

E mellett igen sok surlódásnak és nyughatatlankodásnak az okai gazdasági téren keresendők. A terhei alatt sinylődő balkánlakó nem önmagára vet, hanem másokban keresi a hibát. Az idegeneket okozza s valósággal rablóknak tekintti, a kik a népet kiszipolyozzák.

Ennélfogva minden törekvésük az idegenek kiszorítására irányul, gazdasági politikájukban a szabadelvűségnek alig van nyoma. Egy-egy új vámtarifa felforgatja a helyzetet és ennek következtében a balkán államokkal való gazdasági kapcsolatok sokkal bizonytalanabb alapokon nyugosznak, mint a nyugati államok közt. A vámháborúra csaknem állandóan számítani kell.

Rumánia pl. nagyobb rekordot ért el a vámháborúk terén, mint bármely nyugati állam. Tulajdonképpen csak huszonötéves gazdasági önállósága alatt csaknem szakításig vitte a dolgot Franciaországgal, Németországgal, a monarchiával meg hat évig harczolt is. Szerbia is legtermészetesebb gazdasági érdekei daczára vámháborúba került a monarchiával.

Emez, az állami önállóság terhei által nyomott országokban természetesen nagyobb súly tulajdonítatik bármely kiviteli cikknek vagy fejlődő iparnak.

Ha pl. a monarchia elzárja határait a szerb vagy rumán marha előtt, ez a világ legnagyobb igazságtalansága, hanem hogyha ezek az államok kiszorítják a monarchia legfontosabb ipari cikkeit, — nézzük csak végig, hány cikkével szorult ki a monarchia a magas vámok s a belföldi iparnak ily módon való mesterséges fejlesztése következtében pl. Rumániából (cukor, közönséges faárúk, közönséges bőrök, papiros stb.) ezt nem szabad felpanaszolni, mert hiszen természetes, hogy iparukat fejleszteni igyekeznek, erre szükségük van.

Eme körülmény indokoltá teszi, hogy nézzük azokat a közgazdasági és finanziaális állapotokat, a melyek a balkán államokban és összehasonlítás céljából Magyarországnak élénk tárulnak:

	Tertülete	lakosok száma	km ² -kint
Szerbia . . .	48.303 km ²	2,492.882	51.6
Bulgária . . .	96.345 „	3,744.283	39
Rumánia . . .	131.353 „	5,956.690	45
Bosznia- Herczegovina	51.028 „	1,737.000	34
Magyarország	325.325 „	19,254.559	60
	Államadóssága	a fizetendő annuitás	
Szerbiának . . .	465.775 ezer frk	24.039 ezer frk	
Bulgáriának . . .	238.100 „ „	26.377 „ „	
Rumániának . . .	1,382.734 „ „	85.853 „ „	
Bosznia-Her- czegovinának	—	—	
Magyarország- nak . . .	4,421.000 „ „	240.432 „ „	
	Az összes kiadásai	s így az államadósság fizetése ennek százaléka	
Szerbiának	89.143 ezer frk	27%	
Bulgáriának	85.900 „	27%	
Rumániának	227.557 „	37%	
Boszniának	—	—	
Magyarországnak	1,110.695 „	21%	

Czélzatosan nem azt keresem, hogy mily nagy összeg esik átlagban a lakosság egy-egy fejére, mert hiszen éppen az jellemzi első sorban valamely állam gazdasági erejét, hogy ugyanamaz összeg mily annuitással terheli. Igaz, hogy itt a törlesztési hányad zavarólag hat, de melyik az a kriterium, a mely feltétlenül mérvadónak tekinthető.

Teljesen világos azonban az már, hogy a kulturális és közgazdasági intézmények Magyar-

országokon tökéletesebbek és magasabb nívőn állanak, mint az összehasonlítás tárgyát képező többi államokban, a nemzet jóval gazdagabb s mégis kiadásából aránylag jóval kisebb százalékot (21%) kénytelen az államadósság annuitásaira fordítani, mint a nálánál szegényebb államok.

E nagy gazdasági különbség jellemzésére még néhány adatot sorolok fel:

	A vasutak hossza	km ² -re esik	a táviró és táv- beszélő hossza
Szerbiában	562 km.	1 km.	3.281 km.
Bulgáriában . . .	1.599 „	1.5 „	5.263 „
Rumániában . . .	3.177 „	1.1 „	7.629 „
B.-Herczegovinában	1.093 „	2 „	3.246 „
Magyarországon	17.348 „	5 „	25.240 „

Mennyire felette áll pl. a vasutak hossza tekintetében még Bosznia-Herczegovina is az összes többi balkán államnak!

Az állatállomány a következő:

	Ló ezer	sertés ezer	szarvasmarha ezer	juh ezer
Szerbia	181	941	942	3.440
Bulgária	344	462	1.768	6.868
Rumánia	872	1.709	2.589	5.889
B.-Herczegovina	233	662	1.416	4.678
Magyarország .	2.334	7.330	6.738	8.431

Az intenzívebb gazdálkodás mellett is nagyobb Bosznia-Herczegovina és Magyarország állatállománya.

Van még a sok adat közül egy, a melyik világosan jellemzi a helyzetet:

	A hadseregére elkölt évente	Összes kiadásainak
Szerbia	22.810 ezer frkot	25%-t
Bulgária . . .	23.310 „ „	23%-t
Rumánia . . .	39.593 „ „	18%-t
Magyarország	146.389 „ K-t	13%-t.

A balkán államok tehát jövedelmeiknek mind nagyobb százalékát kénytelenek a hadseregére fordítani, mint Magyarország vagy Bosznia, a mely utóbbi idevágó kiadásai számba se jönnek. Szerbia aránylag csaknem kétszerannyit költ hadseregére, mint Magyarország.

S ha csak a fentebbi adatokat vesszük hozzá, hogy emez államok az államadósságok törlesztésére is jövedelmeik nagyobb hányadát kénytelenek odaadni, világos, hogy kulturális és gazdasági célokra sokkal kevesebb marad vissza s hogy így a fejlődésben egyenlő körülmények közt nem tarthatnak lépést Magyarország vagy Bosznia népeivel.

S vajjon ennek ellenében nemzetközi helyzetük szilárdabb, hadseregük erősebb, mint a monarchiáé? Fejthet ki akármelyik balkán állam vagy valamennyi együttvéve is számbamenő ellenállást hadseregével valamelyik nagyhatalommal szemben?

Loiseau egy csomó példát hoz fel arra, hogy Horvátország a magyar királyságnak kizsárolt tartománya, a melynek jövedelmei a szorosán vett Magyarországon eszközölt közmunkákra fordíthatnak. Felemlíti, hogy Horvátországban a vasuti hálózat kiépítésére mi se történt s Franck

egy beszédéből veszi az adatokat annak az arány-
nak a jellemzésére, a melyben Horvátország köz-
jövédelmei ennek autonóm kiadásaira fordíthatnak
s Horvátország azokat ellen nem őrizheti.

Sajnálatos tévedések akár célzatosak, akár
önkéntelenek. Úgy tűnhetik fel a helyzet,
mintha a fentebb ismertetett előnyök csak a
szorosán vett Magyarországra s nem egyszersmind
Horvát-Szlavonországra is vonatkoznak.

A mi a zárszámadásokat illeti, ezek annyira
nyilvános ellenőrzés alatt kezeltek, hogy azokba
bárki betekintést nyerhet.

S mit mutatnak e zárszámadások?

Éppen az ellenkezőjét annak, a mit Loiseau
állít, t. i. hogy Horvát-Szlavonország — indo-
kolt-e, ezt most nem vitatom — (pl. az utolsó
öt évben 17—27%-kal) kevesebbet fizetett a
közös kiadásokra, mint a mennyi reá esett volna.¹

	1897	1898	1899	1900
ezer koronákban				
A közös kiadások voltak	341.743	332.108	341.272	334.129
Horvátországra esett volna	27.118	26.353	27.061	26.514
Kevesebbet fizetett ennél ezer koronával.	5.425	4.592	5.896	6.306

¹ A közös kiadások voltak 341.743 332.108 341.272 334.129
Horvátországra esett volna 27.118 26.353 27.061 26.514
Kevesebbet fizetett ennél 5.425 4.592 5.896 6.306
ezer koronával.

Hogy pedig Horvát-Szlavonországban a köz-
munkák nem hanyagoltattak el és különösen a
vasutépítés nem stagnál, erről egy tekintet a
térvégre meggyőzhet bennünket, mert oly sűrű
hálózat áll előttünk, mint Magyarország több
részeiben és összehasonlíthatatlanul sűrűbb, mint
a minőt bármely balkán állam össze tudott hozni.

Egyébiránt e tekintetben is statisztikai adatok

felett rendelkezünk, a melyek minden ily irányu-
vázat megdöntenek. Így míg a Tisza jobb partján
és Erdélyben 100 km²-re 4.57, illetve 3.16 km.
vasut esik, addig Horvát-Szlavonországban 4.06
km. s az országos átlag csak 5.36 km.

A mi a közutakat illeti, esik egy km²-re:

	állami	megyei	községi
Magyarországon	2.9 km.	11.5 km.	11.2 km.
Horvát-Szlavonországban	2.8 „	10.9 „	31.9 „

Ép ily tévesek a folyamszabályozásra vonat-
kozó megjegyzései is.

Hogy pedig a szocialisztikus eszmék terjednek
Horvát-Szlavonországban is, ez mindenesetre
káros, de nem Magyarországgal szemben lehet
felhozni, hogy a szocialisztikus mozgalmakat
Horvátország területére szoritotta, lévén azoknak
a fészke a szorosán vett Magyarországon.

Erről a Horvátországról mondja Loiseau:
A magyarság a népre nézve jelképe lett a kor-
mánynak, a mely az adókkal kiszipolyozza az
ország gazdasági erejét és cserébe csaknem
semmit se ad . . . közel harminczéves működé-
sével növelte a szegénységet és a szenvedélyeket,
a melyek abból fogannak.

S habár kénytelen elismerni, hogy e bajoknak
az oka lehet a szlávok tunyasága és kevéssé
vállalkozó szelleme, azért még a meghasonlást
a nép és papjai közt is a fentebbiből szár-
maztatja.

Fentebb láttuk, mi jogon lehet Horvátország-
ban pauperizmusról beszélni s hogy anyagilag

mennyire felette áll akármelyik balkán államnak. Mi az oka a nép és papjai meghasonlásának, ezt meg egy más fejezetben már feltüntettem.¹

Dalmáciára vonatkozólag panaszként azt hozza fel, hogy borai az olcsó vám mellett behozott olasz borok konkurrencziáját kénytelenek elviselni. De vajjon nem sujtja ez a monarchia összes bortermelőit? Vagy a dalmát bortermelők helyzete előnyösebb volna a monarchián kívül? A borvám különben is emeltetett.

Bosznia-Hercegovina adminisztrációját általános szavakkal elítéli s mögéje helyezi a török időknek. Indokolni azonban elmulasztja. Csak arra hivatkozik, hogy a földbirtok még mindig nagy részben a mohamedánokat illeti s az adózási rendszerben is sok megmaradt a régi intézményekből (tized stb.).

Az adónak természetben való beszedése legközelebb Boszniában is megszűnik, az előmunkálatok már folyamatban vannak.

Egy kis összehasonlítás pedig megvilágítja, hogy Bosznia mennyivel inkább fejlődik az önálló és független Szerbiánál. A nép hasonló jellege mellett ez másra nem vezethető vissza, mint arra a tényre, hogy oly kis államok, mint Szerbia, az állami önállósággal járó nagy költségek elviselésére képtelenek a nélkül, hogy ez az anyagi és szellemi fejlődésben bilincseket ne rakjon rájuk.

Míg Szerbia népessége az utolsó tíz év alatt

¹ U. o. 178–179. l.

12%-kal, Bosznia-Hercegovináé 17%-kal szaporodott.

Jóllehet Bosznia-Hercegovinában a lakosság száma kisebb mint Szerbiában, mindannak daczára állatállománya aránylag nagyobb, mint ezt a következő összeállítás mutatja:

	Bosznia-Hercegovinában	Szerbiában
ló	233.322 db	169.928 db
szarvasmarha	1,417.532 „	915.428 „
kecske	1,446.848 „	525.991 „
juh	3,230.720 „	3,094.206 „
sertés	662.242 „	904.446 „

A vasutak hossza Szerbiában 570·8 km., a bosnyák vasutaké 721 km.

Szerbia 95 millió frankra rúgó évi budgetjéből ipari, kereskedelmi és közlekedési czélokra 7·5 milliót áldoz, illetve tud csak fizetni, mert az államadósságok évenként 22 milliót, a hadsereg 15 milliót, a külügyminiszterium 2·5 milliót s a czivillista 1·2 milliót emésztenek el.

Ellenben Bosznia-Hercegovina 41 milliós budgetjéből kereskedelmi, ipari és közlekedési czélokra 9·5 milliót fordít.

Szerbia aránylag még erősen fejlesztendő intézményei mellett is már 413 milliónyi államadósság terheit kénytelen viselni (fejenként 171 frkot), míg Bosznia-Hercegovina államadóssága csak 46 millió (egy-egy lakosra 29 korona esik).

A bosnyák ipart önálló vámterület nem támogatja, mégis azt látjuk, hogy nagyipara meghaladja Szerbiáét.

Csak annak a számtalan tényezőnek, a melyeket Bosznia-Hercegovina a monarchiával való kapcsolatának köszönhet, tudhat be e haladás.

Bosznia-Hercegovina áruforgalma meghaladja Szerbiáét s oly nagyszabású ipartelepek felett rendelkezik, a minőkhöz hasonlókat Szerbiában nem találunk. Gyáraiba 35·9 millió korona tőke van fektetve és 7760 munkás dolgozik azokban, míg a szerb gyárakba fektetett tőkét 15 milliónál többre becsülni nem lehet és Szerbia gyáraiban foglalkoztatott munkások száma alig éri el a boszniai gyárakban dolgozó munkások számának egyharmadát.

E mellett Boszniában már egész csomó oly gyár dolgozik (czukorgyár, vasgyár, sodronyszöngyár, botgyár, ammoniakszódagyár, papirosgyár stb.), a minőkhöz hasonlók alapítása Szerbiában meg se kíséreltetett vagy kénytelenek voltak az üzemet beszüntetni, mint a czukor- vagy az üveggyár.

S hamindezek daczára valamelyik állam consulja, P. marquis, a kinek a nevét Loiseau nem idézi, csak a szavait, egy beszélgetés alkalmával Szerajevóban Kállay érdemeit kiemelő könyvről azt mondta: „Ismerem a könyvet, ismerem a szerzőjét s tudom azt is, mennyit fizettek neki . . .¹ nyilvánvaló az indok, a melyből a könyv tartalmának igazságát kétségbevonni igyekszik. Nem tárgyilagos okok ezek, mert a fentebb közölt indokok ellentmondanak, hanem csak Bosznia kormányzatának

¹ U. o. 365. l.

a kisebbitése, tekintélyének gyengítése, a mi, ha tárgyilagos adatokkal nem történhetik, akkor szellemeskedő megjegyzésekkel kíséreltetik meg. Az kérdés, hogy a könyv írója meg lett-e fizetve, sőt még azt se akarom elhinni, hogy az illető konzult kormánya ily megjegyzésekért fizeti s az exequatur e célra adatott meg neki.

A Bosznia-Hercegovinában elért eredmények annál inkább számbamennek, mert aránylag rövid idő állott a monarchia rendelkezésére s mert a monarchiát is belviszályok dulták s e miatt, valamint egyéb okokból is, nem érvényesítette úgy befolyását, a mint ereje azt megengedné.

Éppen az ellenkezője igaz tehát annak, a mit Loiseau ír: ¹ „A mi az Ausztria-Magyarországba bekebelezett vagy e hatalom által okkupált délszláv államokat illeti, a berlini szerződés szelleme, ha nem szövege, reánehazedik gazdasági életükre s azt mind kétségesebbé teszi. Horvátország, Dalmácia, Bosznia-Hercegovina, a mint a térképre vetett egy tekintetből meggyőződhetni, egységes területet alkotnak a Dráva és a tenger között s három teljesen különböző gazdasági rendszer alatt állanak, a melyek közül mindegyik más célú szolgál, mint az illető országok fejlesztését.“

Maga Loiseau is idézeteivel és nyilatkozataival más helyütt lerontja emez állítását.

Így reprodukálja egy szerb generális nyilatkozatát arról, minő hatása van a fegyverkezésnek

¹ U. o. 307—308. l.

Szerbiára. „Még inkább elkeseríti a mi parasztunk lelkét — volt a válasz. — Mindenki másnál inkább a fegyveres békére lévén kárhozthatva, mi annak csak a terheit érezzük. A keleti kérdés reánk nézve nem tisztán nemzeti, a mint ezt gondolnák. A gazdasági része a legkínosabb és Isten tudja, minő szenvedélyeket fog még életre kelteni valaha.“¹

Érthetetlen Loiseau amaz okoskodása is, a melylyel hibáztatja, hogy az európai tőke Törökországban érdekeit biztosítani igyekszik.²

Csak azzal az önző felfogással magyarázható, a mely azt mondja: Európa szabadítsd fel a balkánt a török uralom alól, adj milliókat jólétének megállapításához; de semmiféle igénynyel fel ne lépj s még azon se zúgolódj, ha a kis balkán államok alattvalóitokat mindenféle korlátozásokkal barátságosan kitessekkelik a határig.

Loiseau munkáját olvasván, nem lehet csodálkoznunk azon, hogy pár év előtt Bulgáriában annyira meggyengült a kötelességérzet, hogy még az is vita tárgyává tétetett, vajjon a külföldön felvett kölcsönök visszafizetendők-e s Bulgária józanabb állampolgárainak nem kis akadályokat kellett leküzdeniök, hogy hazájuk hitele s állami tekintélye emez oldalról a külföld előtt megóvassék.

Az volna a balkán félsziget boldogulásának feltétele, hogy a külföldön felvett kölcsönök visszafizetésének kategorikuma meginogjon? Vagy

¹ U. o. 228. l.

² U. o. VII. fejezet.

az áll utjában a balkán fejlődésének, hogy azok — az egyesek és államok — a kik odaadták a pénzüket, hogy a balkánon a kulturális berendezések megtörténhessenek, a rendet lehetőleg fentartani és biztosítani igyekeznek?

Nagyot nézhetnek a berlini szerződést aláíró hatalmak, a mikor azt látják, hogy Oroszországot se véve ki, csak szemrehányást kapnak, mert a balkán felszabadítása után bizonyos kötelezettségeket róttak emez államokra, a milyen pl. egy a keletet a nyugattal összekötő vasut építése, vagy hogy Bulgária fizetni tartozik a török adóságok aránylagos részét.

Okosabb és áldásosabb intézmény kevés létesült a balkánon, mint ez a vasut, ezt nem lehet tagadni; hogy pedig a súlyos körülmények mellett, a melyek közt létesült, drágán épült volna, nem tudják igazolni.

Az adósságfizetés mindenesetre kellemetlen, de Európa szeretete a balkán népei irányában csak nem mehet odáig, hogy mint a könnyelmű gyermeknek az adósságait fizetgesse, a mikor amugy is görnyed a saját terhei alatt, a melyekhez — a fegyverkezés czimén — a balkán-kérdés sokat toldott hozzá.

Éppen ilyenek ama többi gazdasági jellegű követelmények is, a melyeket a helyzetre és más államok érdekeire való tekintet nélkül mint a balkán államok létfeltételeit és jogait szeretnék odaállítani.

A közlekedési eszközök fejlesztésénél is felté-

kenység uralkodik. Ha a monarchia a szaloniki vonalat Bosznián át létesítené, legalább tíz órával előbb lehetne Közép-Európából Port-Saidba érni. De ellenzik e vonalat, mert a monarchia befolyását erősítené s kárpótlásul legalább is a nehezebben és drágábban kiépíthető és összehasonlíthatatlanul jelentéktelenebb tranzverzális vonalat kívánják Rumániából Nisen, Pristinán (Szerbia), Ipeken (Törökország) és Montenegrón át Skutariig kiágazással Antivariig és Meduáig. Szerintük vagy mindkettő, vagy egyik se épüljön ki;¹ a mi mint-hogy az utóbbi igen nagy nehézségekbe ütközik, csak annyit tesz, hogy a szaloniki vonal ne jöjjön létre.

Hogy pl. Szerbiának a tenger hasznára volna, senki se tagadja, de azt se lehet kétségbevonni, hogy a dalmát tengerpart az osztrák-magyar monarchiának is csak előnyére van. S hogy a cattarói öbölre Szerbiát több történeti jog illetné meg, mint Magyarországot, ezt csak Loiseau állítja, igazolni azonban nem tudná.

A Dunát, a mely Szerbia északi határán végig folyik, Loiseau semmire se becsüli,² mert azt mondja, Szerbia nem Rumániában és Besszarábiában adja el áruát és szerzi be szükségleteit. De vajjon a Dunán csak lefelé járnak a hajók? Nem éppen a Dunán küldi fel a monarchiába vagy ujabban lefelé a tengerig termékeinek messze túlnyomó részét Szerbia?

¹ Une confederation orientale par un Latin, Paris 1905. 29—31. l.

² U. o.

Érdekesek Loiseau megjegyzései, hogy Szerbia úgy be-, mint kivitelével a monarchiához van kötve. Hiszen éppen ez a kündulási pontom, hogy a földrajzi helyzet természetes konzekvenziáit megváltoztatni nem lehet s akármilyen önállósági luxussal izgassák is a jó szerbek agyát, Szerbia főbb érdekeivel a monarchiára lesz utalva. Ellenkező nézeteket hirdetni s azt javasolni, hogy pl. Franciaországban keressen piacot termékeinek, a félrevezetéssel egyértelmű.¹ Szerbiában pedig sokan e rögeszméért küzdenek egy félszázad óta s koezkára teszik politikai összeköttetéseit, természetes gazdasági érdekeit. 1878-ig Bosznia-Hercegovina és Montenegró irányában igyekezett a tengerhez jutni, akkor még a bulgároknak engedte át egész Macedóniát s a bulgár propaganda Belgrádban nyomtatott munkákat.

1885. és főképp Milán lemondása óta (1889) Macedónia felett vitatkozik a bulgárokkal s csak a keleti részt hajlandó elejteni.

A szerbek szívesen megegyeznének: Szaloniki és a közbeeső rész fejében Cavalla kikötőt a hozzátartozó területtel együtt átengednék a bulgároknak.

Kelet-Ruméliának Bulgáriához való csatolása érdekében 1885. szeptember 18-án kitört forradalomról azt állítják, hogy inkább gazdasági, mint nemzetiségi okai voltak.

Ezt ugyan nem fogadom el, mert a balkánon éppen az a baj, hogy mindenütt a nemzetiségi tekintetek dominálnak. Hogy azonban fontos

¹ U. o. 306. l.

gazdasági okai is voltak, ez tény s bizonyítéka annak, hogy a gazdasági indokok mennyire belezajtsanak a politikai eseményekbe.

A gazdasági önállóságra nem lehet márólholnapra eljutni, a hogyan a balkán államok függetlensége kikiáltatott. Csaknem általában nyomon kísérik az állami önállóságot a gazdasági krízisek. Mutatják ezt a balkán államok fővárosai (Szófia, Bukarest), a hol a házközvisések állandók. S a hogy a nagyvárosokat nem lehet csak úgy parancsszóra megteremteni, ha hiányzanak feltételei, ép úgy van az állami élet egyéb attribútumaival is.

A kik a krízis hatása alatt szenvednek, minden változástól jót remélnek. Szófiában egy háztulajdonos, a ki már nem bírja a terheit, azt magyarázgatja előttem, hogy a szófiai házközvisés csak úgy oldható meg, ha Maczedónia is hozzacsatolatik Bulgáriához.

Annak idején Kelet-Rumélia elfoglalásától várták a javulást, most Maczedóniától, de aztán majd megint más terület fog kelleni, mert Bulgária Maczedóniával együtt se lesz elég nagy.

Hogy Montenegró minden politikai önállósága daczára gazdasági függésbe jutott Ausztria-Magyarországtól, ezt Loiseau jól jellemzi:

„Vásárolni kénytelen nemcsak azt, a mi ma a civilizációhoz elengedhetetlennek tekintetik, hanem azt is, a mi a csaknem állatias élethez szükséges: a ruházatot, a sót, a világítót, a mezőgazdasági eszközöket, vasat, téglát, petroleumot,

a háztartási eszközöket. Mikép tudná elviselni egy csaknem pénz nélkül való ország az egyensúlynak a bevitel javára való ily feltűnő megzavarását?¹

Az osztrák-magyar vámok hatását pedig a következőkép írja le:

A montenegrói termelő gyakran a saját fogyasztója kénytelen lenni, vagy termékeit potom áron eladni. Az elmúlt télen Niksics kerületben a birkáért darabonkint 1 frtot s a sertésért aránylagosan fizettek. Ellenben lisztben, a mely bevitteli cikk, szükségét szenvedtek.

... Hogyha a végből, hogy terményeit piacra vihesse, az osztrák-magyar vámnál azok értékének csaknem felét kénytelen fizetni, észre kell vennie, hogy a külföld számára dolgozott és nemzeti szegénységét csak növeli a díjtétel, a melyet a szomszéd állam reá ró.²

Vajjon Bosznia helyzete nem szolgálhatna indító okul arra, hogy Montenegró is a javulást monarchiához való lehető közeledésben keresse?

Sokat tudnak a török területek elhagyatottságáról is írni; Üskübtől Szalonikiig hatvan mértföldnyire — mondja Georges Paulis³ — nincs erdő a láthatáron, semmi zöld, egyetlen fa sincs, csak néhány cyprus Köprülü sirja körül s néhány görbe és bütykös platán a folyó kavicsában... A kumanovoi mezőnek kétharmad

¹ U. o. 306. l.

² Loiseau u. o. 306. l.

³ Bulgarie et Macédoine, Revue de Paris 1902. nov. 1. 87. l.

része legelő és nádas. Hires gabonája csak oázisokban nő a lakott helységek körül. Az üskübi mező se nyújt kedvezőbb képet.

De emez elmaradottság igazi okait nem akarják felfogni.

Majd azt állítják,¹ hogy a zsidók, németek és a tsintsárok okai a balkán nyomorúságának s hogy a hol sikerült ezeknek a karjaiból megszabadulniok, a délszlávok csakhamar jólétre tettek szert.

Majd a nyugati verseny ellen fordul a gyűlölet. S minő felfogásban erősítik meg őket még a nyugati írók is, Loiseau munkájából látjuk, a ki a következőket írja:² „A hogy elégséges már magának Amerika, ujabban Japán, épügy a többi államok is igyekeznek saját szükségleteiket kielégíteni s nemcsak nem mozdítják elő a bevitelt, de visszautasítják azt. S ha e tekintetben feszélyezik a nemzetközi szerződések, kijátszák azokat. Így adatott ki Bulgáriában a sajtószertű rendelet, hogy minden államhivatalnok belföldi ipartermékből készült ruhát, lábbelit és főveget tartozik viselni.“

Szóval Loiseau szerint mindamaz erőszakoskodások gazdasági téren, a melyekkel a balkánon találkozunk, követendő például szolgálhatnak.

Nem hiányoznak azonban józanabb hangok sem és éppen a délszlávok közt. Raditsch István egyik horvát agitátor a következőket írja:³ „Ha

¹ Loiseau u. o. 146. l.

² Loiseau u. o. 289. l.

³ René Henry u. o. 351. l.

az emanczipáció és politikai felszabadulás nem a nemzet élő és felébresztett erőinek következménye . . . ha azt külpolitikai kombináció teremtetten meg . . . az autonómiát és politikai függetlenséget nem támogatván a nemzeti gazdasági és intellectualis erők megfelelő mennyisége, az ily függetlenség hamissága és fictiója csakhamar nyilvánulni fog . . . a finanziaális rendetlenségben, az anarchiában és a politikai pártok tehetetlenségében. Az egyik rombol és anyagilag tönkrejuttat, a másik demoralizál és hosszabb időre elnyomja a nemzeti genie alkotó eredetiségét. A tönk és a pártoskodó szellem a gyümölcsei. Ezért nem lelkesedem egy nagy Horvátországért, sem egy nagy Szerbiáért vagy nagy Bulgáriáért. A nagy államok könnyen válnak egy nagy nemzet sirjává. S ahoz, hogy eme nagy államok egyike a kisebbekkel szemben létesüljön, külföldi erőt kellene igénybevenni oly magas kamattal, hogy a nagy állam bukása okvetlenül bekövetkeznék.“

X. Az osztrák-magyar monarchia Kapcsai.

Közép-Európa legnagyobb területű hatalma a monarchia, a melyre a nyugati államok mind-egyikének szempontjából nagyfontosságú szerep vár — idézek alább több nyilatkozatot, a melyekből látható, hogy ezzel tisztában is vannak — s mégis azok se veszik a fáradságot, hogy viszonyaival alaposan megismerkedjenek, a kik köny-

veket irnak és egy-egy állam külügyi politikájára akarnak befolyást gyakorolni.

Meglepő, sőt visszataszító az a tájékozatlanság, a melylyel számbamenő írók a monarchia állapotát leírják, a monarchia vagy legalább egy-egy részének ellenségeinél pedig megdöbbenő a rosszakarát, a melylyel rágalmaznak.

Még René Henry is, a ki különben nem tartozik azok közé, a kik mindenképen kisebbiteni akarják, Magyarország leírásánál a pusztákon látható vad lovakat emeli ki s Budapesten kívül nem ismer más várost Magyarországon.

Azok a vad lovak a mesébe tartoznak, ezt a gyengébbek is tudhatnák; Szeged, Pozsony, Zágráb, Kolozsvár, Kassa, Temesvár, Brassó stb. pedig nem érdemlik meg azt a kifejezést, a melyet ő használ, hogy falusi agglomerációk (agglomerations champêtres).¹

Valami érthetlent ír arról is, hogy a magyar nemesség hosszú ideig vádolta királyait, a kik vonakodtak attól, hogy a legyőzöttek kárára a győzőket előnyben részesítsék.²

Minő elferdítése a históriának! Volt valaha a magyar nemességnek hasonló okból panasza királyai ellen? Soha!

Ép ily fantázia szüleménye az is, hogy a magyar állam nyelve csak 48-ban lett magyar.

¹ U. o. 16. l.

² U. o. 17. l. „Longtemps la noblesse magyare accusa le roi, qui refusaient de trop favoriser les vainqueurs au detriment des vaincus.“

Hát minő volt az Árpádok és vegyesházbeli királyok alatt, Erdélyben pedig megszakítás nélkül? És a magyar helyét addig is, míg ez nem használtatott, mi foglalta el? A latin, a melyet ép azért használt az ország, mert holt nyelv és nemzeti jellegét nem veszélyeztette.

Vagy mennyi igazság rejlik annak a hangsúlyozásában, hogy a magyar nemesség eladósodott. Igen sokan meggazdagodtak a magyar nemesek közül, még többen eladósodtak, de nem inkább, mint más országok földbirtokosai. Különben is ma már a magyar társadalom nemcsak a nemességből áll, sőt nem is első sorban ebből, hanem azokból, a kik mellette vagyonhoz jutottak és ép oly magyarok, mint a nemesek.

Egymásután következnek különben nála a téves nézetek vagy legalább olyanok, a melyek kétesek.

Megtámadja Vilmos német császárt, mert Zrinyit Budapesten 1897 szeptemberében tartott beszédében magyar hősnek merte mondani.

Pedig, a mint ezt már fentebb is említettem, — ha a leszármazás eléggé meg nem világítható és nem is elsőrendű fontosságú kérdésétől eltekintünk — a Zrinyiek minden tekintetben magyar hősök voltak, a kik a magyar hazáért küzdöttek, magyar eszmékért lelkesültek s a mi a legfőbb, a költő halhatatlan emlékü műveit magyar nyelven írta. Ha horvátnak érezték volna magukat, akkor a Nagy-Horvátország alapjait igyekeztek volna lerakni s a horvát, nem pedig

a magyar irodalmat gazdagítani. A magyar nyelv az időben nem nyújtotta az írásnál azt a könnyűséget, mint pl. a latin nyelv s ha erős nemzeti érzület nem lelkesítette volna, Zrinyi alkotó genieje könnyebben kezelhető nyelven szólalt volna meg.

Hogy a magyarok telepedtek Erdélybe a rumánok közé s nem megfordítva, hogy Fiumében a magyar kormány nem enged két képviselőt választani a horvát országgyűlésbe, bár ezt az alkotmány előírja, hogy Magyarországon a zsidók a németek közé számíthatók, hogy a magyar diszitó motívumok, a nemzeti táncz, a csárdás, a tótoktól kölcsönözött stb. . . . mindezen állításai megannyi bizonyítékai annak, hogy hamis forrásokat használt.

Hogy a Habsburgház a szerbeket üldözte volna, mert orthodoxok¹ nevetséges ráfogás. Sehol se élveztek az egyes vallásfelekezetek már századok óta nagyobb szabadságot, mint Magyarországon. S abban is teljes joggal lehet kételkedni, hogy Ferencz József császár-király szentpétervári útja alkalmával az orosz czár, mint a panszlávok természetes protektora a görögkeleti szerbek érdekében közbenjárt s hogy Ferencz József császár-király ily beavatkozást elfogadott volna.²

Nem is szólok arról a tévedésről, — mert ezt egyik író a másiktól veszi át, — hogy a 39. lapon a 2. jegyzetben a magyarok százalékanak a

¹ U. o. 38. l.

² U. o. 156. l.

szorosan vett Magyarországon való megállapításánál hozzászámítja Horvátország lakóit is, de azután ezeket még egyszer hozzáadja.

Pedig René Henry az, a kinek a nyilatkozatát idéztem a bevezetésben, a melyben megrójjá a francia írókat, hogy nem tárgyilagosan irnak, hanem politikai czélok szolgálatába állanak. És René Henry foglalja össze munkája végén konkluzióját a következőkben: „Ausztia-Magyarország súlyos alkotmányos és nemzeti válságokon megy keresztül, de életképes. Nemcsak hatalmas kormányzati, közigazgatási és társadalmi erők tartják össze a heterogen elemeket, a melyekből áll, hanem az is, a mit Renan a mindennapos népakaratnak nevezett, a mellett van, hogy a Közép-Duna mentében egy nagyhatalom létezzék.¹

Azok a népek, a melyek a monarchiát alkotják, egymásra vannak utalva politikailag, gazdaságilag s ha a jelenlegi kapcsolat meglazítottatnék, közeledni igyekeznének egymáshoz.

A mint Charles Benoist írja a monarchiáról:² „Ez oly állam, a mely változik, és a mely lesz“. Ha Ausztia (Ausztia-Magyarországot értik az Ausztia kifejezés alatt) nem léteznék, meg

¹ L'Autriche-Hongrie souffre de crises constitutionnelles et nationales très graves; mais elle est viable. Non seulement de puissantes forces gouvernementales, administratives et sociales maintiennent unis les éléments hétérogènes dont elle se compose mais encore ce que Renan appelait „le plebiscite de tous les jours“ est en faveur du maintien d'une grande puissance dans la vallée moyenne du Danube.“

² Revue des Deux Mondes 1897. okt. 15. 771. l. „Etat qui unne et qui devient“.

kellene alkotni — mondá Palatsky. És így válaszolt a frankfurti gyűlés meghívójára: . . . önök meggyöngíteni akarják, sőt lehetlenné tenni, hogy Ausztria, mint önálló létezzék; pedig Ausztria integritásának fenntartása és fejlesztése nagyfontosságú nem csupán az én népemre, hanem egész Európára, a humanizmusra és magára a civilizációra.¹

Dr. Rieger Emlékirataiban² ismétli más szavakkal és Poroszország ellen irányítva azt, a mit 1866 április 13-án a prágai gyűlésen mondott: „Teljes erőnkkel kell egy célra törekednünk: fentartani Ausztriát és önönmagunkat Ausztriában“.

Ha szétbomlanék, mely népei tekinthetnének kifelé és csatlakozhatnának más államhoz? Talán a németek, rumánok, olaszok és szerbek. A nagy többséget, a magyarokat, lengyeleket, cseheket szorosabb kapocscsal fűzi egymáshoz a földrajzi helyzet, mint bármely más jogi kötelék.

Hogy a horvát-szerb egyesülési törekvéseknek is mennyi akadályá van, ezzel külön czim alatt foglalkoztam. A szlovének nemzeti mult nélkül természetszerűleg csatlakoznak a horvátokhoz.³

A nagy német egység se oly mágnes, a mely csak vonz s a melylyel szemben a németek közt széthúzó elemek nem volnának. Már az észak- és délnémetnek nyelve is különbözik, a természete még inkább. „Ausztria-Magyarország — írja René

¹ Cheradame u. o. 9.

² Memoire du Dr. Rieger à Napoleon III. előszó.

³ René Henry u. o. 56. l.

Henry¹ — a Duna középső medenczéje Csehország és Galiczia függelékeivel és szükséges kikötőivel sokkal jobban összekapcsolt terület, mint sok állam, többek közt Németország is . . . A németek közt vannak a leghevesebb és legnagyobb szeparatisták.“

A kapcsolatot a csehek és lengyelek, valamint a magyarok közt sokkal gyengébbnek fogják fel, mint a milyen az valójában.

Hogy mit remélnek a lengyelek a panszlavizmustól, a hol a vezérlőszerep Oroszországot illeti meg, ez többé-kevésbé mindenki előtt ismeretes. De a csehek részéről se megy a sympathia odáig, hogy a monarchiából kiválni és Oroszországhoz csatlakozni, vagy csak Oroszország protectoratusa alá helyezkedni akarnának.

A magyarokat is erősen félreismerik azok, a kik azt hiszik, hogy Bismarck tanácsát szó szerint fogadják meg.² A nagy államférfiú ezt mondta:³ „Ha Magyarországon egy megfontolt politika elvei volnának a döntők, ez a bátor és független nép megértené, hogy nem egyéb szigetnél a szláv népek nagy tengerének közepén és számszerű kisebbsége mellett biztonságát csak oly módon

¹ U. o. 46. l. . . . „l'Autriche-Hongrie — bassin moyen du Danube avec ses dépendances de Bohême et de Galicie et ses ports nécessaires — a un territoire mieux lié que bien d'autres États l'Empire allemand entre autres . . . les Allemands c'est parmi eux que sont les séparatistes les plus bruyants et les plus nombreux.“

² R. Henry u. o. 131. l.

³ Souvenir II. k. 277. l.

örizheti meg, ha az ausztriai és németországi németiségre támaszkodik.“

A magyarok támaszkodnak is a németiségre, de azt is igen jól tudják, a mit fentebb kiemeltem, hogy a szláv népek közt is vannak szövetségeseik és sokkal természetesebbek, mint a németek és függetlenségüket s nemzeti jellegüket a németekkel szemben épp oly kevéssé hajlandók feladni, mint a szlávokkal szemben.

Valamennyi népek közt a magyarok adnak legkevesebb okot arra, hogy ne mint a béke elemei, mint a létező állapotok fenntartói, tehát akár német, akár szláv részről jövő térfoglalás ellenzői tekintessenek. S így a legszilárdabb bázisai annak a nyugati politikának, a mely a monarchiát mint hatalmat a Duna középső folyásánál szükségesnek tartja és fenntartani óhajtja.

A magyarság, habár minden nép közt a legtöbbet vett át a német kulturából, a melynek őszinte tisztelője és követője, de minden népnél inkább küzd nemzeti önállóságáért.

Cheradame francia író¹ ki is emeli, bár nem minden ellenséges indulat nélkül a magyarokkal szemben, hogy a kizárólagos német hegemoniát megdöntötték a monarchiában s abban a németekkel osztozkodnak.

Renan² a népek együttmaradását ezek aka-

¹ U. o. 15. . . les Allemands ne dominent plus seuls dans la monarchie; sous la pression des circonstances, au mépris de tous les droits et sans consulter les autres peuples de l'empire ils ont cédé aux Magyars une part de l'hégémonie.

² Melanges historiques et religieux Paris, Levy, 1904. utolsó kötet.

ratától akarja függővé tenni. De vajjon lehet ez a kérdés napirenden s jöhet szóba gyakran jogosulatlan ambíciók miatt, a melyek a létező államalakulatok megbontására irányulnak. Melyik államban nincsenek széthúzó elemek? Németországban a lengyel, a francia, dán, vend; Oroszországban finn, lengyel stb. . . .

Éppen mert az összetartó erők nagyobbak a monarchiában, mint a széthúzó, helyesen írja Leroy-Beaulieu:¹ Csak idő hagyassék nekik, csak a reformok és átalakulás munkája ne zavarassék kívülől és Ausztria (persze Ausztria-Magyarországot érti, de tökéletlenül fejezi ki magát, a mint az nyugaton szokás) népei minden küzdelmeik daczára meg fogják találni a kellő egyensúlyt . . . az anyagi érdekek, a melyek összefűzik, igen erősek, a dynastia erkölcsi befolyása még igen erős . . . a veszély csak kívülől jöhet.

S nagy dolgoknak kell történniök Európában, hogy a hatalmak megengedjék, miszerint valamelyik a monarchia határait kikezdje. És nem a monarchia, hanem saját érdekükben nem fogják ezt engedni. Leroy-Beaulieu kategorikusan kifejezést ad ama meggyőződésének, hogyha valaha még örökösödési háborúra kerülne Ausztriában,

¹ Qua le temps leur en soit laissé, que leur oeuvre de reformes et de reconstitution ne soit pas entravée du dehors, et les peuples de l'Autriche finiront bien, à travers toutes leur luttes, par trouver un équilibre national . . . les liens matériels qui les unissent sont trop solides, l'ascendant moral de la dynastie est encore trop puissant . . . Le peril viendrait plutôt des incitations et des convoitises du dehor . . .

Franciaország nem a Habsburgok ellenségei közé sorakoznék.¹ Másutt² pedig azt mondja: „Ha egy állam van érdekelve Ausztria fentartásában, úgy Franciaország. A mely napon az osztrák-magyar monarchia eltűnnék, vége volna a francia hatalomnak is. Oly Németország mellett, a mely Ausztria német és félnémet provinciáival megnagyobbodott, Franciaország kisebb súlylyal bírna, mint Spanyolország, közte és a német császárság közt nem állanak a pyreneusok.“

Charles Benoist ezt írja:³ (Ausztria-Magyarország nélkül) nem volna többé Európa. A kontinens, a mely így neveztetik, a közepén két részre lenne szakítva: Németországra, Oroszországra. Határaikon és mint széleik néhány másod-, harmad- és negyedrendű állam volna, a melyeknek már nem volna rangjuk, a melyek nyomorultan tengődnének bizonytalan és túrt existenciájukkal s a melyekre a két kolosszus közül az egyiknek csak le kellene ütni, hogy szétzúzza, szétmorzsolja s a már eltűnt népek porai közé keverje!“

Ilyformán nyilatkozott Ribot is 1903. márczius 11-én.

René Henry pedig a francia tőkét is felhívja,⁴ hogy a monarchiában keressen elhelyezést.

¹ S'il devait jamais y avoir une nouvelle guerre de la succession d'Autriche ce n'est plus parmi les ennemis des Habsbourg que se renfermerait la France.

² „La France, la Russie et l'Europe 80 és k. lapok.

³ L'Europe sans Autriche. Revue des Deux Mondes 1899. nov.

⁴ U. o. 180—181. l.

Európa békéjének ma legfőbb támasza az erős Ausztria és Magyarország. Támasza nem csupán azért, mert a hatalmak egyensúlya erősen meginogna, ha a monarchia tehetetlenné válnék, hanem mert nincs állam Európában, a mely oly őszintén és hátsó gondolat nélkül munkálkodnék a béke fentartásán, mint a monarchia. A monarchia határán törnek meg a balkán népek felforgató törekvései, sőt éppen a konzervativizmusnak túlhajtása miatt válnak Ausztria és Magyarország kormányai a belföldön is munkaképtelenné.

Ezt a francia írók is elismerik. Sorel Albert írja:¹ Ausztria-Magyarországot nem lehet azzal vádolni, hogy a konzervatív és mérsékelő hatalom szerepét, a melyre a történelem predestinálta, nem töltötte volna be.

Minden jel arra mutat, hogy a jövőben a monarchia kormányai elveiket változtatni lesznek kénytelenek — a mi Magyarországon már folyamatban is van. — Nincs ok a kételyre, hogy külső befolyás nélkül megtalálják a helyes irányt.

Hiába fenyeget Deschanel Pál:² A huszadik század első éve az ausztriai ház természetes hibái folytán döntő dráma fog lejátszódni, a

¹ René Henry idézett munkájának előszavában.

² A Comité national républicain du commerce et de l'Industrie 1898. évi márczius 3-ki gyűlésén tartott beszédében: Les premières années du vingtième siècle, verront se dérouler, par l'effet des vicissitudes naturelles dans la maison d'Autriche, un Drame décisif, dont il est aisé de prévoir des aujourd'hui tout au moins le prologue et les premiers actes.

melynek könnyű előre látni az előjátékát és első felvonását.

A monarchia állami szervezetéről a jövőben is el lehet mondani és pedig több jogosultsággal azt, a mit Leroy-Beaulieu a német alkotmányról mond, hogy azzal az előnnyel rendelkezik, hogy beléphetnek abba a szomszéd államok a nélkül, hogy autonómiájukat feladnák, s hogy az egyesülés a nemzetiség teljes elvesztésével egyértelmű volna.

S annál inkább megtalálhatják a monarchia keretén belül jövőjüket amaz államok, a melyek már annak tagjai.

S ha a monarchia Európa legbékésebb állama, a melynek aggresszív szándékai nincsenek, ha a monarchia keretén belül különböző multtal bíró népek megtalálhatják lételüknek és nemzeti fejlődésüknek feltételeit, jogos történelmi alapon nyugvó állami önállóságuk respektálását, miért ne közeledhessenek a monarchiához a balkán népek és államok, miért akarjanak a földrajzi fekvés, a történelmi mult, a népfaji rokonság által előirt természetes kötelekek ellenére a monarchia irányában ellenséges politikát folytatni.

Mi értelme van az oly rémítgetéseknek, a minőt René Henrynál olvasunk, hogy Milánt a magyar politika koronázott ügynökének kellett tekinteni.¹

Miben áll egyáltalában ez a magyar politika?

¹ U. o. 239. l. . . . ou peut le regarder comme un agent, couronné de la politique hongroise.

Abban, hogy barátságosan éljenek egymás mellett oly népek, a melyeket a szomszédság köteleke fűz össze, hogy a gazdasági kapcsolatok természetes alapokon fejlődjenek, ne pedig a túlzott és ki nem elégített vágyakból származó dacz diktálja alapelveit, a mit a balkán államokban gyakran lehetetlen észre nem vennünk.

A mint pedig Raditch István horvát író fentebb szó szerint idézett nyilatkozatában kiemeli, az, hogy valamely államot valamely nemzetközi konferencia önállónak nyilvánít, nem teszi még azt valójában önállóvá. A természetes függés, a melyet a földrajzi helyzet, a katonai gyengeség, stb. idéznek elő, nem kevésbé marad fenn továbbra is és ezek ellen politikát csinálni haszontalan erőpazarlás.

Divattá vált egyáltalában a külföldi írónál, hogy minden indokolás nélkül, vagy a helyzet hamis feltüntetésével a magyarságra rákenjék a túlzott chauvinizmus bélyegét. Azt hiszem, munkámban számos czáfolat foglaltatik, de helyén való idéznem Misgkián János, a római collegium de propaganda fide örmény iskolái professzorának egy beszédét: Az első szó, melyet külföldön élő honfitársai nevében a gyűléshez intéz — mondotta — a köszönet, a hála és elismerés szava egy oly nemzet iránt, mely a világtörténelemben a türelmesség, a liberalizmus és a bibliai értelemben vett felebaráti szeretet példátlan szimpátiájával ölelte magához az üldözött örménységet. De nemcsak ennek a fajnak volt kiváltsága ez

a rendkívüli megbecsülés, éppen így kijutott a magyar haza többi nemzetiségeinek, kiket a magyar állam a szabadság olyan biztosítékaival látott el, a mi külföldön, a nagy kulturállamok kormányszata alatt élő nemzetiségek előtt megfoghatatlan volna. Személyes tapasztalatok alapján volt alkalma megismernie a hazai viszonyokat — folytatta — s a mit látott, az napról-napra meggyőzte abban, hogy a nemzetiségeknek ebben az országban élni szerencse, mert jogokban, becsülésben és állandó szimpátiában van részük, olyan mértékben, miről a külföldi nemzetiségeknek sejtelmük sem lehet.

XI. Az európai hatalmak és a balkán-kérdés.

A balkán-kérdésnek egyetlen alakulata se jött létre a balkán népek önerejéből. A mint fentebb már említettem, eddig főképp Oroszország volt az, a mely előidézte, hogy a balkán térképe módosult. A végleges döntésnél azonban beleszóltak nem csupán a közvetlenül érdekelt szomszédok, hanem egész Európa. Ezért mondják, hogy a keleti kérdés eddig inkább a nyugat kérdése volt.¹

Fentebb már kétségbevittem annak a jogosultságát, hogy míg minden más kérdés csak a közvetlenül érdekelt hatalmak befolyásával oldatik meg, a balkán-kérdés tárgyalás megoldásánál voksot igényelhetne minden hatalom.

Az azonban kétségtelen, hogy a balkán-kérdést nem a balkán népek, hanem a hatalmak fogják

¹ Elle a été plutôt une question d'occident. Une confédération orientale u. o. 17. l.

végleg megoldani, a mint ezek vitték előre a multban is.

Tudják ezt azok is, a kik világosabban gondolkodnak a balkánon. René Henry a következőben foglalja össze Daneff volt bolgár miniszterelnök nézetét e tekintetben: Nem a maczedónok, se a fejedelemség bulgárai, se a királyság szerbei lesznek azok, a kik a maczedóniai kérdést megoldják. A nagyhatalmak fognak határozni, a nélkül, hogy az érdekeltek felszólalásaira hallgatnának. Fontos tehát, hogy fejlődjünk, életképesek és erősek legyünk s így a nagyhatalmak bizalmát kiérdemeljük. Így, csak így fogja Bulgária az osztozás napján megkapni azt a részt, a melyre joga van.¹

Nem mindnyájan azonban a kulturális haladás terén keresik az utat, a melyen Maczedóniához hozzájuthatnak. A felkelők ép oly célravezető eszköznek tekintik az öldöklést, gyújtogatást, a melylyel Európát megrémítik és arra bírják, hogy Maczedónia kormányát azokra bizza, a kik a zavarok előidézésénél előljártak.

Sőt arra is találnak alapot, hogy a maguk részére jogot, az európai hatalmak terhére pedig

¹ Ce ne sont ni les Macedoniens, ni les Bulgares, de la principauté, ni les Serbes du royaume qui résoudront la question macédonienne. Ce sont les grandes puissances: elles décideront sans tenir compte des protestations des intéressés. L'important est donc de se développer, de devenir prospères et forts, et de gagner ainsi la confiance des grandes puissances. Alors, mais alors seulement, au jour du partage, la Bulgarie aura la part à la quelle elle a droit. U. o. 252. l.

kötelességet származtassanak le a maczedóniai kérdés megoldására, igaz, hogy e jog és kötelesség alapja egészen új dátumu. René Henry ugyanis azt írja, hogy az európai hatalmak tartoznak beavatkozni a maczedónok érdekében, „miután ők — Oroszország kivételével — helyezték vissza a török járom alá a san-stefanói békével már felszabadított Maczedóniát.”¹

Hogy az egész balkán az európai hatalmak — első sorban Oroszország — erejével szabadult fel, ez a körülmény az európai hatalmaknak nem ad jogot, de ama körülmény, hogy az egyik túlmessze menő szerződés Törökország érdekében restringáltatott, kötelességet alapít meg az európai hatalmakra vonatkozólag mindarra nézve, a mi abból kihagyatott.

Ma már alig talál visszhangra az európai államokban a balkán népek e felfogása. Sok körülmény s ezek közt azt hiszem, első sorban a balkán népek kevésbé liberális viselkedése az önálló balkán államokban, szétfujta azt a rajongó ábrándot, a melylyel egy negyedszázad előtt még sokan a felszabadítás világrendítő jelentőségében hittek.

A felszabadítás jelszava helyére a nagyhatalmak féltékenységből is, egy másik lépett: a statusquo fentartása.

Ujhelyi Péter szerint:² „Az európai hatalmak

¹ „Puisque elles ont — la Russie exceptée — replacé sous joug turc la Macédoine affranchie par le traité de San-Stefano.“
U. o. 308. l.

² Maczedónia és a keleti kérdés. Marosvásárhely 25. l.

féltékenysége egymás iránt a legkevésbé se lankadott s a jelenben is ott tartunk, hogy akár milyen rosszak is a régi állapotok, azok fentartását még mindig előbbre valóknak tartják a kérdés legokosabb megoldásánál is . . . az európai diplomaták politikája Törökországot évtizedek hosszú során mesterségesen tartotta fenn. Ennek oka pedig nem talán a törökök iránt való barátságban, hanem azon körülményben keresendő, hogy a legtöbb állam Törökország felosztásából hasznot nem húzhatna s így inkább a régi állapotok fentartása mellett szavaz, semmint Oroszországot és monarchiánkat — melyek a beteg ember hagyatékának természetes örökösei — a balkánon erősödni engedje.“

A féltékenység feltétlenül nagy szerepet játszik, de a multtal szemben annyi változás e nélkül is konstataálható, hogy az európai hatalmak az európai török területeket inkább megbizottjaik ellenőrzése, kormányzása alá helyezik, mintsem hogy bizonytalan jövőjü új államalakulásokat idézzenek elő.

A földrajzi helyzet természetes konzekvenciái azonban mindinkább érvényesülnek s az európai hatalmak akciója Oroszország és a monarchia tevékenységére zsugorodik össze.¹

Az utóbbi időben a féltékenység is sokat

¹ L'entente austro-russe laisse entrevoir comme un vague dessein de partager en sphères territoriales d'influence la péninsule balcanique, la Russie se réservant la partie orientale et abandonnant la partie occidentale à l'Autrich-Hongrie — írja a Confédération orientale (25. l.).

csökkent úgy az európai hatalmak részéről Oroszország és monarchiánk intencióinak tisztaságával szemközt, mint a monarchiában és Oroszországban egymás iránt.

René Henry szerint¹ Ausztria-Magyarország és Oroszország ambíciói precizizozva vannak és egymást határolják. Nem összeegyeztethetlenség ama követelésekkel sem, a melyeket a délszlávok jogosultak azonnal felállítani.

A mint Goluchowski külügyminiszter mondta 1902 májusában: Attól a pillanattól fogva, a melyben határozottsággal megállapítható volt, hogy sem nekünk, sem Oroszországnak nincsenek egoisztikus tervei a keleten s még kevésbé törekszünk területnagobbításra, logikailag kellett következnie, hogy a bizalmatlanság, a mely évek óta zavarta a két császárság (?) kölcsönös viszonyát, eltűnjék s azok a szerencsés megállapodások lépjenek helyükre, a melyeknek előnyeit jelenleg élvezzük.

Gabriel Hanotaux e megegyezés jelentőségét a következőkben jellemzi: Két nagy birodalom, a melyek tegnap még rivalisok voltak, egyesülnek a béke fentartására. Az osztrák-orosz (?) egyezség, a mely több év óta meg van pecsételve és a próbát már kiállotta, a túlfűtött és szétrobbanni akaró kazánra reánehezül és leköti. Ha az osztrák-orosz egyezmény győz, ha kiállja ezt a döntő próbát, egy új Európa csirája fejlődik ki belőle. Ha gyengének bizonyul és a fedő fel-

¹ U. o.

emelkedik nem áll ellen a döntő próbának, a jó és rossz dolgok szabadjukra lesznek bocsátva.¹

Minden jel arra mutat azonban, hogy a monarchia és Oroszország mind jobban megértik egymást. Ahhoz pedig nem férhet kétség, hogy a két hatalom elég erős a kérdés megoldására bármely formában.

Hogy — a mennyiben lehetséges — a statusquo fentartására s így a török birodalom érdekeinek is a megvédésére törekszenek s hogy mily távol áll mindegyik féltől zavarokat szítani s azok közepette területnagobbításra törekedni, már Goluchowski most idézett kijelentéséből látható. Ugyancsak 1902-ben a delegációkban Goluchowski oly kijelentést tett, a mely a gorombaságig egyenes Törökországgal szemben. „A lefolyt évben — mondá — semmi se fordult jobbra és a forradalmi bizottságok folyton növekvő tevékenysége török részről a legfőbb fokban hiányos közigazgatási állapotokkal találkozik, oly körülmények, a melyeknek minden pillanatban a legkellemetlenebb következményei lehetnek. Minden erőlködésünknek, hogy eme tartományokban a békére zavarólag ható kihágásokat megakadályoz-

¹ Deux grands empires, rivaux la veille, se prêtent la main pour imposer la paix. L'entente austro-russe scellée depuis plusieurs années, éprouvée déjà, pèse sur la chaudière surchauffée, prêt d'éclater et il la contient... Si l'entente austro-russe l'emporte, si elle résiste à cette épreuve décisive, il y a la le germe d'une nouvelle Europe. Si elle échoue et si le couvercle se soulève, si la boîte de Pandora s'ouvre, alors les biens et les maux sont déchainés. — René Henry, u. o. 278. l.

zuk, feltétele, hogy Törökország rendszabályokat léptessen életbe.

Törökország csak abban az esetben őrizheti meg kis határainak integritását, ha egyrészt a török organumok a megtorlások eseteiben a rendfentartásánál nem mennek túl a szükséges rendszabályokon; másrészt ha Törökország közigazgatási reformokat léptet életbe“.

Hasonló egyenesség, a mely bármiféle titkos óhajjal ellentétesnek látszik, nyilvánul Lamsdorff orosz külügyminiszter nyilatkozataiban.

1902-ben, még mielőtt Bécsbe ment volna, Belgrádban és Szófiában a következő kijelentéseket tette: Oroszország, a mely mindenha a legélenkebb érdeklődést tanúsította Törökország keresztény lakosságának sorsa iránt, minden erejével arra törekedett, hogy a török kormányt arra bírja, hogy mielőbb reformokat hozzon be a három vilajetben. Hogy sikerrel oldja meg e feladatát, szükséges volt, hogy a szláv államok maguk részéről a nyugalomnak a balkán félszigeten való fentartása céljából a rendelkezésükre álló eszközökkel fellépjenek a veszélyes zavarok és minden forradalmi irányzat ellen. A balkán államoknak nem szabad szem előtt téveszteniök, hogy Oroszország fiainak egy csepp véré, az orosz nép vagyonának legkisebb darabját se áldozná fel, ha a szláv államok a bölcs tanácsok ellenére, a melyek nekik már előzetesen adtak, forradalmi eszközökkel igyekeznének a dolgok

ama rendje ellen támadni, a mely a balkán félszigeten megállapított.¹

A monarchia és Oroszország tehát egyértelműleg a statusquo fentartására s a dolgok nyugodt fejlődésére törekcsenek.

Nemcsak a balkán népek elégedetlenkednek emez eljárással, hiszen végcélja a török birodalom határainak lehető fentartása, hanem más államok irodalmában is erős kifejezések olvashatók, a melyekkel a monarchia és Oroszország békésintenczióit kifogásolják és erélyesebb eljárásra ösztönzik. Sőt meggyanusítják őket, hogy Németország befolyására nem mernek kellően fellépni.

Oroszország és Ausztria-Magyarország passzív magatartása — írja René Henry — valóban érthetetlen, ha fel nem tételezzük, hogy a berlini államférfiak a homályban működnek és védik konstantinápolyi barátjaikat . . . Minthogyha huszonöt év óta a szultán nem mosolyogna a Berlinben magára vállalt kötelezettségeken. A hatalmak — illetve mandatariausaik — hosszú türelmükkel megszerezték a jogot arra, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyék a végből, hogy ne gunyolódjanak rajtuk . . . Hogy az általános

¹ *Messenger de l'Empire* és *Messenger Officiel* russé, idézve René Henrynél: u. o. 310. l.

Ausztria-Magyarország jóakarata a török hivatalos okmányokban is elismertetik. A török külügyminiszternek egy 1898. évi jelentésében olvasható, hogy . . . *seul de tous les ambassadeurs Son Excellence l'ambassadeur d'Autriche a protesté (egy Törökországra nézve terhes javaslat ellen) et a pouve par là, combien l'existence et l'intégrité de la Turquie étaient nécessaires aux intérêts de la politique austro-hongroise . . .*

béke fentartassék s a szultán sötét birodalmának leeurópaibb részébe egy kis biztonság, szabadság és igazság hozassék be, szükségessé vált, hogy biztos és bátor kézzel az elevenbe vágassék és ne törődjünk mással, mint a maczedónok és Európa érdekeivel. A vörös szultán elvesztett minden jogot arra, hogy meghallgattassék, vagy tanácsa kikéressék. Nem lehet végül is diadal-maskodni a német császár és a fináncz-körök, a Ildiz-kioszk védnökeinek néma ellenállásán?¹

A Novoie Vremia is 1902. ápr. 8-iki számában azt hangoztatja: „A jelenlegi diplomacia a megegyezést és ismét a megegyezést szorgalmazza és mint valamennyinek alapját a statusquo-t! Csak ezt! Igen csak ezt! De fentartható évtizedekig mindenütt ez a statusquo. Abban végül is mindenütt élő emberek küzdenek és szenvednek.“²

¹ L'altitude passive de la Russie et de l'Autriche-Hongrie est oraiment, inexplicable, si on n'admet pas que les homes d'Etat de Berlin agissent dans l'ombre et protegent leurs amis de Constantinople... Comme si depuis vingtsing ans le Sultan ne se riait pas des engagements pris à Berlin! Les puissances — oro leurs mandataires — ont, par leur longue patience acquis le droit d'organiser toute procedure nécessaire pour qu'on ne se moque plus d'elles... Pour sauvegarder la pai générale et pour mettre, un peu de semrité, de liberté et de justice dans la partie la plus européenne do sombre empire du Sultan il est devenu nécessaire de tailler dans le vif d'une maine sure et bardie, en ne tenant plus compte que l'intérêt des Macédoniens et de l'intérêt de l'Europe. Le sultan rouge s'est privé de tout droit à être écouté, ou même consulté. N'est il danc pas possible de triompher de la rourde resistance de l'empereur allemand et des groupes financiers protecteurs d'Ildiz kiosk? René Henry u. o. 347. l.

² La diplomatie contemporaine recherche avec exageration les ententes et encore des ententes et comme base essentielle de

Nézzük egyenkint az európai államokban tapasztalható hangulatot.

A monarchia mellett, a melynek czélzatait a balkánon felebb jellemeztem, leginkább Oroszország törekvései fontosak, a mely a monarchia mellett, mint szomszédállam, leginkább van érdekelve.

Oroszország megszűnt az a hatalom lenni, a melyhez a balkán szláv népei bármely konfliktusuk alkalmával bizton folyamodhatnak. Ha a montenegrói azelőtt nyugodtan válaszolhatta a kérdésre: hányan vannak, hogy „az oroszokkal együtt többen száz milliónál“,¹ ma kétségtelen, hogy Oroszország támogatására a saját céljaikra a kis szláv népek nem számíthatnak.

Eddig se volt az természetes állapot, mert az orosz népnek megvannak a maga céljai s a balkán népek sokszorta nagyobb számú ellenségeket szereztek Oroszországnak, mint a mennyit önmaguk kitesznek. A szövetségben csak Oroszország volt a vesztes.

Loiseau sajnálattal konstatálja,² hogy a panszlavizmus szelleme, a mely 1870 előtt s még az orosz-török háború idején is, oly izgató hatással volt a szlávokra, elvesztette varázserejét. Hamar

chacura, la conservation du statusquo! Senlement cela! Qui senlement cela! Me peut on pendant des dizaines d'années conserver partout ce statusquo? En lui souffrent et luttent partout des homes vivants.

¹ René Henry u. o. 273. l.

² U. o. 867. l. C'est bien plutôt nous qui avons un intérêt d'avenir à ce que le terme de l'évolution balkanique ne soit nas celni là. (Drang nach Osten.)

rátalál azonban az indokokra, a melyek Oroszországot új politikájának megállapításánál befolyásolták. Azt mondja, elhíhetjük, hogy a hibák s a hálátlanság, a melyet II. Sándor a balkán népeinél tapasztalt, nem az egyedüli indok volt, hogy Oroszország elhidegült, hanem Konstantinápoly birtoka is elvesztette vonzóerejét Oroszországra. A nagy keleti piacok már nem Kis-Ázsiában, hanem a messze keleten vannak s Konstantinápoly a szuezi csatorna megnyitása óta elvesztette régi jelentőségét. Új közlekedési vonalak támadtak, a melyektől oldalt esik Konstantinápoly. A Salonikin át keletre vivő út rövidebb, már pedig a forgalom ezeket keresi.

Oroszország tehát már nem a régi szemmel nézi a balkánt s legalább is nem erre irányulnak Oroszország terjeszkedési vágyai.

R. Henry is elismeri, hogy az egész balkánkérdés előtérbe tolása ma már nem annyira Orosz-, mint Franciaország érdeke.

Oroszország érdekei a Dardanellákra összpontosulnak s itt nem áll semmi sem útjában annak, hogy oly megállapodás létesüljön, a mely Oroszország s a monarchia érdekeit egyaránt kielégíti.¹

Németországban a legkevesebb szó esik a balkánkérdésről. Bismarck szavai szerint is, ők egyetlen katonát se volnának hajlandók feláldozni a balkánért. De Franciaországban nem szünnék

¹ L. Radetzky 1828-i memorandumát, idézve *Quidam Struggle between Slav and Peuton* című a *Contemporary Review* 1903. január számában megjelent értekezésében. R. Henry u. o. 128. l.

meg a vészszípót fújni, hogy a balkán a német-ség hatalmába kerül.

A mint fentebb igazoltam, ez ma egyszerűen rémlátás. Tény azonban az, hogy a kitartó, ezélszerű munka, a melylyel a németek nemcsak bel-, hanem külföldön is dolgoznak, előnyt biztosít Németországnak minden olyan téren, a hol szabad a verseny. A német nyelv, kultúra s főképp az ipar és a kereskedelem tért hódít a balkánon. Németországnak van a legkevesebb oka panaszkodni a létező viszonyok ellen; de ez a viszonyok változása mellett is mindaddig így marad, a míg a német-ség a szabad versenyben gátolva nem lesz, vagy más nemzetek is nem fordítanak több figyelmet, nagyobb energiát a balkánra.

A német semmivel se népszerűbb a balkánon, mint a francia, angol vagy olasz; de szorgalmasabb, igyekvőbb.

Ezért fél Loiseau a béke munkáitól,¹ mert ez a német-ség, Franciaország ellenségének javára szolgál.

Franciaországban a balkán jelentőségét Franciaországra nem túlozzák. Franciaország nem játszhatik elsőrangú szerepet s nem is szabad arra törekednie — mondja R. Henry — oly területen, a hol, ha anyagi érdekei jelentékenyek is, politikai és diplomáciai érdekei másodrendűek.

S ha foglalkoznak a balkánkérdéssel, az inkább csak abból a szempontból történik, hogy a német-ség térfoglalását a balkánon megakadályozzák.

¹ U. o. 335. l.

Angliában mind őszintébb sympathiák tapasztalhatók a monarchia irányában¹ s ez kizárja azt, hogy általában a balkán-kérdést helytelen irányba tereljék.

„Ferencz József — írja Rumbold Horace, volt angol nagykövet Bécsben² — teljesen megbízható barátunk s hogy az unalomig ismételjem azt, a mit már mondtam a legjobb barát . . . A pángermán terjeszkedésnek egyedül egy erős osztrák-magyar monarchia állhat utjában . . .

Ausztria-Magyarország fentartása úgy, a hogy van, vagy pedig a mit szomorú, hogy hozzá kell tennünk, úgy a milyennek kellene lenni, oly nagyfontosságú problema mireánk, mint másokra nézve.“

Olaszország se foglalkozik önmagáért a balkán-kérdéssel.

Jelentékeny, a messzeségbe kivándorló népességével Olaszország természetszerűleg terjeszkedni törekszik, azonban a balkán, avagy más irányban teljesen a körülmények határozzák meg. Semmi különös vonzó ereje nincs reá a balkán-

¹ A british tribute to Hungary. National Review 1902. február. R. Henry u. o. 193. l.

² Nous avons en Francois Joseph un ami absolument sûr et pour répéter à satiété ce que j'ai déjà dit, tout à fait le meilleur des amis . . . La seule digne possible contre le flot pangermaniste serait une monarchie austro hongroise forte . . .

Le maintien de l'Autriche-Hongrie telle qu'elle est, ou, ce qu'il est triste d'avoir à ajouter, telle qu'elle devrait être, est un problème d'une portée aussi capitale pour nous que pour les autres.

National Review, 1902. nov. R. Henry u. o.

nak. Albánok ugyan laknak Olaszországban s annak idején Skander bég Olaszországban élt, de az albánok nem töreksenek Olaszország határait kiterjeszteni.

Karel Kramar az 1902. évi nyarán ezt írja R. Henrynek: Ausztria megszűnnék nagyhatalom lenni, ha Olaszország az adriai tenger urává válnék, megerősítvén magát az albán parton. Ha Francia- és Oroszország támogatnák e politikát . . . Ausztria számára nem maradna fenn más, mint szoroson és mindörökre Németországhoz csatlakozni, hogy a meddig lehetséges, megőrizze pozícióját, a mely nélkül másodrendű hatalommá válnék. S mi szlávok Loiseau ur emez úgynevezett szláv politikájának a következményeit őriznök . . . Ausztria politikai abszorpciója Németország által, a pángermán álmok békés megvalósítása volna e lehetetlen politika következménye . . .¹

Olaszország nem szorult arra, hogy ambícióinak megvalósítása céljából késhegyig menő harcra hívja ki a monarchiát, a mi lekötne erejét

¹ R. Henry u. o. 180—181. l. L'Autriche cesserait d'être une grande puissance si l'Italie devenait maîtresse de l'Adriatique en se fixant sur les côtes d'Albanie. Si la France et la Russie soutenaient cette politique . . . l'Autriche n'aurait plus qu'à se lier intimement et pour se lier intimement et pour conjurer avec l'Allemagne à fin de pouvoir garder aussi longtemps que possible sa position, sans la quelle elle deviendrait définitivement une puissance secondaire. Et nous autres Slaves nous sentirions les conséquences de cette politique prétendue slave de M. Loiseau . . . L'absorption politique de l'Autriche par l'Allemagne, la réalisation pacifique des rêves pangermaniques seraient l'effet de cette politique impossible.

és utjában állna annak, hogy mint nagyhatalom egyáltalában terjeszkedhessék.

Az igazi olasz érdeket fejezi ki a l'Italie egy cikke, a melyet Montenegró ágyúvásárlásaival kapcsolatban közölt. E szerint Olaszország érdeke a statusquo fentartása a balkánon s ezt az Ausztria-Magyarországgal való szövetség legjobban biztosítja. „Si l'alliance n'existait pas — fejezi be — il faudrait l'inventer precisement à cause des Balkans.“

Nem lehet kételkedni abban, a mit Sanniniatelli Donato ír:¹ Adjátok meg a délszlávoknak az egységet és függetlenséget, nem lesznek feltétlenül Oroszország szatelleszei. A saját fenmaradásuk érdekében indítatva lesznek arra, hogy Olaszországra támaszkodjanak . . .

Ez politikai szempontból kétségtelen, a mint viszont Olaszországgal szemben Ausztria-Magyarországra fognak támaszkodni s ugyanaz a természetellenes és nyugodt állapotokra nem vezető politika fogja járni, mint annyi éveken keresztül Oroszországgal és a monarchiával szemben.

Gazdasági oldalát tekintve pedig a balkán államok Olaszországra támaszkodva épügy nem a legnagyobb érdekeiket szolgálnák, mint ha Oroszország felé tekintenek, mert itt minden emberi törekvést meggyengít a földrajzi helyzet, a mely a balkánt a monarchiára utalja.

¹ Donnez aux Jongo Slaves l'unité et l'indépendance ils ne serout pas necessairement des satellites de la Russie. Ils serait portés plutôt dans l'intérêt même de leur conservation à s'appuyer sur l'Italie.

Olaszországról és a monarchiáról is lehet mondani azt, a mi a monarchia népeiről áll, hogy magukra hagyatva meg fogják találni a megoldás helyes módját.

XII. A délszláv egyesülési törekvések az irodalomban.

Loiseau többször idézett munkájában részletesen leírja a délszlávok regéinek egyetemes alakját, Kraljevic Markot, a hőst, a ki nővére becsületét a rabló törökkel szemben megvédi.

A török elnyomás idején az azonos viszonyok közt, a melyek az összes délszlávoknál, a Magyarország és Ausztria területén lakók kivételével fennállottak, természetes volt egyily hős kialakulása, a kit aztán a balkán minden részében a népe-énekesek, különösen a Hercegovina táján lakó guzlárok megénekeltek.

A népköltészetnek érdekes vonzó termékei ezek, a melyekre helyes az irodalombuvárok figyelmét felhívni.

A politikának helytelen belekeverése azonban az, a midőn Loiseau erről a népdalokban mindenütt magasztalt hősről azt írja:¹ Mit testesít meg, ha nem egy névtelen hazát, a melyet ötszáz év óta kutatnak s a melyben a politikusok nem akarnak hinni.

A török által elnyomott és üldözött népeknek hangulatát tükrözik vissza e költemények, a

¹ U. o. 72. l.

boszúvágyat, megtorolni a feldult családi életet, de nem lehet államalkotó törekvések embryoi gyanánt odaállítani.

Az egyesülésre való felhívás — némelyek szerint — először Orbini benczés *Storia sul regno degli Slavi* című munkájában nyilvánul. Emez olasz nyelven írt munka azonban, a melyet a panszlavizmus érdekében írottnak szeretnek tekinteni, a görög és latin ritusnak a szlávok földjén való küzdelme ellen irányult. A görög ritus érdekében íratott. Ezért nem tetszett Rómának és a benczés szerzetes könyve az indexre került; míg ellenben Oroszországban a nowgorodi érsek (Prokajevic Teofan) lefordította.

A szlávok egyesülésének eszméjét Gundulic veti fel a XVII. században. Ozman című eposza azzal kezdődik, hogy felhívja László lengyel királyt, egyesítse az összes délszlávokat.

A politikai czélzat ebben már nyilvánvaló. Az elnyomott balkán felszabadítását ez a raguzai író csak úgy reméli, ha az időben leghatalmasabb szláv fejedelem, a ki különben a török ellen is a legnagyobb erélyvel küzdött, a délszlávok segélyére jő és felszabadítja őket. Jutalmul a lábai elé teszi a szerb czárok (Nemagna István) koronáját.

A délszlávok tehát beolvadtak volna a lengyel királyságba, egy nagyobb hatalmasabb egészbe. Érezte a délszlávok gyengeségét s nagy jövőt számukra csak így várt.

Nagy hatása volt még a XVIII. században élt

francziskánus szerzetes, Kacic munkájának: *Razgovori ugodni narodna slovinska*. (Könnyű beszélgetések a szlovén nemzetről.)

A szlovén fejedelmeket, hadvezéreket Kr. e. 3732-től kezdve mind felsorolja s költeményt ír többről. Loiseau e munkát így jellemzi!¹ A mi nyugati társadalmunk ily munkát formai kvalitásai daczára csak eredetiségére való tekintettel vett volna figyelembe. Lucianovic pedig azt mondja:² Kevésbbé a mult, mint a jövő megéneklése e munka.

Kacic az összes délszlávokról ír, a törzsről, ágairól és tagjairól, még akkor is, ha már nem is szlávok.

Az utolsó nevezetesebb raguzai író gyanánt Gradi Miksa Markot említik, a kinek alaptétele így szól: A dalmaták csak elemei annak a nemzetnek, a melyet Ausztriában, Montenegróban s a kis balkán államokban elszórva élő szerbek, horvátok, bulgárok és szlovének alkotnak.

A mult században a délszlávok egyesítésére nagy lépés történt a horvát-szerb irodalmi nyelv megalkotásával, a melynek szerb részről Vuk és és horvát részről Gáj Lajos volt az előharczosa.

Nagy nehézségek emez irodalmi nyelv létesítésének nem állottak útjában. Az ó-szlovén nyelv, a melyet addig az írástudók használtak, elavult s nem volt a nép nyelve. Egyiket a tájszólások közül nem volt nehéz elfogadtatni. Jelentékenyebb

¹ U. o. 83. l.

² Histoire de la littérature slave.

író képviselője és irodalma egyiknek se lévén, az irodalmi nyelv tetszés szerint volt kiválasztható.

Heves déli fantáziára vall azonban, a midőn ugyanaz a Gáj 1836-ki programjában a délszlávokat háromszöghöz hasonlítja, a melynek a csucsai Scutari, Villach és Varna s azt írja, hogy ennek a lantnak a húrjai (Styria, Karinthia, Krajna, Horvátország, Montenegró, Herczegovina, Szerbia, Bulgária és Dél-Magyarország) elszakadtak, de újból fel fognak huzatni, hogy melodikus hangokat adjanak.

Gáj érzi, hogy itt nem lehet egy államról szó, ismeri az ellentéteket s az egész megnevezésére a régi Illiria szót akarja feleleveníteni.

Mint irodalomnak nem válik előnyére, de figyelemreméltó jelenség, hogy a szerb-horvát írók a múzsát legtöbbször oly ideál érdekében szólaltatják meg, a mely inkább Mars jegyzőkönyvébe tartozik. Többé vagy kevésbé világosan kifejezve politikai ideáljaik megvalósítása érdekében költenek.

Erről ír és ezért lelkesedik a császári király generalis Preradovic Putnik (Az utas) és Braća (A fivérek) című műveiben. Ő is a Kraljevic Marko hőstetteit zengi drámájában.

Ezt a tágabb, nagyobb hazát emlegeti költői munkáiban Mazuranic a bán s végül erről ír Montenegró genialis fejedelme a Balkanska Carica (A balkán czárnő) című színművében.

Ebben olvasható:

„Azt kívánjuk, hogy a balkán a mi népünké legyen . . . A kis állam, a minő mi vagyunk, nem aprópénz s nem szolgálhat arra, hogy a császárok azzal üzleteket kössenek“.

Pjesnik i vila (A költő és a tündér) című munkájában pedig világosan mondja:

Nem szabad a küzdelmet abbahagynunk,
A meddig nincs egy császárság,
A míg egy új Dusán nem születik,
A míg az egész nemzet
Végül szabadságban nem egyesül.¹

Természetesen a politikai szónokok is hangoztatják a nagy jövő gondolatát.

Barcic, Fiume kerületi képviselője ezt mondja: Elégedett leszek, ha nemzetünk is elégedett lesz bármely, akár horvát, akár illyr, akár délszláv, akár szerb név alatt történjék is az egyesülés.

Bianchini dalmát képviselő egy a balkánon alakuló nemzetről szól, a mely száz év múlva oly erős lesz, mint a mai Németország.²

Milovanovic, a volt szerb igazságügyminiszter követeli Európától, hogy a nemzetiségi elvet vegye a szabályzat alapjául, a melyet a balkánon alkalmazni akar.³

Karic ezt írja:⁴ Hogyha a Triglartól a Fekete-tengerig azonos lesz a helyesírás, a naptár, az egyházi és irodalmi nyelv, a balkánon elszórt

¹ Loiseau u. o. 106. l.

² U. o. 109. l.

³ U. o. 110. l.

⁴ La Serbie et la Ligue balkanique, Loiseau u. o. 111. l.

népek természetesen törekedni fognak a politikai egységre és ennek az aspirációnak meg lesz a hatása. A délszlávokat nem mint elhanyagolható tömeget fogja bemutatni Európának, hanem mint tizenöt milliányi lélekből álló nemzetet.

Loiseau is észreveszi azonban, hogy a bulgárok más célokért lelkesülnek. A történelmi eseményekkel, küzdelmeikkel hozza kapcsolatba, s olyképp jellemzi őket, csak hogy magyarázata helyes legyen, a mit a bulgárok is nehezen fognak aláírni: „... munkás, szívós, kissé lassú vérmérséklet, a mely inkább a pozitív és kissé korlátolt felfogásra teszi őket hajlandóvá . . . ritkán konstátálható a bulgár írónál és államférfiaknál a balkán idealizmus amaz árnyalata, a minek annyiszor találjuk példáit a szerbeknél és horvátoknál.“

A praxisban azonban — szerinte — a bulgárok is dolgoznak érte s Stoiloffnak a kereskedelmi szerződés aláírása alkalmával Pirothban mondott szavait idézi: „A szerb-bulgár egység megvalósítása szükséges, hogy gazdasági eredményekhez erkölcsiek és politikaiak is csatlakozzanak, a melyeknek a visszahatását érezni fogja minden szerb és minden bulgár, bárhol legyen is az.“¹

Egyébiránt nem tekintenek az összes szláv irók se ily bizalommal a jövőbe.

Pavlinovic dalmát író és szónok azt állítja, hogy a délszlávok Oroszország miatt szenvednek:

¹ U. o. 112. l.

Ő (Oroszország) miatt gyanúsít és gyűlöl bennünket Európa, ő nélküle pedig talán lábbal tiportatnánk s könyörület nélkül szétszóratnánk.

Téves felfogás ez is, de azért sokkal józanabb, mint Loiseaué, a ki szerint, hogy a balkán népek minden tekintet nélkül Ausztria-Magyarországra nem tűzik ki világosabban és követik céljaikat, annak csak az az oka, hogy sok bennük a felebaráti szeretet érzése.¹

XIII. Federalizmus a balkánon.

Több oldalról és sokféle alakban vették fel az eszme, hogy a balkán népei egyesüljenek. Michelet, Louis Blanc, Quinet, Garibaldi, Victor Hugo, Lamartine, Saint-Marc-Girardin, Cattanes, Charles Lemonnier, Gambetta, Magelhães, Lima, Emile Armand stb. irtak mellette.

Sok kétely merül fel azonban abban az irányban, vajjon megvalósítható-e?

„A jövő fogja megmutatni — írja René Henry¹ — hogy a balkán népek részesülnek-e abban a szerencsében, hogy egykor szövetséges államot vagy államszövetséget alkossanak és hogy akkor méltók és képesek lesznek-e arra, hogy csoportosítva maradjanak.“

Ily federatív államalakulás természetes volna, mert egy-egy törzs sokkal kisebb, mint sem

¹ L'avenue nous apprendra, si les nations balkaniques doivent avoir le bonheur de former un jour un Etat fédéral ou même une simple fédération d'Etats et si elles seront alors dignes et capables de rester groupées. u. o. 211. l.

hogy az állami élet terheit elviselni és állami akaratának súlyt kölcsönözni képes volna.

Érzik a federatio szükségét a balkán népei is. A bulgár-szerb közeledés is ily alapokon történik s a szerbek és bulgárok közt az egyesülés iránti törekvés minden lehető alkalommal nyilvánul. Így Sándor király szófiai látogatása alkalmával 1897-ben, vagy a szerb-bulgár kereskedelmi szerződés megkötése alkalmával a beszédben, a melyet Stoiloff bulgár miniszterelnök Pirothban tartott s most legutóbb a szerb-bulgár vámunió létrehozásánál.

Zankoff a Svjetlina című lapban a balkán liga, a Szerbia, Bulgária és Montenegró között létrejött szövetség pontozatait közölte.

Mik foglaltatnak azokban, nem tartozik ide. Az egyesülés eszméje azonban s a szükségérzet, a mely itt is megnyilatkozik, hogy e kis államok egymást válvetve erősítsék, érdekes és figyelemre méltó.

Hogy így egyesülve se reprezentálnak többet hét milliónyi népnél, ennek a következményeivel másutt foglalkozom.

Az ösztönzés főképp a szerbekhez gyakran és megnyerő hangon szól. Vajjon ne buzduljon fel Szerbia minden alattvalója arra, a mit Loiseau ír:¹ „nagyjelentőségű egyesüléseket fogunk látni

¹ Dans un siècle qui verra des unifications retentions antes tous les éléments de même race répandus dans la péninsule sous la condition primordiale bien entendu, que le Serbe aura le sentiment de cette mission. U. o. 47. l.

egy század alatt; ugyanama fajnak a félszigeten elszórt elemei összekapcsolatnak, természetesen ama feltétel mellett, hogy Szerbia hivatásának a tudatára ébred.

És mégis oly alapokon, a mint tervezik, t. i. hogy egy határozott jellegű délszláv birodalom létesüljön, aligha fog valaha megvalósulni.

A legtöbb kombináció még fantáziában se sikerül. Erre aztán a közeli és távoli vérségi kapcsolat révén Oroszországra rovatik rá a feladat, hogy a balkán államok további törekvéseit is tegye lehetővé, azaz hogy valósítsa meg.

Sőt még Oroszország segítségével is megakadnak. Az unió mellett is ugyanis mindegyik nép a maga karakterét megvédeni, sőt az egésze ráoktrojálni igyekszik. A balkán népek mindegyike a multban fénykorra tekint vissza s mindegyik a maga porral és hamuval takart császárságát igyekszik visszaállítani.¹

Törökország aligha fogja valaha azt is elfogadni, hogy főhatalma csupán abban nyilvánuljon, hogy egyes fontosabb helyeken garnizónokat tarthat, a mint azt Povolni, a Svjet munkatársa ajánlja.²

Berl Alfred írja:³ A maczedón nemzetiségek (görög, bulgár, szerb) magukra hagyatva, egyik se elég erős, hogy a többit abszorbeálja, egyik

¹ Tanc qu'on opposera les droits de Siméon aux droits de Douchan, il n'y aura ni unité ni fraternité jongo-slaves. René Henry u. o. 224. l.

² U. o. 814—815. l.

³ La France et les nationalités en Macédoine a Hellenisme 1904. decz. 1-i számában.

se elég gyenge, hogy a számbelileg legerősebbnek a felülkerekedését lázadás nélkül eltűrje s lemondjon ethnikai egyéniségéről. Ha Maczedónia valamelyik népfajnak engedtetik át, ez a pusztító háború kezdetét jelentené a népfajok között.

Az Une Confederation Orientale szerzője szerint¹ jobb, ha a maczedóniai oláhok török uralom alatt maradnak. „... ha a bulgárok, a kik ugyanama vallást követik, mint a rumánok, megszereznek Maczedóniát, a déli rumánok végül beolvadnának a bulgárok közé s örökre elvesznének az anyaország számára. S a mi még fontosabb, az ily módon megnagyobbodott Bulgária a balkán leghatalmasabb államává válnék és állandóan veszélyeztetné Rumániának főképp Dobrudzsa tartományát, a mely a Duna jobb oldalán fekszik.“

Körülbelül 200.000 maczedón él Törökországon kívül s ebből csak egy rész földműves és iparos. Sok a szellemi proletár, a kik abban a meggyőződésben vannak, hogy különb helyzetre és befolyásra számíthatnának s e miatt el vannak keseredve. Bulgáriát teszik felelőssé sanyaru helyzetükért, de azt akarják, hogy ha Maczedónia valaha felszabadul, az övék legyen,

¹ U. o. 260—262. l. Les Bulgares de même religion que les Roumaines arrivaient à s'emparer de la Macédoine, les Roumaines du sud finiraient par se confondre avec les Bulgares et seraient définitivement perdus pour la mère patrie. De plus, la Bulgarie, ainsi agrandie, deviendrait l'Etat le plus puissant des Balkans et son existence même serait une menace perpétuelle pour la Roumanie et surtout pour la province roumaine de Dobroudja, située sur la rive droite du Danube.

a nélkül, hogy északi testvéreikkel osztozkodniok kellene.¹

Ha emez érdekeiket nem látják eléggé biztosítva, készek Oroszország ellen fordulni és Ausztria-Magyarországra támaszkodni.

A Sarafoff-bizottság nem egy tagja óhajtja az osztrák-magyar okkupációt. Mihaliovszki európai körutjáról visszatérven Szófiába, kijelentette, hogy csak Ausztria-Magyarországra lehet támaszkodniok.²

Mely czélok tudnák mindemez ellentétes érdekeket kiegyenlíteni, eltérő irányzatokat egyesíteni?

Valamennyien együttesen se volnának elég erősek arra, hogy kifelé czélokot valósíthatnának meg. Érdekeik nem nyervén kielégítést, a meghasonlás, a viszály magva már eleve belevitetnék.

Csak a török ellen tudnak együtt küzdeni; bár itt se mind. A mint Chablier Max francia consul 1903. márcz. 4-én Monastirből jelentette,³ a szerb consul azt a tanácsot adja a hozzáforduló maczedóniai szerb küldöttségeknek, hogy a bandákhoz ne csatlakozzanak, de azért azokat lehetőleg segítsék menekülni a török elől.

E czél azonban önmagában és állandóan nem egyesítheti őket.

Leroy-Beaulieu szerint⁴ „a balkán a balkán

¹ ... trouvant que leur influence et leur situation ne sont pas en proportion de leur valeur, se sont aigris. Ils ont rendu la Bulgarie responsable de leur trop piètre existence. Si jamais la Macédoine s'affranchit, ils veulent qu'elle soit à eux, sans qu'ils aient à partager avec les frères du Nord. René Henry u. o. 275. l.

² René Henry u. o. 275. l.

³ Livre jaune de 1902. 4. l.

⁴ Le Balkan aux peuples balkaniques. Mais cette solution, Dr. Márffy-Mantuano R. : Ködkép és valóság a Balkánon. 10

népeké legyen. Sok akadály áll azonban utjában és megvalósítását még hosszú ideig késleltetni fogja, habár az felelne meg egyedül a modern jognak s tudná a békét biztosítani a keleten. Nemcsak Törökország ellenállása, a hatalmak bizalmatlansága, féltékenysége, önző tervei s a félelem, hogy a török birodalom fenmaradó része ellen helyrehozhatatlan csapás méretik, áll utjában; hanem a népek rivalitása, gyűlölete is, a kik vágyódnak utána. A félsziget államai és népei egyetértenek az emanczipáció elvét illetőleg, de nem a kivitel módozataira vonatkozólag.

Verdène munkája¹ végén konkluzióját a következőkben foglalja össze: „Mindamaz okmányok, mindama bizonyítékok, a melyeket e munkában összefoglaltunk, világos és határozott módon azt bizonyítják, hogy az albán — vagy a maczedón kérdés — nem tisztázható Maczedónia autonó-

la seul conforme aux droit moderne, la seule qui puisse pacifier l'Orient, bien des choses hélas! peuvent la retarder longtemps encore. Elle n'a pas seulement contre elle les résistances de la Turquie, les défiances, les jalousies, les combinaisons égoïstes des puissances ou la crainte de porter un coup irréparable à ce qui reste de l'Empire ottoman; elle a contre elle, les rivalités et les haines nationales des peuples même qui l'appellent de leur vœux. D'accord sur la formule d'émancipation, les États et les peuples de la péninsule ne le sont pas sur la façon de l'appliquer. René Henry könyvéhez írt előszavában XIX. o.

¹ Tous les documents, toutes les preuves que nous avons réunis dans cet ouvrage tendent à démontrer d'une façon claire et précise que la question albanaise ou question macédonienne — ne peut être résolue par la déclaration de l'autonomie de la Macédoine, bien que cette solution soit ardemment désirée par les Bulgares et — en général — par l'élément en exécution du

miájának a deklarációjával, bármily hevesen óhajtják is azt a megoldást a bulgárok, általában a szláv népek Nagy Péter híres politikai végrendeletének a végrehajtására . . . a lakosság . . . csak egyet kíván . . . az országnak . . . biztonságot s a zavaroknak, a melyek félelemmel töltik el, megszüntetését. Az autonómia hívei a bulgár tanítók, valamint az anarchista bandák s a rablók közül verődnek össze.

A délszlávoknak herkulési munkát kellene végezniök — írja René Henry¹ — mielőtt egyesülhetnek. Nem is beszélve Olaszországról, a mely az adriai partokon fenyegeti és Görögországról, a mely nem mondott le Maczedóniáról, északon Ausztria-Magyarország, délen Törökország fogva tartják őket . . . Egyébként nincs is a kellő politikai érzékük. 1896-ban, a midőn Görög- és Törökország meg volt gyengítve, csekély előnyökért elfogadják a békét s mindjárt utána harcra készülnek, fegyvert ragadnak akkor, a midőn Európa különösen közömbös s a békét minden áron biztosítani akarja . . . nem lepik meg Törökországot, a mely mindig elkésik hadtesteinek lábraállítással és összevonással s akkor lépnek fel támadólag, a midőn a hatalmas török sereg mobilizálva van s a bulgár és szerb határokon

fameux testament politique légué par Pierre le Grand . . . les habitants . . . ne demandent qu'une chose, la sécurité du pays qu'ils habitent et la fin des troubles qui les remplissent de crainte. Les partisans de l'autonomie recrutent parmi les maîtres d'écoles bulgares et parmi les bandes anarchistes et de pillares . . . U. o.

¹ U. o. 271. és 12. l.

táborozik . . . egyidejűleg fordulnak a Habsburgok s a szultán ellen . . . mindez lelkiismeretlen vakmerőségnek tűnik fel . . . s a tervszerűségnek és egyetértésnek teljes hiányát jelenti . . . Végül . . . a délszlávok nemcsak határoznak a medve bőréről, mielőtt megszerezték volna, hanem czivódnak is rajta. Valóban az egyetértésnek néhány — talán muló — jele mellett tagadhatatlan, hogy engesztelhetetlen és lángoló gyűlölet létezik a szláv népek közt. Csak a horvátok s a szlovének látszanak alkalmasoknak arra, hogy már most együtt haladjanak. A horvát tudja, hogy a szerb inkább annektálni akar, mint vele egyesülni . . . A szerb a horvátra nézve örökké keleti marad . . . majd a vallási villongások Horvátországban, majd a nemzeti összeütközések Boszniában . . . majd ideiglenes összetartás a szerbek s a horvátok riválisai az olaszok közt az adriai partokon leleplezik a százados űrt, a mely eltakartatik, de befedve nincs . . . A szerbek és a bulgárok közt bizonytalan közeledés első symptomái vehetők észre . . . Mily bizalommal vennék fel a harczot a török ellen — mondá nemrég egy bulgár tiszt — ha nem félnék, hogy a szerbek a hátunkba lödöznek . . . Ha a montenegrói és a királyságbeli szerbek nem értenek mindig egyet, a maczedóniai bulgár mind határozottabban elválni igyekszik a fejedelemségbeli bulgártól, hogy Maczedónia többi népeivel egy államot alkosson.

René Henry¹ a társadalmi felforgató eszméket

¹ U. o. 276. l.

is felemlíti, mint a melyek újabb szakadást idéznek elő a balkán népei közt. „A svájci és a francia egyetemekről hazatérő fiatal maczedónok egy leendő Maczedóniáról, mint a balkán-szövetség központjáról beszélnek s feltételül szabják, hogy a balkán előzetesen szabadíttassék meg dinasztiáitól s bizonyos mértékig az egyházaktól is. Ezek szerint nincs bulgár, szerb, török, keresztény, muzulmán stb. csak maczedon.

E sok ellentét láttára aztán lemondással folytatja: A délszlávok már hosszú idő óta nem tudnak komolyan egyesülni és nyugodt s boldog életet folytatni. A földrajz, a történelem és politika félszigetükből egység- és összhangnélküli — részben monstruózus — területet csináltak, a mely arra van kárhóztatva, hogy hiú erőlködések és hosszú szenvedések színtere legyen.¹

Az Une Confederation Orientale szerzője se bizik abban,² hogy a balkán népek egyesüljenek. Egy nagyhatalom vezetését nélkülözhetetlennek tartja, de Olaszországot, mert nincsenek ambíciói a balkánon. Miután azonban hosszan magyarázta, mi előnye van Olaszországnak Oroszország felett, a mely abszolutisztikus és Ausztria-Magyarország felett, a mely a katholicizmust terjeszti, azt mondja: Maczedóniának és Albániának olasz kormányzói volnának, mert Róma nem elégedhetnék meg egyszerű névleges felsőséggel . . . Egyelőre

¹ U. o. 276. l.

² U. o. 160—165. l.

az olasz nyelv használatnak egyformán hivatalos nyelvül a török helyett... Az egyházi javak szekularizáltatnának... az országgyűlés először Rómában ülne össze.

Ily feltételek azonban elégségesek arra, hogy a balkán népei az egyesülés eszméjét is elejtsék.

Engelhardt Ed. azt írja:¹ Az alkalmazkodás s a békülékenység szelleme a politikai érdekek szférájában a civilizációnak és állandóságnak oly fokát tételezi fel, a melyre a balkán-unio szervezői még nem jutottak el.

Take Jonsescu rumán államferfi a Monthly Revieuban irt cikkében szinte nem bízik abban, hogy az érdekek ellentétessége miatt az unio ez idő szerint létrejöhessen, csak a jövőben bízik, hogy az érdekek közössége egyesíteni fogja e népeket s oly erőt fognak képviselni, a mely önmagában is megállhat.

Ennyi illetékes oldalról tépetnek szét a balkán-federációhoz fűzött remények. Még olyanok is kételkednek benne, a kik pedig nem a balkán népek, de a saját céljaik megvalósítása érdekében szükségesnek és mindenképen előmozdítandónak tartják.

De a federációról szólva még egy oldalról szembe kell néznünk a helyzettel!

A legtöbb jó tanácsból, a mely a balkán népeknek az egyesülésre vonatkozólag adatik, kivehető, hogy az egyesülésre ösztönöztetnek,

¹ Confédération Balkanique Revue d'histoire diplomatique 1892 január havi füzetében.

hogy erősebbek legyenek céljaik megvalósításánál.

Melyek ezek a célok? A terjeszkedés, tehát a támadás.

Fentebb mérlegeltem az erőket és objectiv alapon arra az eredményre jutottam, hogy a balkán államok együtvéve se képviselnek oly hatalmat, a mely Európa bármely nagyhatalmával szemben megállhatna. Az egyesülés eredménye tehát ily célra az volna, hogy együtt zuzatnának össze.

Legyenek céljaik békések, akkor az egyesülés csaknem felesleges, mert egyenkint is számíthatnak a nagyhatalmak támogatására. Ez csak arról az ábrándról való lemondással járna, hogy valaha nagynak nevezett balkán államok létesüljenek. A lemondás azonban minden egyesülési törekvással is együttjár s ezt a balkán konföderáció apostolai is előre jónak látják hirdetni.¹

XIV. A balkán valódi érdeke.

Fejezzük be néhány tétellel:

A balkán félsziget egyes pártjai önállóságra való törekvésükben titkon és nyíltan állandó ostromot intéznek hatalmas szomszédaik (az osztrák-magyar monarchia, Törökország) ellen. Mintha semmi veszélytől se kellene tartaniok, támadólag lépnek fel.

¹ Une confederation orientale par un Latin, Paris, 1905. 10. l.

¹ U. o. 109. l.

Roosevelt 1905. október 5-én az amerikai kongresszushoz intézett közlésében többek közt azt mondja, hogy a második hágai kongresszus célja volna oly békét biztosítani, a mely szilárdabb alapon védené meg a kis államokat a küszöbölne ki a háborút a nagyhatalmak közt.

Mindig a kis államok védelméről van szó s ez helyes is, de összeegyeztethető ezzel, hogy a kis államok kezdjék a harcot éppen annak a tudatában, hogy veszteni valójuk nincs, mert a nagyhatalmak által megvédetnek.

Hogy a nemzetiségi elv kiméletlen előtérbe toléása s az abból folyó mozgalmak a komoly politikuskoknál nem találnak helyeslésre, ez több nyilatkozatból nyilvánvaló. Im Osten Europas — mondja Bismarck 1874-ben Jókainak — kleine Nationalstaaten zu errichten ist eine Unmöglichkeit, nur historische Staaten sind möglich.

Megfontolhatnák azt is, a mit Leroy-Beaulieu René Henry többször idézett munkájához irt előszavában mond:¹ „Az államok és népek a nélkül, hogy régi ambícióikról lemondtak volna, új és nagyobb terveket szönek. A jelenkor a hódító imperializmus kora; a monarchiák és demokracziák imperializmusa, a melyek szintén hatalomra vágnak, a tengeri és szárazföldi imperializmusoké, a melyek az oczeánok és szárazföldek legtávolabbi részeibe elhatolnak. Az összes államoknak, az összes nemzeteknek szüknek tünnek fel régi határaik, nemzeti birodalmuk . . . mind-

¹ II. és III. oldal.

egyik új területeket, új befolyásokat követel kereskedelme, ipara számára. A nagyhatalmak sietnek maguk közt megosztani a földgömböt. A nemzetiségi politikának, a mely a tizenkilencedik századot dominálta, a helyére lépett, illetve hozzája csatlakozott a világpolitika . . . A nemzetiségek helyére valami nagyobb, bizonytalanabbat akarnak léptetni, a fajt . . . A balkán államok nem tarthatják meg teljes önállóságukat, ha nincs közöttük s a német birodalom közt egy független Ausztria (értsd Ausztria-Magyarország). E nélkül hamarosan az új germán szent birodalom vazallusainak a rangjára sülyednének. A balkán államok jövője szorosán Ausztria-Magyarországhoz füződöttnek tünik fel előttünk.“

A balkán népeit eme komoly és elfogulatlan helyről jövő nyilatkozatok s a fentebbiek szerint földrajzi helyzetük arra utatja, hogy a monarchiával a minél szorosabb politikai és gazdasági kapcsolatot keressék. Így jutnak közelebb céljaikhoz. Ebből fakad számukra is a jólét, nem pedig abból, ha a monarchiától mindinkább elzárkózni s azzal ellenséges indulatukat éreztetni igyekeznek. Bármily kiméletes legyen is a monarchia politikája, egy nagyhatalomtól nem lehetne rossz néven venni, ha az apró boszantások ellen alaposan védekeznek s azokat megtorolni igyekeznek.

A monarchia intenciói tiszták. Látható ez már a reformokból is, melyek Oroszországgal való egyetértésben a mürzzuschlagi megállapodások értelmében megindítottak. Szabályoztatott a csend-

örség, a mezei rendőrség, szóval megindultak abban az irányban, a melyet a balkán népe valódi óhajaként tekintenek, t. i. hogy a balkánon a rend és a nyugalom biztosítsék.

A francia javaslattal szemben, a mely a reformokat a válík útján akarja megvalósítani, ezeket lehetőleg függetlenítvén, a kormányzat egy orosz és osztrák vagy magyar megbízott ellenőrzése alá helyeztetett, a mi több garanciákat nyújt.

A maczedónok a reformokkal szemben nehézségeket csinálnak. Azt a javaslatot pl. hogy kerületenkint a birodalom budgetjén kívül álló budget alkottassék, azzal gyanúsították meg, hogy ez csak az európai finaczkörök biztosítására szolgál. Nincs igazuk — írja R. Henry¹ — ha nem látják be, hogy ha Maczedónia pénzügyi helyzete javul s a hivatalnokok és a csendőrség rendesebben fizettetik, ezek kevésbé rabolnak.

S nincs arra ok, hogy a balkán államok a nemzetiségi politikát elötérbe tolják. A monarchia nem egy nemzetből áll s így nem is indul hódító útra se a német, se a magyar vagy a cseh nemzet érdekében.

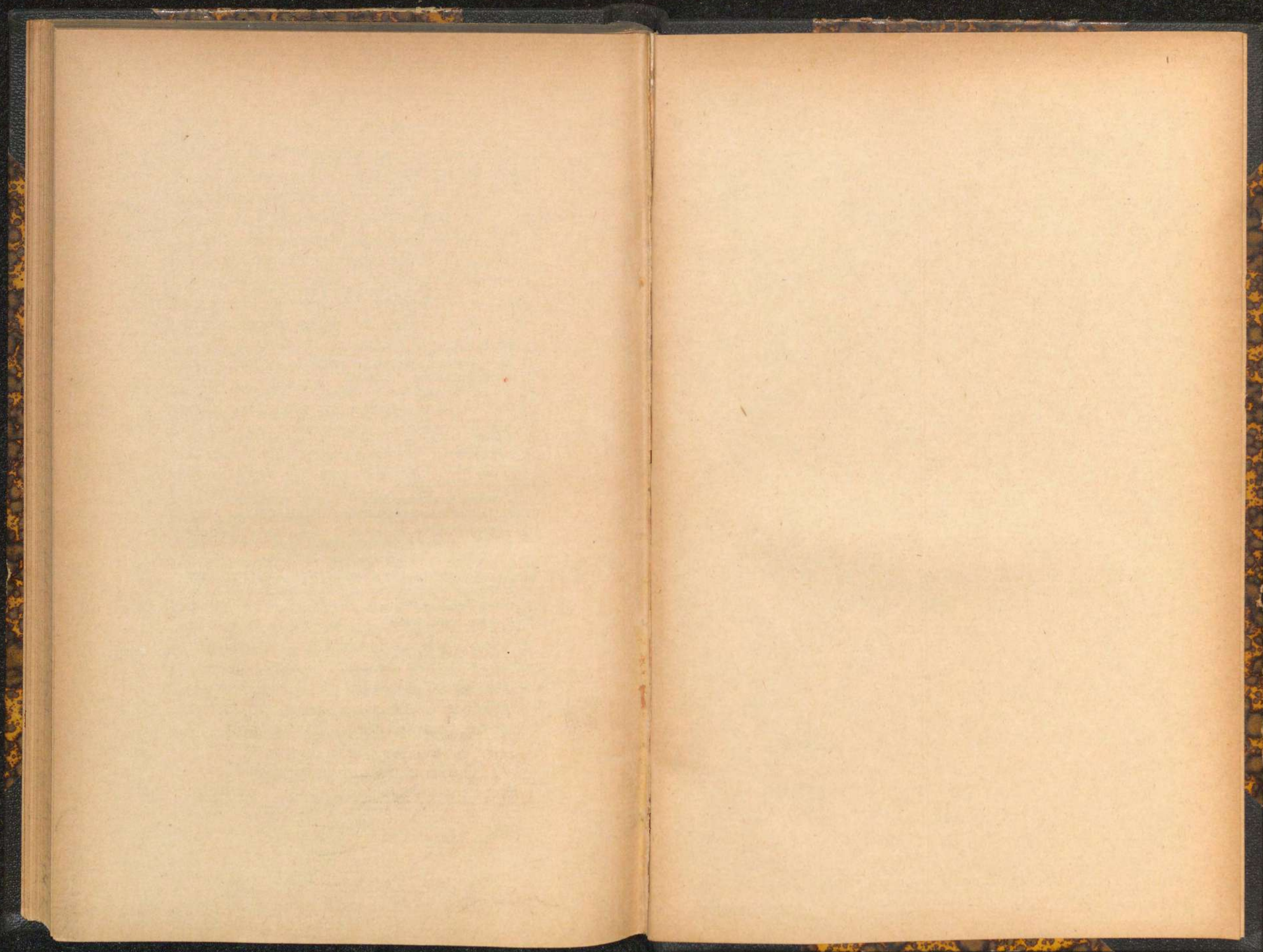
Különben is a népek szabadságának s a történelmi jogoknak a tisztelete oly erős főképp Magyarországon, hogy garanciául szolgálhat a balkán népek számára is, hacsak ambícióik nem a létező keretek szétrombolására irányulnak.

¹ U. o. 319. l.

TARTALOM.

	Oldal
I. Ferde világitás	8
II. Államalakulatok a balkánon a múltban	18
III. A néprajzi helyzet a balkánon	26
IV. A balkán társadalma	37
Törökök	47
A görög	52
A szerb	58
A bulgárok	54
Az albánok	55
V. A szerb-horvát kérdés	57
VI. A szerbek és a monarchia	71
VII. A némettség terjedése a balkánon	75
VIII. A vallási kérdések	79
IX. A balkán államok gazdasági politikája	89
X. Az osztrák-magyar monarchia kapcsolai	107
XI. Az európai hatalmak és a balkán-kérdés	120
XII. A délszláv egyesítési törekvések az irodalomban	135
XIII. Federalizmus a balkánon	145
XIV. A balkán valódi érdeke	151

400

HUV. 2017. 03. 24.

NKE EKK KTK Kari Könyvtár

Keltyen!

00073511

Ureca'is

Politikai földrajz

